

letnik
številka

3

jezik
in
slovstvo

1957/1958

Jezik in slovstvo

Letnik III, številka 3

Ljubljana, 15. decembra 1957

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem števil)
Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani
Tiska Celjska tiskarna v Celju
Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani
Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK), za jezikoslovni del
dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 4, za literarno-zgodovinski del
dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16, za metodološki del in odgovorni urednik

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani št. 60-KB-1-Z-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina tretje številke

<i>Rozka Štefan</i> Stanisław Wyspiański	97
<i>Jože Lokar</i> Dve stoletnici	102
<i>Ivan Kolar</i> Literarni sprehod po Ljubljani	109
<i>Blaž Tomaževič</i> Slovensko slovstvo v Beneški Sloveniji	112
<i>Josip Šašel</i> Koroški imenoslovni problemi	119
<i>Franc Pediček</i> Naši višješolci in leposlovje	124

Ocene in poročila

<i>Janjo Moder</i> Župančičev Tartuffe	130
<i>Janez Gradišnik</i> Štiri knjige Slovenske matice	132
<i>F. Jakopin</i> Ruska akademjska gramatika	134

Slovniške in pravopisne drobtine

<i>Bruno Hartman</i> Debiče	136
<i>Š. J. Prevajalski</i> pomenki	137
<i>J. Roš</i> Še enkrat plati in obravnavati	138
<i>Ivan Tominec</i> Ob enih	138
<i>Fr. Jesenovec</i> Uspeti	139
<i>Fr. Jesenovec</i> Odmeriti	139

Zapiski

<i>Dušan Ludvik</i> O stanovskem gledališču v Ljubljani	139
<i>Ivo Arhar</i> Počitniška tečaja v Ptujju	141
<i>J. M.</i> Zborovanje v Novem mestu	143

STANISLAW WYSPIAŃSKI

Novembra letos je minilo petdeset let od smrti Stanisława Wyspiańskiego — velikega poljskega dramatika in upodablajočega umetnika. Rodil se je 1869 v Krakovu v družini umetnika rezbarja. Že v otroških letih se je prebudilo v njem zanimanje za literaturo, domačo in tujo, pa tudi za umetniške spomenike Krakova. V gimnaziji je vneto obiskoval gledališke predstave, posebno Shakespeara, Słowackega in Schillerja, zraven pa mnogo risal in začel tudi pesniti. Po maturi se je vpisal na akademijo za upodablajočo umetnost in hkrati na filozofijo v Krakovu; v tem času je tudi pomagal znanemu slikarju Janu Matejki pri polikromiji krakovske stolnice. Slikarske študije je nadaljeval v tujini, v Parizu (1890—1894), spotoma pa spoznaval umetnine drugih francoskih ter nemških in italijanskih mest. Ob tem se je tudi zavedel kulturne zaostalosti in mrtvila svoje ožje domovine Galicije. V Parizu se je otrešel vpliva Matejkove historične slikarske šole in se oprijel nove dekorativne smeri, pričel pa je tudi literarno ustvarjati. Vendar z začetnimi deli ni uspel kot tudi ne s prvimi slikarskimi stvaritvami po vrnitvi v Krakov.

V Krakovu se je kmalu pridružil skupini Mlade Poljske in objavil v njenem literarnem glasilu *Życie* dramo *Warszawianka* (1898), ki so jo istega leta tudi uprizorili v krakovskem gledališču. Drama ima podnaslov »pesem iz leta 1831« in je zajeta iz poljske vstaje tega leta. V njej nastopajo med odločilno bitko pri Grochowu izmišljene in zgodovinske osebe z generalom Chłopicim na čelu, ki čaka v graščini bližju Varšave s svojim štabom na izid bitke. Graščinski gospodični Marja in Ana pojeta ob klavirski spremljavi pesem *Varšavjanka*, ki jo je pod vtisom poljske vstaje 1830 zložil francoski pesnik Kazimir Delavigne. Poljski prevod izzvani bolj pesimistično, ker namesto o sužnosti govori o smrti. Njen refren »Danes bo tvoja zmaga ali pogin« se zliva v eno s slabimi slutnjami voditeljev vstaje. To spodbudi generala Chłopickega, ki se je bojeval že pod Napoleonom za poljsko osvoboditev, da protestira proti nezaupanju v lastno moč, kajti tudi največji poraz še ne pomeni narodnega propada. General izpove misel, ki je temelj vsega pesniškega ustvarjanja Wyspiańskiego: da je za poljski narod pogubna poezija smrti, kajti kdor hoče živeti, mora misliti na zmago, ne pa na romantično slavo mučeniške smrti. Med pogovori prispe sporočilo o porazu. Prinese ga stari Wiarus, preprost vojak, ki izroči tudi okrvavljeno kokardo Marji — znamenje, da je njen zaročenec Rudzki padel. Chłopicki, ki je dovolil iti Rudzkemu v boj, čeprav je slutil, da je stvar zaradi nesposobnosti glavnega poveljnika izgubljena, se začne tudi sam vdajati splošnemu mračnemu razpoloženju. Na prigovarjanje častnikov pa le prevzame poveljstvo in nato med petjem *Varšavjanke* zapuste graščino, medtem ko jim Marja vsa obupana napove poraz. Pesem se prelije v junaške akorde, ki preglase Marjino zlovesče prerokovanje in izzvene v slavospev junaštva, kot ga v drami — vsak po svoje — predstavljajo Chłopicki, Rudzki in Wiarus. Zlasti ta oseba, ki ne spregovori na odru niti besede, je po svoji zu-

nanjosti in vedenju tako pretresljivo junaška, da pooseblja narodno-osvobodilni boj in je pravo nasprotje notranje razdvojenemu vodstvu.

Naslednja drama *Protesilaos in Laodamia* (1899) je nastala pod vplivom Homerjeve *Iliade*, katere novi poljski prevod Lucjana Rydla je Wyspiański v tem času ilustriral. To je dramatisirana pesnitev o ljubezenskem hrepenenju, obdelana spet v fatalističnem duhu in oprta na simbolistična razpoloženja.

Sledita dve drami iz sodobnega kmečkega življenja, ki po klasičnih grških zgledih obravnavata vprašanje krivde in kazni. Prva, *Kłątwa* (Kletev, 1899), kaže poljsko vas, ki trpi zaradi suše in vidi v tem božjo kazen, krivca pa v župniku, ker živi s svojo gospodinjo v nedovoljenem razmerju in ima dvoje otrok. Župnik se čuti krivega, a se ne spokori, temveč prisili gospodinjo, da vrže otroka na grmado, sama pa zblazni. Ko hoče zažgati vas, jo kmetje ubijejo, župnik pa se konča sam.

Druga, *Sędziowie* (Sodniki, objavljena šele 1907), prav tako prikazuje resničen sodoben dogodek. Židovski krčmar Samuel je vzel v službo lepo vaško dekle Jevdoho, hčerko nekoč bogatega kmeta, ki pa ga je krčmar pripravil ob imetje in nato spravil še v ječo. Krčmarjev sin Natan Jevdoho zapelje in jo nato prisili, da umori svojega nezakonskega otroka. Napoti pa mu je tudi Jevdoha, ker se hoče poročiti z bogato Židinjo. Jevdoha, ki jo peče vest zaradi umora, prosi Natana, naj jo ubije. V to posežeta Jevdohin brat in Natanov mlajši brat Joas; končno padeta oba zločincea, stari Samuel in Natan, v roke pravice, umreta pa tudi Jevdoha in Joas.

K snovi novembrske vstaje se je Wyspiański povrnil v drami *Lelewel* (1899), ki prikazuje spor med voditeljema dveh strank v narodni vladi, med konservativnim knezom Czartoryskim in revolucionarjem, znamenitim zgodovinarjem Lelewelom, in pogubne posledice tega spora za vstajo. Tudi ta drama je politična satira in prav tako kot *Warszawianka* naperjena zoper premalo odločne narodne voditelje.

Medtem je Wyspiański po naročilu risal osnutke za vitraže katedrale na Wawelu, ki sicer niso bili sprejeti, a ga je delo zanje navdihnilo, da je napisal več zgodovinskih pesnitev — rapsodij, med katerimi je najpomembnejša *Kazimierz Wielki* (1900). V njej opisuje ponovni pokop ostankov kralja Kazimira Velikega, ki so jih našli 1869 med obnavljanjem katedrale. Kraljev duh, ki je po smrti blodil po rajskih pokrajinah, se na klic naroda vrne na Poljsko; ko vidi svojo deželo zaslužnjeno in ponižano, jo skuša spodbuditi k maščevanju, vendar zaman. Narod je v brezplodnem sanjarjenju o preteklosti postal nezmožen za veliko dejanje, životari le v solzah, in mislih na grobove, pri tem pa mu pomagajo poeti s svojo poezijo smrti. Ko tudi pogrebni govornik spregovori obupano, vrže kralj vanj kladivo — narod pa se zave, da je svoboden. Pesnitev je satira na puhle narodne manifestacije, ki jih pesnik obsoja posebno še zaradi nerešenega kmečkega vprašanja, ponavlja pa tudi že v *Warszawianki* izraženo misel, da je pesimistično iskanje grobov škodljivo za podjarmljeni poljski narod. V Kazimiru Velikem je zarodek programa, ki ga je Wyspiański razvijal nato v dramah.

Dejanje naslednje drame, *Legion* (Legija, 1900), se godi v Rimu leta 1848. Za ozadje ima zgodovino legije, ki jo je tedaj snoval v Italiji Mickiewicz, da bi z njo pomagal osvoboditi Poljsko. Na tem ozadju je prikazana

vs a tragika Mickiewiczovega življenja. V njem se bojujeta dve sili: realna, zemeljska, ki ga vodi k stvarnim ciljem, med katerimi je najvišji svobodna, neodvisna Poljska, in mistična, ki oznanja mesijanistično poslanstvo Poljske. Ta sila nazadnje zmaga, kar pokaže drama kot njegovo slabost, kot njegov duhovni zlom, in s tem kritično osvetli vpliv mesijanizma na poljsko družbo v dobi razkosane države. Drama je deloma zgodovinska, deloma vizionarna, po obliki pa podobna pesnitvi v dvanajstih prizorih, ki jih veže Mickiewiczova oseba.

Z Legijo se začenja drugo razdobje ustvarjalnosti Wyspiańskiego, v katerem je končno uspel in dosegel priznanje. Tega leta se je tudi poročil. Poslej je stalno živel v Krakovu, postajal znan tudi kot slikar, hkrati pa je s svojo umetnostjo prispeval k tehničnemu dvigu gledaliških predstav; delal je osnutke za prizorišča in za kostume svojih dram, ukvarjal pa se je tudi z notranjo dekoracijo in z opremljanjem knjig.

Pravo slavo pa je Wyspiańskemu prinesla drama Wesele (Svatba, 1901). Zunanji povod za nastanek drame je dala poroka pesnikovega prijatelja Lucjana Rydla, poljskega pesnika in dramatika plemiškega rodu, s kmečkim dekletom. Svatbe, ki je bila na posestvu slikarja Vladimirja Tetmajerja v bližini Krakova, se je udeležilo poleg domačinov iz vasi tudi mnogo gostov iz Krakova, časnikarjev, umetnikov, pisateljev — med temi tudi Wyspiański.

Drama ima tri dejanja. V prvem se gostje, navadno po dva in dva, vrste na odru. Iz kratkih pogovorov spozna gledalec prepad med izobraženci in ljudstvom. Medtem ko ljudstvo ne pozna nasprotja med svojimi čustvi in pripravljenostjo za dejanja ter se ravna po svojem prepričanju, je mestno izobraženstvo na videz zelo patriotično, polno domoljubnih fraz, v resnici pa boječe, nezmožno pogumnejšega koraka, vse pogreznjeno v oportunistem. Ko bi nastopil odločilen trenutek, ne bi moglo povesti ljudstva v osvobodilni boj. Tak trenutek v drami tudi res pride, sicer v fantastični obliki, a zato nič manj prepričljiv. Na odru se pokaže krčmarjeva hčerka, izobražena, eksaltirana Rahela, in v pogovoru s pesnikom izrazi željo, naj bi na svatbo povabili vso naravo. Pesniku ugaja ta misel in reče ženinu, naj povabi tudi »chochola«, to je slamnat opaž, ki je vanj zavit rožni grm na vrtu. Ženin v šali to stori, odpre okno in zakliče v noč chocholu, naj pride in pripelje s seboj, kogar hoče.

V drugem dejanju se natanko opolnoči pokaže chochol. Za njim se pred vinjenimi, zaspanimi gosti vrstijo prikazni, nekaki simboli njihovega dela, in se začno z njimi pogovarjati: pred časnikarjem iz krakovske stranke stańczykov se prikaže legendarni Stańczyk, dvorni norec kralja Zigmunda, in obsodi politiko stranke, ki se je oportunistično podredila avstrijski vladi; za njim pride slavni vitez Zawisza Črni in očita pesniku Kazimiru Tetmajerju, ki je prav tedaj pisal dramo o tem junaku, da sodobna poezija zanemarja svoje poslanstvo, namesto junaštva goji dekadentno erotiko; potem stopi pred ženina, pesnika Lucjana Rydla, hetman Branicki, nekdanji voditelj oholega plemstva, in mu očita, da se je kot plemič oženil s kmečkim dekletom; nato pride k staremu kmetu Szela, zgodovinski voditelj kmečkega upora 1846, kot predstavnik druge skrajnosti. Končno se gospodarju Vladimirju Tetmajerju, pristašu sodelovanja med izobraženstvom in kmeti, prikaže Wernyhora, stari narodni

vedež, ukrajinski ljudski pevec, ki je bil že v romantični poeziji nekaj simbol zveze med plemstvom in kmečkim ljudstvom. Ta napove poljsko narodno zmago kot sad skupnega boja plemstva in ljudstva. Zato mora gospodar pred svitom sklicati svoje ljudi. Izroči mu zlat rog, s katerim bo prebudil junaštvo v ljudstvu, na njegov glas pa bo prihitel tudi sam s krdelom vitezov. Po odhodu starega Wernyhore pošlje gospodar Janka z zlatim rogom na vas, da bi pred svitom zbral s kosami oborožene kmete.

V tretjem dejanju posedajo gostje vsi zaspani po stoleh in se pogovarjajo. Tedaj začno prihajati oboroženi kmetje, ki jih je sklical Janko. Domači zbudijo gospodarja, ki se le s težavo spomni, kaj mu je naročil Wernyhora. Vsi čakajo pripravljeni, da odidejo na Wawel, tedaj pa se vrne Janko, a brez zlatega roga: izgubil ga je med potjo, ko se je sklonil, da bi pobral svojo lepo domačo kapo iz pavjega perja, potem pa mu je še to odnesel veter. Vtem razsvetli izbo prvi jutranji žarek — odločilni trenutek je zamujen, ker se zlati rog ne oglasi. Namesto tega pobere Janko na chocholov ukaz vsem orožje in jih uredi kot za ples. Chochol zaigra na dve paličici svatbeno melodijo, vsi navzoči pa se začno po njenem taktu kot v polsnu mehanično premikati po sobi kot lutke.

V tem fantastičnem zaključku drame je izrekel Wyspiański obsodbo in opomin tedanji poljski meščanski inteligenci, češ da čaka nekakšnega čudeža, ki bi brez njenega napora obnovil poljsko državo. Zato je izročil pesnik vodstvo nad ljudmi chocholu, to je slamnatemu možu — posebljeni omejenosti in zaostalosti. Ta ostra kritika izvira iz tedanjih razmer v Galiciji. Pravo moč poljskega naroda je Wyspiański videl v kmetu, ki pa mu je potrebna politična izkušnost meščanskega izobraženstva. Kmet sam je prikazan v igri kritično kot pohlepen ali lahko-mišljen človek, z omejenim obzorjem. Prav zaradi te vsestranske, neusmiljene kritike izzveni Svatba tako pesimistično. Pesnikova ideja o sodelovanju med vrhno plastjo naroda in ljudstvom je posebljena v Wernyhori, ki hoče združiti gospodo in kmete v boju za svobodo.

V oblikovnem pogledu Svatba dobro združuje prvine realistične komedije in simbolične drame. Med umetniškimi sredstvi je najmočnejše razpoloženje, ki se je v njem Wyspiański pokazal mojstra. Wyspiański je imel dramo za najvišjo umetnostno zvrst, za sintezo raznih umetnosti, ki naj združuje poezijo, glasbo in slikarstvo. Menjavanje občutij, bogate dekoracije, ki obsegajo zgodovinska plemiška oblačila, barvite ljudske noše in črne obleke meščanov, dalje ljudska pesem in glasba, ki spremlja vse dogajanje — vse to dela iz Svatbe močno umetnino, nekakšno pravljico, ki pa raste iz realnosti. Na obliko in potek dialogov je vplivala tradicionalna krakovska »szopka«, to je lutkovna igrice, ki se je razvila iz cerkvenih jaslic, a so jo po propadu poljske države začeli uporabljati za izražanje domoljubnih čustev, naperjenih zoper okupatorja, za aktualno politično in družbeno satiro. Ob vsem novotarstvu pa je ohranil avtor klasično enotnost kraja, časa in dejanja. Tudi v jezikovnem pogledu je Svatba zelo bogata: vsebuje vse stile poljskega jezika, od renesanse preko baroka do sodobnega pesniškega izražanja, poleg tega pa narečje kmečkega prebivalstva iz okolice Krakova.

Prve bralce in gledalce Svatbe je navdušila predvsem umetniška lepota tega dela, niso pa dojeli njene idejne vsebine, njene kritike in vse

bolečine, ki jo je pesnik izrazil v njej. Wyspiański, ki ga je to površno navduševanje razočaralo, je napisal nato dramo *Wyzwolenie* (Osvobodjenje, 1903) — nekakšen komentar k temeljni ideji svojih del. Pesnikove misli pooseblja Konrad, ki veli igralcem, naj na Wawelu zaigrajo sodobno Poljsko. Na temnem odru sreča delavce, ljudi, ki so navajeni dela in dejanj, in sklene z njimi zidati in podirati. V prvem dejanju predstavljajo igralci razne družbene razrede: poljsko višje plemstvo, ki živi razkošno in razuzdano; podeželsko šlahto, odvisno od velikašev in prav tako demoralizirano; ob njej peščico kmetov; bojazljivo, lojalno inteligenco iz konservativne stranke s predsednikom, ki pravi: »Mislimo samo na to, da ne bomo nikdar izpregovorili besede: Poljska.« Zraven te stranke je liberalno meščanstvo s svojim puhlim patriotizmom, izraženim v geslu: »Sklenimo bratovsko roke in kričimo, kričimo: Poljska!« Skupina nižje duhovščine oznanja posmrtno srečo, višja duhovščina pa pridiga o potrpljenju, da bi dosegli odrešenje. Za temi družbenimi skupinami nastopajo razni ljudje, ki izražajo razpoloženje sodobnikov: govornik, ki oznanja neko splošno ljubezen; harfistka, poosebljeno hrepenenje; samotar filozof, ki se šteje za rešitelja domovine; starec, ki razlaga svojim hčerkam, da razen wawelskih grobov ni Poljske in je ne more biti. — V drugem dejanju nastopi na odru Konrad, obdan z ljudmi, ki jih imenuje maske, pač zaradi njihove zlaganosti in servilnosti. V pogovoru z njimi Konrad natančno opredeli svoje razmerje do raznih pogledov na poljsko vprašanje v besedah: »Narod ima izključno pravico biti Država«, zato odločno odklanja vsa druga pojmovanja. Ko maskam zagrozi, da jih bo uničil, izginejo. — V tretjem dejanju pride Konrad med igralce, ki jim je medtem Genij — simbol pasivnega mesijanizma, najpopolnejše utelešenje sodobnega poljskega duha — obljubil posmrtno Poljsko, in jih hoče odpeljati v kraljevsko grobnico. Konrad se hoče bojevati za resnično, stvarno svobodo, za živo, državno Poljsko, zato prepodi Genija in zapre vrata v grobnico. Tudi igralci odidejo, Konrad pa ostane sam z zavestjo, da ne on ne njegovi sodobniki ne zmorejo osvoboditve.

Zgodovinska tragedija *Bolesław Śmiały* (Boleslav Smeli, 1903) slika usodo junaškega kralja, ki je ubil škofa Stanislava in se mora posledj pokoriti. Boleslav naj bi predstavljal pesnika samega, ki je udaril po svetosti, to je po mesijanistični poeziji, škodljivi za narod, in ki hoče, da bi bil njegov narod močan, kot je bil močan meč kralja Boleslava.

Edina optimistična drama Wyspiańskega je *Akropolis* (1904). To je vizija o vstajenju Poljske, o prebujenju vseh telesnih in duhovnih sil poljskega naroda v prihodnosti. Dogaja se v katedrali na Wawelu — poljski Akropoli — na veliko noč, ki jo Poljaki praznujejo kot simbol vstajenja domovine. V pesnikovi domišljiji ožive kipi in podobe v katedrali in se vesele življenja, končno pa se prikaže na zlatem konju odrešenik — Apolon in oznani konec suženjstva.

V drami *Noc Listopadowa* (Novembrska noč, 1904) se je Wyspiański vrnil k problemu oborožene vstaje, ki ga je prvič načel že v *Warszawianki*. Tu ne obsoja več mladega rodu, ker hiti v smrt, ampak vidi v vstaji edino realen narodni program, ki je nujen ne glede na žrtve. Drama predstavlja staroklasično mitološko zgodbo o Kori, hčerki boginje Demetre; antični bogovi pridejo na Poljsko, posežejo v novembrsko vstajo,

nato pa spet odidejo na Olimp in prepuste narodu, da se sam osvobodí. Toda narod je mešanica pogumnih in slabičev, zato je poražen. Zgodovina se prepleta s fantastiko, vse pa veže skupna ideja.

Poleg tega je napisal Wyspiański še na Homerju temelječi drami Achilleis (1903) in Powrót Odyssa (Odisejeva vrnitev, 1907), mistično tragedijo Skalka (1907) in mnogo dramatskih fragmentov; ustvaril je tudi lepe lirske pesmi, med njimi pretresljivo pesem o svojem pogrebu:

Nihče nad grobom naj ne joče
razen moje žene,
vaših mačjih solz jaz nočem,
ne tožbe narejene.

Naj zvon nad krsto mi ne kraka,
vrešče ne litanije,
naj dež na moj pogreb zaplaka
in vihra naj zavije.

Medtem je Wyspiański postal profesor za uporabno umetnost na Umetnostni akademiji v Krakovu, a je moral zaradi bolezni na pljučih kmalu na deželo, kar pa ni preprečilo njegove smrti. Umril je star šele osemintrideset let, a priznan kot največji ustvarjalec Mlade Poljske. Kot našega Cankarja so si tudi njega po smrti lastile razne politične skupine, od socialistov preko nacionalistov do katoliške reakcije.

Wyspiański je po Fredri in Słowackem tretji veliki poljski dramatik. Njegovo književno delo je tragično in satirično. Pesnik se je brezobzirno bojeval proti lažnemu domoljubju in varljivim prividom romantičnega mesijanizma, budil narodno zavest in terjal pogumnega dejanja, iz katerega edino bo mogla vstati osvobojena Poljska. Ideologija Wyspiańskega je močnejša v negativni kritiki kot v pozitivnem programu, kar je posledica pesnikovega ocenjevanja družbenih sil njegovega časa. Meščanska družba, pomešana s fevdalnimi ostanki, je dajala mnogo snovi za satiro, za negacijo, pozitivni program Wyspiańskega pa se je oslanjal predvsem na kmeta, v njem je videl edino realno silo, zmožno ostvariti tisti heroizem, ki so ga oznanjala njegova dela. Pri tem je Wyspiański dosegel izredno harmonijo med idejo in izrazom, ki je prepričljiv in plastičen tudi v najbolj simboličnih vizijah.

Jože Lokar

DVE STOLETNICI

Letos je poteklo sto let, kar sta dokončala javno delo dva jezikovna reformatorja: pri Srbih Vuk St. Karadžić kot zmagovalec, pri nas pa Franc Metelko kot premaganec. Srbski reformator je 1857 v drugi izdaji nove zaveze sv. pisma praktično in teoretično podal zadnjo obliko novega srbskega knjižnega jezika, ki je zanj tekel boj 40 let in je bil tedaj že sprejet v slovstvu in znanosti. Slovenski reformator pa se je 1857 poslovil od učiteljske stolice za slovenščino, ki jo je zasedel 1817 v Ljubljani in si ob njej vzgojil svojo jezikovno šolo, poskusil postaviti knjižno slovenščino na osnovo tedanjega ljudskega govora, pa ni uspel in je knjižni jezik prav v desetletju po 1848 krenil na novo, Metelkovi nasprotno pot.

Komur je do pravilnega presojanja našega sodobnega jezika, se ob tej srbski zmagi in slovenskem porazu mora zamisliti in vprašati, zakaj je eden zmagal, drugi nè, kakšni so nasledki te zmage in poraza. Zmeraj glasneje tožimo nad jezikovno togostjo knjižne slovenščine, zdihujemo po pogovornem, živem vsakdanjem jeziku — kaj ni ta glavobol morda vendarle nasledek poraza pred sto leti? Ali ni bila smer, v katero so tedaj naravnali razvoj knjižne slovenščine, vendarle napačna? Če si hočemo prav odgovoriti na ta vprašanja, moramo predvsem vedeti, kaj je tedaj propadlo, kaj je Metelko pravzaprav hotel. Ta stran je raziskana zelo površno v naši zgodovini, ker jo obravnavamo večinoma v senci »abecedne vojske«, kakor da je šlo samo za abecedo in kakor da je bilo vse skupaj le samovoljna novotarija, ki ne zasluži nadrobnejšega proučevanja. V luči Prešernovih napadov in Čopove odklonitve se vsa stvar res vidi takšna, vendar bi morali po sto letih treznejše presojati.

Vuk St. Karadžić je ob Kopitarjevi spodbudi in pomoči postavil Srbom namesto cerkveno in rusko slovanskega pismenega jezika novo osnovo, ljudski govor, kakršen živi v ljudski pesmi in pripovedki. Napisal je slovnico takega jezika, priredil slovar in oskrbel zbirko ljudskih pesmi in pripovedk. Pred njim je to delo poskusil že Dositej Obradović, a manj izrazito, ker ga je ovirala šolska tradicija. Vuk ni bil obremenjen z njo, saj je bil skoraj nepismen, ko je po srbski vstaji pribežal na Dunaj in ga je srečal Kopitar. Zato je mogel seči po čistem ljudskem jeziku; zanj je prikrojil rusko cirilico, da je vsakemu glasu ustrezal en sam enojen znak, in z njo zapisoval ljudski jezik po ušesu, ne po etimologiji.

Ta novost je kajpak naletela na oster odpor. Najprej v cerkvenih vrstah, saj so cerkvene oblasti tedaj edine gojile šolstvo, med Srbi v Avstriji in na Madžarskem v budnem odporu proti očitnim in skritim nameram potujčevanja. Zato sò se oklepali narodne in pravoslavne tradicije z obema rokama, se zatekali k ruski pravoslavni cerkvi za pomoč v tem boju. Zdaj pa nenaden prevrat, odpad od tega srbskega izročila in naj bi se oprijeli nove jezikovne osnove brez tradicije, ki poleg tega prihaja z Dunaja po vplivu katoličana Kopitarja — saj to je v kulturnem in političnem pogledu nemogoče, pomeni odpad od naroda in pravoslavja. Vnel se je silen boj, v katerem so novemu jeziku očitali prostaštvo, kmetavzarstvo, kozarstvo in zmes tujščine, češ da je tak jezik nezmožen za literarno in znanstveno rabo, kaj šele za vzvišene cerkvene namene.

Vuk se je bojeval in pojasnjeval, kazal na ljudske pesmi, ki so srbstvo osveščale v stoletjih sužnosti, in to ne kljub ljudskemu jeziku, marveč prav zaradi njega; hotel je pokazati, da je v tem jeziku mogoče prevesti celó sv. pismo, in se je dogovoril z Rusko biblično družbo, da ga mu natisnejo; toda poslali so rokopis srbskim cerkvenim oblastem v pregled in tam so prevod predelali po svoje in ga 1824 natisnili kot Stojkovičevega; 10 let kasneje je ta prevod ponatisnila tudi Britanska biblična družba. Vuk pa je 1824 kot odgovor natisnil v Leipzigu odlomke svojega prevoda, da pokaže svetu, kakšno je sv. pismo v pravem srbskem jeziku. Ni se dal ugnati in je v štiridesetih letih, ko so se še enkrat z vso silo vrgli nanj, slednjič zmagal. Tedaj je natisnil na Dunaju tako imenovani »Vukov evangelij«, to je prevod nove zaveze sv. pisma (1847), toda še zmeraj brez cerkvene odobritve. Leta 1857 pa je izdajo izpopolnil

in pomeni zmago na celi črti. Svoje prve nazore je tu v marsičem ublažil, kar je storil toliko laže, ker je prodril že na vseh področjih in imel za seboj že književni dogovor 1850, ki so ga sklenili na Dunaju pri najveljavnejšem tedanjem slavistu Fr. Miklošiču glavni zastopniki Srbov in Hrvatov za skupni knjižni jezik. Obveljala je v vsem Vukova reforma z osnovo ljudskega jezika, določili so mu tedaj celo domovino v južni Hercegovini, kjer živi v najčistejši obliki.

Kaj je vodilo Vuka do uspeha? Prav gotovo v veliki meri bogastvo ljudskega slovstva, ki je zbudilo veliko zanimanja in občudovanja tudi v svetu. Poleg tega pa tudi Vukova bojevitost in žilavost, vera v pravilnost početja, da ni odnehal pred nobeno osebno ali družbeno avtoriteto, ne pred cerkvenimi oblastmi ne pred učenimi nasprotniki. V teh bojih je napisal cele knjige člankov in pojasnil v obrambo svoje zamisli. Po dolgem in vztrajnem boju je njegova zdrava reforma prodrla in si osvojila vsa področja srbskega jezika.

Tudi Franc Metelko je imel isti cilj pred očmi, po spodbudi istega Kopitarja: postaviti knjižno slovenščino na osnovo živega ljudskega govora proti zgodovinski obliki 16. stoletja. Kaj ga je nagnilo do te misli? Predvsem tako imenovana moderna vokalna redukcija, ki je izkopala globok razloček med obema oblikama jezika. Zato se mu je zdelo potrebno, da oskrbi slovenščini, njenemu glasovnemu ustroju primerne črke in postavi za podlago zapisovanja sodobni ljudski govor. V tem je podobnost z Vukom kar skoraj popolna.

Vendar je Metelko postavil svoj namen še nekoliko više: ljudski jezik je treba vendarle prečistiti in otrebiti tujk in prostaštva, torej bi pisali olikan ljudski jezik. Toda Metelko je bil preveč slovnično šolan, da bi bil mogel po Vukovem zgledu zapisovati katerikoli dejanski ljudski govor, ne da bi bil posegel vanj s svojim jezikoslovnim čutom, da bi ne bil kljub načelu ostal na pol pota. Že pri moderni vokalni redukciji se je omejil le na pisanje polglasnika (ə) namesto nepoudarjenih *i*, *u* in *e* (iz *jata*), pa še to ne povsod, ne pa tudi na opuščanje teh samoglasnikov zlasti v koncih besed; saj nam pogosto apostrofiranje v tedanjih pesmih vendarle dokazuje, da jih tudi tedaj že niso več izgovarjali. Tradicija mu je bila toliko v krvi, da si ni upal po dejanskem ljudskem govoru pisati *u* ali *v* namesto trdega *l*, čeprav sam v slovnici (str. 6 sl.) natančno razlaga, kako se izgovarja n. pr. *-l* v zvezi s samoglasnikom pred njim v opisnem deležniku za m. sp.: *bráú, skákoú, péú, tər̀pèú* ali *tər̀pù, živeú* in *živu, nésu, reku, gníú, vídu, obúú, uməru* in sredi besede: *douɡ, pouɲn*, in vendar vse to piše po tradiciji etimološko: *-al, -el, -əl, -il, -ul, -ərl, -ol* itd. Kot nekakšno opravičilo za to pa bereš po vseh teh navodilih na str. 7: »Tujcem, ki se učé tega jezika, bi bilo svetovati, naj ta *l*, ki ga večkrat pišemo samo zaradi ozira na slovnico, izgovarjajo zmeraj čisto s spredaj stoječim samoglasnikom vred; potem jim bodo zgornja pravila nepotrebna in imajo poleg drugih Slovanov na svoji strani tudi nekaj Dolenjcev, kakor prebivalce okoli Šentjanža, Šentvida, Stične itd., ki ta *l* izgovarjajo zmeraj čisto.« Kako je sam učil in govoril v šoli, bi se dalo ugibati pač po tem, da tak izgovor kot olajšavo priporoča samo tujcem, vendar bo iz lagodnosti tudi domač človek segel po njem. To ni edina nedoslednost v njegovi reformi, tradiciji je še tu in tam ustregel. Zlasti

pa mu je manjkalo tega, kar je bilo pri Vuku tako izrazito: ni se oprl na čisto določeno dejansko govorico, marveč je sprejel osnovo, ki jo je izdelala knjižna tradicija dolenske osnove, popravljene (po Kopitarjevi slovnici) z gorenjskim vokalizmom za *é* in *ó* namesto *éj* in *u*, prav kakor z *-o* namesto *-u* (*dobru vinu* — *dobro vino*). In še ene stvari mu je manjkalo: ljudskega slovstva, ki bi bil nanj oprl slovnico; ko bi bil slovnici dodal močno zbirko ljudskih pesmi in pripovedk, kakor jih je izdal Vuk, bi bil uspeh vse drugačen kakor ob njegovi prireditvi basni v slovnici.

Za ta jezik je po Kopitarjevi davni želji priredil črkopis, ki pa je bil mnogo manj srečen kakor Vukov, ker je mešal cirilska znamenja v latinico, in si je s temi črkami bolj škodoval kakor svoji jezikovni reformi pomagal do uspeha. Nesreča je, da se je ves boj izrodil samo ali vsaj pretežno v boj za črke, medtem ko pravega namena, ki je do tega vodil v reformi nihče ni prav videl, če izvezemo Prešerna in Čopa, toda ta dva sta šlo odklanjala predvsem zaradi vsebinske in nazorske strani, ker je bil njun pogled na slovstvo in narodne potrebe drugačen od Metelkovega in njegovih. Zakaj se je ob črkopisu vnel tak strupen boj, ki je slednjič pokopal vso jezikovno šolo, nam postane na mah jasno, če pogledamo, kako je z njim globoko posegel v glasovne osnove knjižnega jezika 16. stoletja in v kakšnem razmerju je ta poseg do današnjega samoglasniškega sistema v knjižnem jeziku.

Iz števil in še jasneje iz ponazorila v risbi so dobro vidne razlike v samoglasniškem ustroju našega knjižnega jezika v teh treh dobah. (Črtkana polja pomenijo nepoudarjene, črna pa poudarjene primere.) Vendar naj pojasnim nekatere posebnosti tudi z besedo.

Kdo se bo začudil, zakaj je pri Dalmatinu *a* toliko slabše zastopan kakor pri drugih dveh. Pomisliti je treba, da so v 16. stoletju govorili in pisali mnogokrat *e* namesto kasnejšega *a*, n. pr. veznik *de* za današnji *da*, *de* piše tudi še Metelko in njegova šola; *da* je prišel v naš knjižni jezik z »novimi oblikami« v petdesetih letih preteklega stoletja; *rez-* za kasnejši *raz-*, *nove vrata* itd. Metelkovci pa so pisali končnico *-am*, *-ama* namesto prejšnje in kasnejše *-om*, *-oma*. Temu primerno je zrasel nepoudarjeni (široki) *e* pri Dalmatinu; da ni zrasel tudi pri metelkovcih, je vzrok redukcija v končnicah *-ega*, *-emu*, *-em* v *-əga*, *-əmu* in *-əm* itd. Nepoudarjeni (široki) *o* je pri Dalmatinu šibkejši v primeri z današnjim knjižnim jezikom, ker so tedaj pisali in govorili zelo pogostno nepoudarjeno končnico *-o* v srednjem spolu in prislovu kot *-u*. Zato je pa *u* tako močan pri Dalmatinu v primeri z drugima dvema; da je močnejši tudi *ú*, je razumljivo zaradi dolgo poudarjenega *ó* (*taku*, *gospud* itd.), ki so ga tedaj govorili in pisali z *u*; zato je pa toliko šibkejši poudarjeni *ó*.

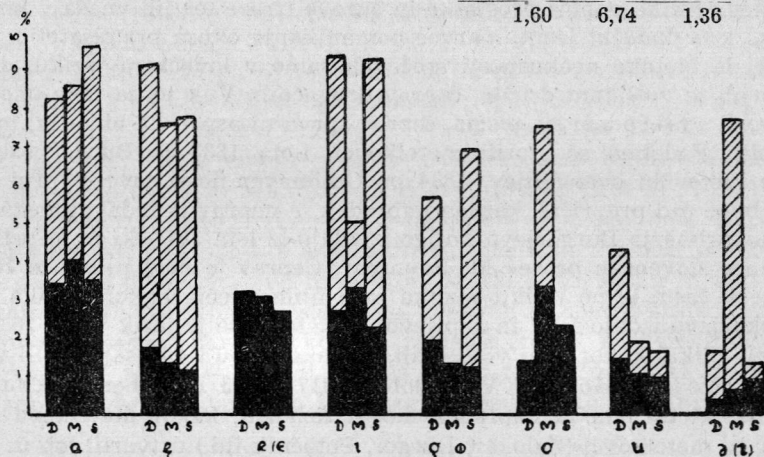
Najbolj preseneča seveda nesorazmerno močno zastopstvo *ə* pri metelkovcih v primeri z drugima dvema. Od kod tolikšno število *ə*? Kar pogledjmo pod *i*! Med skoraj enako močnima stebroma Dalmatinove in današnje slovenščine zija prepad skoraj do polovice; to je en vir. Druga imamo nekaj pri *e*, nekaj pri *u*, nekaj pa je tudi čisto novega, n. pr. v zvezi s predlogi, kakor *və*, *sə* in *zə*. Ob takem razmerju nam postane tudi jasno, zakaj so črkopisu vzdeli ime krevljica, ko je pa ta polomljeni znak za *ə* tako močno zastopan. Hkrati pa nam risba jasno kaže, kako se živi govor že sto let otepa nepoudarjenega *i*, ki mu je težko izgovorljiv.

Ta samoglasniški premik v pisani podobi knjižnega jezika je na videz sicer močan poseg v glasovni ustroj, toda dejansko se je le približal akustični podobi resničnega govora. Prizadeta pa je bila podoba knjižne slovenščine, kakršna je živela v duševnosti tedanjega slovenskega izobraženca, pa naj je bila nova podoba še bolj v skladu z dejansko slušno podobo; to so psihološke sile tradicije, zaradi katere tudi najuglednejši jezikoslovci in ustanove z vso avtoriteto niso uspeli s kakršnim koli poskusom temeljitejše pravopisne reforme v zahodnih evropskih jezikih z zgodovinskim pravopisom. Zakaj pa je uspel Vuk? Zato, ker pri njem reforma pravopisa ni bila tako očitna in je svoj pravopis uporabil za tako rekoč *nov* jezik, saj je bila njegova jezikovna reforma vidna predvsem v besedju in oblikovju. Pri nas pa je besedna in oblikovna stran v jeziku ostala v jedru ista in se je spremenila predvsem glasovna podoba zaradi samoglasniške krčitve, ki je nastopila v jeziku po 16. stoletju. V besedju in oblikovju je pri nas opravil Vukovo delo — poslušanje in zapisovanje jezika v ustih preprostega človeka — že Trubar; Metelko ga je skušal le dopolniti in uskladiti s sočasnim ljudskim jezikom, razlika je bila premajhna, da bi se bila reforma zdela upravičena.

Da tak samoglasniški premik pomeni občuten poseg v podobo jezika, je dobro čutil Matija Čop. Spotaknil se je zlasti ob *ə*, češ da moti blagoglasnost jezika in da se je pred tujci »pri branju Kranjščine po možnosti izognil polglasniku in tedaj je ugajala« (M. Čop, Izbr. delo 67). Polglasnik sam na sebi blagoglasnosti ne kvari, saj ima n. pr. francoščina visok odstotek polglasnika (*e muet* ali *caduc*), pa ji zato nihče ne očita neblagoglasnosti. Vsekakor pa je *ə* v izgovoru mnogo gibljivejši kakor drugi samoglasniki, tako da po glasovnem okolju izginja ali se oglašča, n. pr. pri zvočnikih (*r, l, m, n*). Kakor Čop sicer ni bil zadovoljen z novimi črkami, bi se bil z njimi še sprijaznil, ko bi ne bil novi samoglasniški sistem prizadel celotne jezikovne podobe in razodeval težnje, da se nasloni v celoti na kmečkega človeka in njegov jezik. Zato sta se Čop in Prešeren lotila Metelkove reforme v celoti in jo odklonila, staj sta odklanjala tudi umetnostno gledanje Metelkovega in Kopitarjevega kroga.

Kaj sta ji očitala (Čop v *Discacciamentu*, Prešeren v *Novi pisariji*)? Predvsem ravno to, da stavi temelje jezika na jezik kmeta, ki naj bi bil edini vir čiste slovenščine. Metelko je zasledoval dva namena: 1. nasloniti se na resnično govorjeni ljudski jezik, ker je samo tak organska celota; ker slovensko govorečega meščanstva in izobražencev ni bilo, se je moral nasloniti pač na tisto edino slovensko okolje, ki smo ga imeli — na kmečko vas in podeželje; to je storil tudi Vuk; 2. pa je hotel ta jezik čistiti, posnažiti iz njega zlasti vse spačene tujke; tega Vuk ni storil in je sprejemal sprva v jezik tudi turcizme itd. Čop in Prešeren sta Metelku in njegovi šoli zamerila prvo in drugo, češ da tak jezik ni uporaben v umetnosti in znanosti, da je treba jeziku ustvariti »višji slog«, ne pa da »kmečko govoro, kakršna je, čim natančneje« prenašajo v knjigo (Čop r. t. 51). Če toži, da slovenski izobraženec ne more napisati niti navadnega pisma v »olikanem slogu« (r. t. 50), bo to za tedanje laiške izobražence verjetno res; ni pa res, da bi bil temu kriv tedanji knjižni jezik ali celo Metelkova šola, marveč izobraženci sami, ker niso slovensko pisali. Jezik Metelkove šole je bil tedaj toliko olikan, da je bil čisto

	D	M	S		D	M	S
a	4,89	4,62	6,20	ó	1,83	1,27	1,20
á	3,43	4,05	3,50	o	3,87		5,74
	8,32	8,67	9,70		5,70	1,27	6,94
e	7,53	6,31	6,66	o		5,32	
ê	1,71	1,33	1,14	ó	1,39	2,33	2,37
	9,24	7,64	7,80		1,39	7,65	2,37
é	3,18	3,05	2,60	u	2,84	0,88	0,73
i	6,82	1,79	6,20	ú	1,47	1,—	0,92
í	2,60	3,24	3,20		4,31	1,88	1,65
	9,42	5,03	9,40	ə	1,22	6,18	0,88
				ə	0,38	0,56	0,48
					1,60	6,74	1,36

Preglednica z diagramom o pogostnosti samoglasnikov je narejena za 16. stoletje po Dalmatinovi Bibliji (D) in se opira nekako na 500 glasov; za Metelkov (M) vokalizem sem vzal besedila: 1. iz basni na koncu slovnice, 2. iz Potočnikovih Svête písma in 3. iz Burgerjevih prevodov Pomoč v silê in Srêca dôbrêga uka (1832) — skupaj nekaj nad 6000 glasov. Sodobno slovenščino (S) sem analiziral po besedilih sodobnih pisateljev in pa Levstikovega Krpana, skupaj nekaj nad 20.000 glasov. Za analizo sem seveda moral najti skupno podlago, ker bi sicer primerjava ne bila pravilna. Zato sem n. pr. samoglasni *r*, ki ga danes pišemo in psihološko čutimo kot en glas razdvojlj v *ə* in soglasni *r*, kakor so ga pisali do 1852 in seveda tudi govorili vsi slovenski pisatelji osrednje pokrajine, kar je edino dosledno. Podobno sem štel tudi *l* in *j*, *n* in *j* kot dva glasova. Metelku je tu sicer storjena krivica, ker je predpisal in tudi črkovno zahteval enojen topljeni *l* in *ú* po francoskem in italijanskem načinu izgovarjave. Nasprotno pa sem Dalmatinov *ej* bral za enoten glas, saj ga tudi sam skoraj enako pogosto piše z *é*, torej je čutil, da je *ej* le doljenjska izgovarjava. Metelko je vpeljal nove črke za tri samoglasnike: za naš ozki dolgi *é* (*e*), široki *ó* (*o*) in polglasnik *ə* (*ə*); zaradi lažjega tiska bom tu uporabljal *é*, *ó* in *ə*. — Metelko je uporabljal *é* po veliki večini res samo v dolgo poudarjenih zlogih z ozkim *e*, le redko v nepoudarjenih zlogih, n. pr. v slovnici *trébəh*, *trébúha*. Nasprotno pa je pod ozki *ó*, ki ga piše z navadno črko, uvrstil sam in njegovi učenci tudi nepoudarjeni *o*; to utemeljuje s tem, da so ga včasih pisali z *u*, n. pr. *dobru vinu*; danes nam ta *o* velja za širok ali srednji *o*. V preglednici in diagramu sem ta glas vnesel po pisavi metelkovec med ozke *o*. Pod široki *ó* Metelko sam šteje poleg dolgo poudarjenega tudi kratko poudarjenega (*vòl*, *kòl*), medtem ko n. pr. Burger kratko poudarjene šteje — sodeč po pisavi — med ozke *o*, n. pr. *zàlò*.

dostojno izrazilo tudi duhovni vsebini in umetniškimi potrebam. Mar ni jezik Prešernove pesmi vzet iz kmečkega jezika pesnikovega rojstnega kraja, če izvzamemo tistih nekaj primesi (mitologije itd.), kar mu je dala šolska izobrazba? Mar je njegov jezik vzet iz kakega olikanega okolja tedanjih slovenskih izobražencev? Lahko rečemo, da se je proza tedanjih metelkovcev (bodi v nabožnih knjigah ali prevodih) prav tako odlikovala na svojem področju. Če slovenski izobraženec tedaj ni mogel napisati navadnega pisma v olikanem slogu, si je bil kriv sam, saj Čop sam priznava, ko pravi, da »hrvaški izobraženci svoje narečje pogosteje govoré in pišejo ko naši« (r. t. 50). Prešeren sam je dokazal, da ima jezik »kozarjev in pastirjev« (Vuku so to še mnogo huje očitali in bolj upravičeno!) v sebi vse prvine za plemenit pesniški izraz. Če pa kdo iz kmečkega jezika pobira prostaške in surove izraze ter jih vnaša v knjigo, ni tega kriv kmečki jezik, marveč pomanjkanje okusa pri pisatelju; tudi ni res, da bi take neokusnosti srečevali samo v kmečkem jeziku, dobro toliko jih je v olikani družbi, čeprav drugačnih. Vuk je na take ugovore odgovoril s prevodom sv. pisma, čeprav sprva ni uspel, da bi ga bil mogel natisniti. Podobno so storili metelkovci. Leta 1833 je Burger oskrbel izdajo Listov in evangelijev, 1834 pa Gollmayer novo zavezo (prvi del). Kdor bi se rad prepričal, kakšen napredek je napravila tedaj slovenščina, naj kar primerja Burgerjevo knjigo z izdajo iz leta 1817, ki jo je priredil sam »oče slovenske proze« M. Ravnikar. Čeprav je med njima le 16 let razlike v času, je po jeziku razlika med njima večja kakor razlika med Ravnikarjevo izdajo 1817 in Japljevo 1787; torej se je jezik v teh 16 letih močneje olikal kakor prej v 30 letih, in kakšnih 30 letih, saj so bili vmes Linhart, Vodnik, Kopitar! V razdobju 1817—1833 ni nobenega drugega činitelja, ki bi nam ta napredek mogel razložiti, kakor Metelkova šola. Kakor so metelkovci (Zalokar, Burger, Potočnik itd.) ustvarili lep in vsebini primeren jezik na verskem področju, bi ga bili drugi izobraženci lahko ustvarili tudi na drugih področjih iz istih prvin ljudskega jezika, samo lotiti bi se bilo treba tega dela. Saj o tem jeziku Čop sam priznava, da je po čistosti včasih celo boljši kakor jezik Kr. Čbelice (r. t. 50).

Metelko sam ni bil bojevita narava. Medtem ko je Vuk v boju za svojo reformo napisal kar štiri knjige bojevitih člankov in razprav, ni Metelko nikoli s polnim imenom nastopil v obrambo svoje reforme, nastopali so njegovi učenci. Pa ne, da bi o pravilnosti svojih reform ne bil prepričan; saj mu ni bilo toliko do črk, kolikor do domačnosti in izlikanosti ljudskega jezika. Zadnja beseda, ki jo je spregovoril s prevajanjem dela sv. pisma in sodelovanjem pri Wolfovi izdaji 1856—1860, je bila: sprejem gajice, toda odklonitev »novih oblik«, ker je v teh videl odklik od žive ljudske govorice v osrednjih narečjih, na katerih sloni naš knjižni jezik. Zdi se, kakor da je hotel poudariti načelo, na kakršno so se postavili Srbi in Hrvatje pri omenjenem knjižnem dogovoru v prvi točki: da ne gre iz mešanice narečij ustvarjati nekaj novega, da je marveč bolje izmed narečij izbrati eno, da se povzdigne v knjižni jezik.

Bilo je usodno, da sta se tedaj spoprijela v slovenskem središču dve skupini, ki sta vsaka na svojem področju ustvarjali odličen knjižni jezik, ki je imel korenine v resničnem govoru na določenem ozemlju. Ko bi bili kljub nazorskim razlikam in različnemu pojmovanju umetnosti delali

skupno za jezikovno razširitev še na druga področja in bi pritegnili kar največ delavcev v živahno literarno delo, bi bili v desetletju abecedne vojske lahko postavili knjižni slovenščini tako trdne in široke temelje, da bi se bila zbrala okoli nje vsa tedaj razbita in razcepljena Slovenija. Tako pa je Kr. Čbelica v tem boju zamrla, metelkovci pa so po prepovedi metelčice tudi znatno opustili svojo delavnost. Tako je desetletje do Novic prazno sorazmerno z rastjo okoli 1830. Začetne Novice so nastopile z znatno slabšim jezikom, kakor bi ga smeli pričakovati po prozi ok. 1830. Metelkova šola je izgubila mnogo vpliva, ilirska struja pa se je krepila, čeprav se je zdelo, da je že premagana.

Tako smo v času, ko je Karadžić prvič izdal »Vukov evangelij«, dobili Majarjeva »Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje in obceslavenski jezik« (1848). Stopili smo na tisto pot, ki nam jo v politično kulturnem pogledu podaja Prijatelj v Borbi za individualnost slovenskega jezika, v jezikovnem pa premalo znana, da ne rečem skoraj pozabljena, pa še zmeraj nepogrešljiva zgodovinska razprava »Razvoj novejše slovenske pisave pa Levčev Pravopis«. Kako nestvarna je bila misel, da je z umetnim krparjenjem mogoče ustvariti kak književni jezik, bi bili morali spoznati že iz knjižnega dogovora med Srbi in Hrvati, ki so bili pri tem zelo stvarni in so bili daleč od tega, da bi se spuščali v kakšno umetno stapljanje s kakim drugim jezikom. Za nas je bilo tedaj stvarno samo dvoje: sprejeti hrvaški ali srbski jezik, kakor so ga določili na Dunaju, ali pa napraviti slovenski dogovor za domač knjižni jezik na živem slovenskem narečju; kolikor je jezik krenil kasneje proč od te stvarne poti, toliko — se zdi — nas danes tepejo nasledki, da nam je knjižni jezik pretog, premalo živ in zato včasih težko uporaben.

Ivan Kolar

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

V ŠEMPETRSKO PREDMESTJE IN VODMAT

Od Prešernovega trga proti vzhodu se vleče na levem bregu Ljubljance pisana vrsta tesno zgnetenih, večinoma starih, majhnih hiš, del mesta, imenovan do našega stoletja šentpetersko predmestje. To je bilo naselje strojarjev, usnjarjev in mesarjev. Glavna cesta skozenj se je sprva imenovala Mesarska, potem Zaloška, po letu 1876 Sv. Petra, zdaj pa *Trubarjeva*. Ob Ljubljanci je *Petkovškovo nabrežje* (prej Sv. Petra nasip).

Ob Trubarjevi cesti št. 5 je hotel »Soča«, po prvi vojni v navdušenju za Wilsonovih 14 točk o samoodločbi narodov imenovan hotel »Wilson«; v avstrijski dobi je nosil ime »Pri avstrijskem cesarju«. (Gostilne in hoteli so si nekdanj sploh radi nadevali bleščeča »cesarska« imena; še zdaj je na Ježici »Ruski car«, ohranjen izza kongresa v letu 1821.) Tu v hotelski gostilni pri »avstrijskem« se je v *Levstikovi* družbi rada shajala literarna družba, dokler se niso preselili k »Permetu« (v Špitalski ulici 7). Dr. Ivan Tavčar pripoveduje v »Obiskih« Izidorja Cankarja s krepko

hudomušnostjo, da se je v tej družbi »vsak večer trlo jezikoslovstvo«. Nekega večera je zašel v to družbo pri »Cesarju« Simon Gregorčič in sta se tu z Levstikom osebno spoznala (V. Holz, Spomini, »Slovan« 1913).

Proti severu odcepljeni del mesta ob Kolodvorski (zdaj Moše Pijada) ulici se je prej imenoval »Blatna vas«, naselje s predmestnimi kmetijami in gostilnami. Danes se stare hišice že močno umikajo palačam. Pred hišo št. 11 postavljeni spominski steber nam pove, da je v to hišo prišel uživati pokoj Davorin Jenko, skladatelj slovenske himne »Naprej zastave slave«, ko se je po skoraj 40-letnem glasbenem delu v tedanji kraljevini Srbiji (1863—1911) vrnil domov, in da je tu umrl v začetku prve svetovne vojne (26. XI. 1914). Ob avstro-ogrskem vdoru v Srbijo je po vsem slovan-skem jugu odmevala Jenkova skladba »Što čutiš, Srbije tužni«. Skladba »Naprej...!« je bila prvič izvajana na »besedi« Slovenskega pevskega društva na Dunaju 22. oktobra 1860. Polna dvorana slovanskih gostov jo je sprejela z viharnim navdušenjem in jo povzdignila v himno.

Na Trubarjevi cesti št. 28 je imel hišo veletrgovec Viktor Rohrman. Njegova hči Milena se je v zadnjem desetletju Cankarjevega življenja tesno navezala na pesnika in mu večkrat nudila zatočišče v domači hiši, tako tudi ob nesreči po njegovem padcu na Kongresnem trgu št. 5 v oktobru 1918, malo pred njegovo smrtjo. Umrlega pesnika je dala pokopati najprej v domačo grobnico Rohrmanovih pri Sv. Križu, čez nekaj let (1923) pa je oskrbela nov in skupen grob umrli trojici naše »moderne« in ga na svoje stroške negovala do svoje smrti (1945). Četrto stoletja za njimi je legel v ta grob poslednji njih drug: Oton Župančič († 11. 6. 1949).

V hiši št. 40 je doma rodbina narodnega heroja Toneta Tomšiča, ustreljenega v Gramozni jami leta 1942; po njem je dobila ime pred kratkim sezidana šola onstran Ljubljane na Poljanah.

Vidovdanska (v avstrijskih časih Radeckega) cesta pelje zdaj skozi moderno naselje, kjer pred sto leti ni bilo hiš in se je kraj imenoval »Krvava dolina«. Tu je na št. 6 pri vdovi Pogorelčevi s svojimi rojaki Notranjci nekaj let kot nižješolec stanoval Dragotin Kette (nekoliko kasneje pa v hiši št. 26); na njegovem stanovanju je imela nekaj časa skrivaj sedež tudi dijaška Zadruga. Hiša je stala na koncu Radeckega ceste blizu mitnice (leta 1910 so jo podrli) in je v spodnjih prostorih imela gostilno, kamor sta zahajala tudi bohema Cankar in Kette (prim. Cankarjev članek »Konec literarne krčme«).

Na Trubarjevi cesti št. 58 je rojstni dom književnikov Juša in dr. Ferda Kozaka. Okrog leta 1906 je njun oče prodal domačijo in se kot vdovec priženil na Poljansko cesto št. 21 k »Štrajzelnu«. Pisatelj Juš je zajel važen kos zgodovine svojega predmestja v obsežnem romanu »Šent-peter«. Kozakov rojstni dom je kasneje dobil v posest profesor medicine dr. Janez Plečnik, brat arhitekta Jožeta.

Na voglu Usnjarske steze in Trubarjeve ceste v Goliaševi hiši št. 68 je imel Franc Župančič, oče pesnika Otona, vinotoč in špecerijsko branjarijo; to je bilo v Otonovih gimnazijskih letih. Preselil se je sem iz Dragatuša, a ni imel sreče s trgovino. Zato je šel potem z ženo vred v službo k »boletnemu uradu deželne naklade« (dacarski urad) v Stiškem dvorcu na Starem trgu 34. Pozneje se je z družino tja tudi preselil (1913) in tam kot preglednik finančne kontrole v p. umrl 5. 2. 1927, star 78 let.

Trubarjeva c. 81 (prej 87); tu je bila do nedavnega prijetno domača Černetova gostilna »Pri Jerneju«, kamor je rad zahajal Fran *Levstik*.

Od šentpétrskega mostu sem preseka Trubarjevo cesto *Rozmanova* (prej Škofja) ulica in drži dalje proti Friškovcu. V hiši št. 9 je prebival Ivan *Cankar* pri prešernoslovcu dr. Josipu Puntarju v zadnjem letu svojega življenja (do septembra 1918) in se potem preselil na Trg revolucije 5. Hranil se je v restavraciji hotela »Pri Štruklju« (danes »Turist«).

Na cerkovniški hiši (št. 82) priča spominska plošča, da je bil tu rojen Ivan *Vrhovnik* (1854—1935), zgodovinar, narodnoobrambni delavec in nazadnje trnovski župnik. Obravnaval je tudi marsikatero literarnozgodovinsko gradivo, n. pr. zgodovino Vodnikovih Lublanskih Noviz (1897); »Slava Podlimbarskemu!« (1922); Stanovališča Prešernova, Kastelčeva in Jelovškovih v Ljubljani (1926); Gostilne v stari Ljubljani (1926), ta spis obsega mnoge zgodovinske drobtine o literarnih omizjih. Njegov opus obsega nešteto raznovrstnih člankov in spisov, raztresenih po časnikih in znanstvenih časopisih, veliko v Izvestjih Muzejskega društva in nekaj brošur. Mnogo je objavljaj pod psevdonimom »Staroslav«.

V mežnariji zgoraj je imela od leta 1802 prostore stara šentpétrska osnovna šola enorazrednica, ustanovljena leta 1788. Lastno zgradbo je dobila leta 1906 na Vodmatskem polju ob Šmartinski cesti za učence iz Šmartnega ob Savi, Tomačevega, Vodmata in Most.

V staro šolo je hodil spoznavat prvo abecedo učenosti Fran *Erjavec* (1841—1842) in se potem nevesč nemškega jezika s težavo prebijal skozi nemško normalko v licejskem poslopju ter potem tam stopil v gimnazijo (1847). Tedaj je stanoval na Poljanah.

V letih 1878 do 1906 je tu živela glasbeno nadarjena družina nadučitelja Avgusta *Adamiča*, ki je štela 12 otrok. Iz nje izhaja skladatelj *Emil* (1877—1936), rojen še na prejšnjem očetovem službenem mestu na Dobrovi pri Ljubljani. Predzadnji otrok *Ivan* se je kot četrtošolec udeležil protinemških demonstracij na Pogačarjevem trgu 20. septembra 1908 in tam padel pod krogli avstrijskega vojaštva, ki je streljalo na demonstrante. Najmlajši sin *Ernest* je mladinski pisatelj in filmski scenarist (r. 1898). Nečak teh (sin njihovega brata Toneta) je skladatelj *Bojan*.

Okrog cerkve je bilo pokopališče že od 14. stoletja, ko je bila cerkev prvokrat zgrajena (1385), pa po turškem požigu v 15. stoletju obnovljena (1472) in vnovič postavljena leta 1731, ter se je deloma ohranilo še prav v konec 19. stoletja. Raztezalo se je okoli cerkve in segalo od stare šentpétrske vojašnice pa preko sedanje ceste do Hrvatskega trga. Mrliče so tu pokopavali do pod konec 18. stoletja, potem pa na takrat novem pokopališču pri stari cerkvi sv. Krištofa ob današnji Titovi cesti. Vendar so se na starem pokopališču ohranili mnogi grobovi in nagrobniki do potresa (1895), med temi tudi nekaj protestantskih nagrobnih plošč. Znano je, da je bil tu pokopan Jurij *Dalmatin* (umrl 1589) in kasneje še kljub protireformaciji menda tudi Trubarjev sin *Felician*.

Vodmat je najžalostnejši del mesta. Tu so bolnišnice in ubožnice, a jim vendar uspešno kljubuje porodnišnica z rojstvi novih življenj. V tem okolju si je postavila (1900) svoj dom stara dobrodela ustanova Zavod za gluhoneme na Zaloški cesti št. 5. Med največjimi meceni te ustanove je Ignacij *Holzapfel* (1799—1868), Prešernov vrstnik in v prvi dobi goreč

podpornik naše mlade posvetne literature; ob Metternichovem absolutizmu je sopedpisal prošnjo za dovolitev časopisa »Slavinja« (1824); sodeloval je v prvem letniku Kr. Čbelice kot pesnik, a brez pravega daru; zato je zložil Prešeren nanj znani epigram. V letih Kr. Čbelice sta si bila s Prešernom tudi sicer, po stanovanjih, zelo blizu; Holzappel je namreč tedaj (1829—1834) kaplanoval pri Sv. Jakobu, Prešeren pa stanoval v najbližji njegovi soseščini v Rožni ul. 5. Zadnjih dvajset let življenja je bil dekan v Ribnici in je v oporoki zapustil za gluhonemnico vse svoje premoženje (53.000 goldinarjev, v današnji valuti nekaj milijonov dinarjev).

V Vodmatu sta preživljala *Kette* in *Cankar* svojo najtežjo študentsko krizo, ko sta v že tako in tako usodnem letu 1895/1896 tod okoli »privatizirala«. Šestošolec *Kette* je bil 9. aprila črtan iz šolskih katalogov, kar je bilo toliko kot izključen, ker bi bil moral plačati šolnino zaradi slabe ocene v vedenju, a ni imel denarja. Teden dni nato je bil pouk zaradi potresa zaključen. Julija je doživel *Cankar* pri maturi na realki delni poraz s popravnim izpitom, jeseni pa padeč za eno leto. Brez sredstev sta se spomladi po potresu zatekla v neko zasilno barako na Ledini; jeseni jima je dala streho Marija Megličeva v *Ravnikarjevi ul. 7*. Tu se je *Cankar* večkrat ustavil tudi pozneje, ko se je oglasil z Dunaja v Ljubljani, n. pr. spomladi 1898, na jesen istega leta pa pri svoji teti Mariji v *Zalokarjevi ul. 8*, kjer sta tedaj prebivala kot gimnazijca njegov brat *Karlo* in bratranec *Izidor*.

V *Mestni ubožnici* so našli zatočišče tudi mnogi onemogli kulturni delavci, n. pr. *Rado Murnik* († 1932); tu je umrla Prešernova hči *Ernestina Jelovškova* med prvo svetovno vojno (3. XII. 1917). V hiralnici je prebil zadnja leta *Jaka Alešovec* († 17. X. 1901). V Deželni (zdaj Splošni) bolnišnici so končali svojo pot slikar *Ivan Grohar* (1911), *A. Aškerc* (1912), *Ivan Cankar* (1918), *Fran Milčinski* (1932), dr. *Fran Kidrič* (1950) itd.

Na spodnjem koncu Vodmata v *Malenškovi ulici* v hiši št. 1 (prej Stara pot 7) je bil rojen *Janez Cigler* (1792). Tam je bila gostilna »Pri Španu«, v desetletjih pred drugo vojno konvikt lazarisov za revne učence, zdaj je v njej spet gostilna.

Dalje prihodnje

Blaž Tomažević

SLOVENSKO SLOVSTVO V BENEŠKI SLOVENIJI

V dobi narodnega prebujenja se je oglasila v naši književnosti kot poslednja tudi Beneška Slovenija. Med slovenskimi deželami pa je bila še vedno v posebnem položaju. Njena dolgotrajna pripadnost beneški republiki (1420—1797) je sicer prenehala; vendar tudi nove okoliščine v 19. stoletju niso bile ugodne njenemu nacionalnemu razvoju in kulturnim zvezam z osrednjim slovenskim ozemljem. Kmalu potem, ko je pripadla Avstriji, je bila nekaj let v sestavu Napoleonove kraljevine Italije; nato je bila nekaj desetletij pod Avstrijo, toda prideljena je bila Lombardsko-beneški kraljevini in znova usmerjena v stara gospodarska, upravna in

kulturna središča Čedad, Videm in Benetke, ločena pa od sosednjega Goriškega. Prerodna prizadevanja s sadovi kulturnega dela in narodno gibanje so zajeli le nekaj ljudi. Zaradi prerazvitega regionalizma je bila večina bolj sprejemljiva za italijansko propagando iz mest, na katera je bila navezana; tem laže, ker je pod novo upravo Beneška Slovenija počasi zgubljala vse privilegije, ki jih je kot graničarsko ozemlje beneške republike imela v starodavnem demokratičnem sistemu vaških sosednj in dvanajstij. Zato so narodno nezavedni beneški Slovenci že 1848 kazali nerazpoloženje do Avstrije in do slovenskega narodnega gibanja; navduševali so se za staro republiko sv. Marka, za zedinjevalno gibanje Italijanov in se 1866 s plebiscitom tudi odločili za Italijo. Odslej so bili politično popolnoma odrezani od drugih Slovencev. Kot stara italijanska pokrajina so bili tudi v letih od 1918—1946, razen nekaj let, upravno ločeni od drugih Slovencev v Julijski Benečiji in le kratek čas po 1943 so bili sestavni del Kobariške republike. Z odlokom pariške konference je bila Beneška Slovenija 1946 spet dodeljena Italiji.

Od zatona beneške republike dalje, še bolj pa, odkar so beneški Slovenci po Napoleonovem padcu prišli pod Avstrijo, so se začeli zanimati zanje, posebno za Rezijane, slovanski znanstveniki in slovenski etnografski romantiki: Potocki, Dobrovski, Sreznjevski, Kopitar, Vraz, Majar in Caf. Ta osamljeni, posebni slovenski svet, katerega prebivalci so v nenavadnih okoliščinah ohranili svojo govorico in običaje, so tedaj prvokrat opisali tujemu in domačemu svetu, zapisali so za vzorec njihovega govora nekaj besed in cele tekste ter ugibali o njih rodu in jeziku. Tesnejše osebne zveze z nekaterimi beneškimi Slovenci, posebno z bogoslovci iz teh krajev, ki so študirali v goriškem bogoslovju, je dobil bogoslovni profesor in pisec Štefan Kociančič; vplival je na njihovo narodno zavest in tudi sporočil največ kulturnih novic s tega ozemlja.

Sodobna poročila o slovenskem jeziku v javnosti in o stanju slovenske knjige med beneškimi Slovenci okoli 1848 so kaj neugodna. Po vsej Beneški Sloveniji je bila v šolah in uradih v rabi izključno italijanščina. Slovenščina v domačem narečju je imela mesto samo v cerkvi, toda le v čisto slovenski Režiji in v popolnoma slovenskih farah in kaplanijah ob Teru in Nadiži; v mešanih krajih je bila v rabi že italijanščina. Niso imeli ne molitvenikov ne drugih poučnih knjig v svojem jeziku. Za najosnovnejše verske potrebe se je tudi v samo slovenskih krajih največ prevajalo sproti, ker duhovniki, ki so se šolali na italijanskih šolah v Vidmu, niso »še nikdar slovenskih bukev v rokah imeli« in navadno še vedeli niso, če se sploh »kje dobe slovenske evangeljske bukve in druge enake knjige« (Kociančič, Arkiv III).

Redkeje so nastajali *narečni rokopisni prevodi* najpotrebnejših verskih tekstov. Do danes jih poznamo le iz Režije, kjer so najzgodnejši izpričani za 18. stoletje. Največ je *katekizmov*. Prvi je prišel v razvid v italijanski grafiki pisani rezijanski katekizem *Craica dottrina cristianca* (naslov je že Kopitar bral kot *Kratka d. kristjanska*). Avtor *Giovanni Micelli*, rezijanski župnik, ga je daroval poljskemu zgodovinarju in etnografu Janu Potockemu, ko je okoli 1790 popotoval po Režiji. Original je še »z nekaterimi drugimi fragmenti te vrste« nato prišel v knjižnico grofa Ossolinskega, kratek odlomek iz njega pa je v poročilu Die Slaven im

Thale Resia objavil Kopitar 1816 v Vaterländische Blätter (Kleinere Schriften). Dva rokopisna rezijanska katekizma, oba iz 18. stoletja, sta nastala na Njivi. Avtorja nista znana, napisala pa sta ju izobraženca, ki sta dobro poznala razločke med rezijanščino in romanščino. Oba sta pisana v italijanski grafiki, vendar drugi kaže tudi znanje nemške in slovenske pisave. Prvi vsebuje nekaj arhaizmov in je precej starejši kot drugi; ta je iz 1797. Pod naslovom *Rezijanski katihizis* je oba objavil 1875 Baudouin de Courtenay kot prilogo k dialektološkemu gradivu. Hranil ju je Rezijan Francesco Copetti, po domače Cundia, v sedemdesetih letih trgovec v Mariboru, in ju podaril izdajatelju. Baudouin de Courtenay je 1913 objavil tudi *Kristjanske učilo*, rokopisno knjigo nedeljskih *pridig* za odrasle, nastalo v letih 1845—1850. Po strokovni sodbi Ivana Trinka je knjiga *izvirno delo* neznanega rezijanskega župnika, napravljeno na podlagi oficialnega katoliškega katekizma. V jeziku je nekaj italianizmov in slovenizmov, tudi v grafiki so sledovi slovenske knjige. — Iz leta 1818 je rezijansko-italijanski *besednjak* z 230 rezijanskimi besedami in pripombami za izgovarjavo. Besede je zapisal domačin iz Solbice, rezijanski župnik *Odorico Buttulo*, ne da bi jih uredil po alfabetu. *Besednjak* sta objavila videmski etnograf G. Perusini in slovenski etnograf Milko Matičetov (*Un Dizionario etno e due Paternoster Resiani inediti, Ricerche Slavistiche*, n. IV, Roma 1956). — O slabih rokopisnih prevodih za cerkveno rabo drugod po Beneški Sloveniji še pozno v 19. stoletju pripoveduje tudi Ivan Trinka v LZ 1890, ne navaja pa nobenega naslova.

Narodni duh z mislijo o Zedinjeni Sloveniji je okoli 1848 prinesel nekaj življenja tudi v to *narečno*, vsebinsko in količinsko zelo skromno *rokopisno slovstvo*. Med Beneške Slovence je zašlo nekaj političnih listov, nekaj molitvenikov in nekaj drugih knjig, posebno za mladino; od njih pa je prišlo nekaj izvirnih dopisov in izvirni opis šeg »na Laškem v Šempetrski fari« celo v Janežičevo Slovensko Bčelo. Za ozemlje beneško-slovenskega narečja je nastal tudi poskus s prvimi slovenskimi knjigami za ljudsko šolo: dobili so abecednik in katekizem, da bi materinemu jeziku pripomogli »v šoli in cerkvi do tiste časti, katera mu gre«. Anonimni *Abece slovienski*, tiskan 1852 v Benetkah v beneški slovenščini, je priredil prav tisti »mladi gospod«, ki je pripravljaj tudi slovnico tega narečja. Anonimni *Mali katekizem za prve šole* je priredil po Casatiju v knjižni slovenščini *Jožef Podreka*, tedaj mlad duhovnik v Kodermacu. Natisnil mu ga je 1852 tiskar Seitz v Gorici. O drugem, tudi anonimnem katekizmu za beneške Slovence, toda pisanem v njih narečju, ki naj bi bil tiskan v Vidmu 1853 — omenjata ga tudi Rutar in Bibliografski pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca 1918 — se po Kociančiču za trdno ve samo, da se je pripravljaj.

Poskus s šolstvom ni uspel. Propadel je tudi poskus novega, beneško-slovenskega knjižnega jezika. Kljub nasprotnikom »nečistega jezika z neologizmi«, ki da ga je zanesel vpliv goriških Slovencev, se je pri nadaljnjih tiskih katekizma tudi ordinariat odločil za knjižno slovenščino, kakor so se zanjo odločili tisti beneški Slovenci, ki so pisali v slovenskem jeziku; trdovratno pa so se še v zadnji izdaji v njem ohranile številne ljudske izposojenke iz nemščine in dosledna pisava z u za l na koncu besed in pred soglasnikom. Samo Rezijani, katerih narečje se tako loči

od knjižne slovenščine, da jim je nerazumljiva, če se je niso učili, so 1927 dobili tiskani katekizem za šole v svojem narečju: *To kristijanske učilo po rozoanskeh*. Vendar je avtor *Jožef Kramaro*, kaplan v Osojanah, pripadnost k slovenskemu knjižnemu jeziku priznal s tem, da je rezijanske glasove zapisal z našo knjižno pisavo, ne pa z italijansko.

S plebiscitom si beneški Slovenci niso pridobili ne starih socialnih ugodnosti ne možnosti za nacionalni razvoj, ampak so postali prva slovenska žrtev italijanskega imperializma. Ostali so brez narodno zavednega meščanstva, brez ugodnih zvez z drugimi Slovenci in brez svoje politične in kulturne organizacije. Prve zasilne slovenske šole so dobili šele med narodnoosvobodilno vojsko v Kobarški republiki. Slovenščina je imela pravice samo v cerkvi, kjer se je poučeval tudi verouk; zato je bil katekizem edina tolerirana slovenska učna knjiga, dokler 1933 ni bil odpravljen tudi slovenski verouk skupno z rabo slovenščine v cerkvi. Ker so bili v socialno nepopolno razčlenjeni družbi skoraj samo duhovniki narodno zavedni delavci, se je mednje nekoliko razširila le knjiga Mohorjeve družbe, drugih je bilo malo. Slovenski časnik je bil že pred 1866 redek, saj so se celo Novice zdele nevarne. Svoj list so beneški Slovenci dobili šele 1944 z *Matajurjem*, ki jim je še danes politično glasilo.

Nekateri domači duhovski in posvetni izobraženci, ki so se zavedali, da so beneški Slovenci, so precenjevali italijansko kulturo in jo pospeševali tudi v svoji domovini. Potegovali so se za mirno sožitje obeh jezikov, italijanščini pa priznavali prvo mesto. V svojem beneškoslovenskem regionalizmu so nasprotovali vplivom, ki jih je mednje prinašalo slovensko narodno gibanje in živahno slovstveno delo. Bili so tudi nasprotniki enotnega knjižnega jezika, ki so ga drugi sprejemali; ljudsko šolstvo naj bi bilo v jeziku domačega narečja.

Knjižno so se le-ti izživiljali v furlanskem, še več pa v italijanskem jeziku. Posebno pripravno torišče njihovega separatizma je bila zgodovina in etnografija. Tako je *Anton Podreka* (1804—1870) iz Šempetra, duhovnik in profesor matematike in fizike, ki je nekaj let služboval tudi v Splitu, v monografiji v italijanskem jeziku pisal o domovini in moralni filozofiji beneškoslovenskega rojaka *Jakoba Štelina* in videmski akademiji predložil italijansko-slovensko čitanko. Videmski advokat, politični in umetnostni publicist *Carlo Podrecca*, prav tako doma v Šempetru, je v knjigi *Slavia italiana* (1884 in 1887) Italijanom obširno popisal svojo domovino, posebno njene stare pravne znamenitosti. V njegovi zapuščini so našli tudi znameniti Beneškoslovenski rokopis, ki ga je po *Trinkovem* posredovanju dobil v znanstveno obdelavo naš jezikoslovec *V. Oblak*. Iz Šempetra je bil tudi univerzitetni profesor *Fran Musoni* (1864—1926), po stroki geograf in zgodovinar; v italijanščini je pisal o krajevnih imenih, noši, gospodarskih, socialnih in političnih razmerah beneških Slovencev pod Italijo, pa tudi o Sloveniji in Balkanu.

Drugi so se navzlic težavam in lojalni državljanski zavesti vključili v slovenski kulturni krog, ko so postali zavedni Slovenci po naključju, primerni knjigi ali znanstvu s kakim Slovincem z avstrijskega ozemlja. V vsebini slovstvenega dela, ki so ga opravili doma, ker ga od zunaj zanje ni bilo mogoče, odsevajo razmere prav tako kakor v tem, da so ga opravili samo duhovniki. Najprej je bilo treba misliti na to, da bi

v knjižni slovenščini dobili edino dovoljeni slovenski tekst: katekizem. Nato je bilo treba skrbeti za najpotrebnejše domače jezikovne pripomočke in so do konca 19. stoletja pripravili po Sketovi Nemško-slovenski slovnici slovensko slovnico v italijanskem jeziku. Namera s posebnim italijansko-slovenskim slovarjem pa iz ekonomskih razlogov ni bila uresničljiva. Zaposlilo jih je tudi raziskovanje lastnih narečij in narodopisnih posebnosti. Z uspehi tega dela so se pokazali ne le v Sloveniji in doma v Italiji, z jezikoslovnimi razpravami celo v ruski znanosti. Vzporedno s tem delom je uspešno potekalo posredovanje slovenske in slovanskih literatur Italijanom. Najmanj je izvirnega leposlovja, ki je vsebinsko in oblikovno ostalo v skromnih mejah. Z njim so sodelovali predvsem v slovenskih leposlovnih glasilih. S poskusi in dramatici in epu niso uspeli. Celó s prvo in edino pesniško zbirko se je Beneška Slovenija predstavila nekoliko prepozno in staromodno; zato je bila precej brezobzirno odbita. Nečaj več sreče je imela s prvo in edino knjigo svoje proze.

Prvi narodni buditelj in pesnik med beneškimi Slovenci je bil kaplan *Peter Podreka* (1822—1889), doma iz Šempetra ob Nadiži. Slovenstva se je zavedel v videmskem bogoslovju. V Trčmunu, kamor je prišel 1848 za kaplana, je dobil zveze s slovensko duhovščino goriške nadškofije na sosednjem Livku in v Kobaridu, po nji pa tudi ožje stike s slovenskim narodnim gibanjem in se navzel ljubezni do skupne domovine. Te zveze je ohranil tudi na službenih mestih v Šempetru in Roncu, dobil jih je celo z Ljubljano in s slavistom Baudouinom de Courtenayem. Največ narodno buditeljskega in prosvetnega dela med tovariši in ljudstvom je opravil z ustno agitacijo in propagando: širil je narodno zavest, opozarjal je tovariše, naj pazijo na slovenščino svojih pridig in naj se je vadijo ob slovenskih knjigah, opozarjal je na vrednote Prešernovih pesmi in v svoji knjižnici hranil prvo izdajo Prešernovih Poezij kot največji zaklad, agitiral je za časnike, budil zanimanje za knjige Mohorjeve družbe in širil slovenske molitvenike, kot kaplan v Roncu je pa z umnim sadjarstvom deloval tudi za gospodarsko povzdigo ljudstva. Z dopisi Slovenski Bčeli je kot prvi beneški Slovenec sodeloval v osrednjih slovenskih glasilih; z njimi in s tistimi, ki jih je kasneje stalno pošiljal goriški Soči, je predvsem opozarjal na obupni narodnostni položaj svoje ožje domovine. Da bi med duhovniki izpodrinil razne rokopišne pripomočke, pisane v narečju, in da bi knjižni slovenščini pripomogel do veljave, je skupno s šempetrskim župnikom *Mučičem* v knjižni slovenščini priredil in s pomočjo Št. Kociančiča izdal v Gorici *Katekizem za Slovence videmske nadškofije* (1869). Čeprav mu je knjižni jezik delal težave, je pisal tudi priložnostne *pesmi*. Tiskal jih je kot posebne tiske, štiri pa objavil tudi v slovenskih listih, dve nabožni v *Zgodnji Danici*, v Soči 1871 pesem Slovenija in njena hčerka na Beneškem, v Zori 1874 pa Slavjanko v Slovenski Benečiji. V domoljubnih pesmih, ki so zložene v preprostih, tu in tam jezikovno nespretnih verzih, toži o težavah z jezikom in o položaju slovenščine na Beneškem, obenem pa z izrazitim budniškim duhom zatrjuje, da slovenskega zaroda nič ne bo moglo uničiti in da se bodo »slavjanski sini« združili »v en rod velikanski«.

Izven ožje domovine, največ v Gorici in Trstu, je deloval *Anton Klodič* (1836—1914), profesor in šolski nadzornik, doma iz Hlodičev. Na

ožjo domovino ga veže samo jezikoslovna razprava *O narečju beneških Slovencev*, izšla 1878 v Petrogradu. V vsem drugem delu je bolj sledil prizadevanjem osrednjega slovstva kot upošteval težave doma: tako z izdajo Krilanovih Poezij kakor tudi s ponesrečenima poskusoma snovno domače, narodnovzgojne in poučne igre (Novi svet) in romantičnega epa (Livško jezero). Zares velike uspehe je dosegel v slovenizaciji šolstva.

Propagandno delo Petra Podreke je v sedemdesetih letih dobilo precej spodbud v jezikoslovnem delu poljsko-ruskega slavista Boudouina de Courtenaya. Njegova domneva o izvoru Rezijanov kot samostojnem narodiču slovensko-avarskega rodu in dokazovanje, da tersko slovensko narečje spada k čakavščini, je resda bolj krepilo uradno italijansko tezo o separatnosti beneških Slovencev kot koristilo misli o slovenski enotnosti. Toda s številnimi jezikoslovnimi razpravami, z objavami etnografskega in drugega gradiva, z osebnimi zvezami in s prijateljstvi je sprožil tudi med njimi zanimanje za jezik in etnografske posebnosti.

Med posebno ljubimi informatorji mu je bil *Štefan Valente*, doma z Bele v Režiji, izobražen duhovnik, ki se ga Boudouin de Courtenay v svoji Režiji in Rezijanih na mnogih mestih zelo toplo spominja. Zaradi temeljitega poznanja rodnega narečja in narečja terskih Slovencev, med katerimi je v sedemdesetih letih v Platiščih služboval, je profesorju »zelo pomagal v temnih slučajih«; tudi rokopisno knjigo pridig Kristjanske učilo mu je daroval. Nasprotoval pa je njegovi domnevi o izvoru Rezijanov in čakavstvu terskega narečja. O rezijanskem narečju je pisal v italijanščini, še preden se je spoznal s slovečim profesorjem, 1878 pa je v Petrogradu izdal v ruskem jeziku razpravo *O slavjanskem jazyke v Rezijanskoj doline vo Friule*.

Podrekova narodna agitacija in Courtenayevo delo sta usmerila tudi delovanje *Ivana Trinka Zamejskega* (1863—1954) iz Trčmuna, največjega kulturnega delavca beneških Slovencev in njihovega edinega pomembnejšega pesnika in pripovednika. Peter Podreka mu je zbudil narodno zavest, ko se je v italijanskem šolskem in kulturnem okolju vsemu domačemu že skoraj odtujil. Brez potrebnih jezikovnih pripomočkov se je ob Mohorjevih knjigah z materino pomočjo vglobil v slovenščino. Na podlagi domačega narečja si je z branjem Prešerna, Jenka, Stritarja, Gregorčiča in drugih knjig, ki jih je naročil iz Ljubljane, kmalu pridobil tolikšen besedni zaklad, da je sredi tujega, slovenski slovstveni dejavnosti nenaklonjenega sveta lahko uspešno izražal tudi pesniške podobe.

Trinkovo slovstveno in kulturno delo je potekalo iz spoznanja, da mora biti v zvezi z rodno zemljo, naj bo še tako majhna in naj se sam še tako visoko vzpne nad zemeljske vsakdanjosti; saj mu edino zemlja daje trdnost. Da se bo ohranila Beneška Slovenija in z njo on, se mora povezati s slovensko kulturo in se nasloniti na slovensko ozemlje. Ker pa je na meji dveh svetov, mu je kot izobražencu posebna naloga, da s posredovanjem med kulturami oznanja bratstvo med narodi. Da se je usposobil za posrednika slovanskih literatur v italijanščino, je ob poklicnem študiju za teologa in profesorja tudi temeljito študiral slovanske jezike. Ves čas je deloval v dveh jezikih. Znanstveno in prevajalsko predvsem v italijanskem, v katerega je posredoval iz domače literature nekaj Prešerna, Gregorčiča, Tavčarja in Stritarja, iz drugih slovanskih pa Puškina,

Nekrasova, Turgenjeva, Gogolja, Sienkiewicza in Chlumeckega, pisal o beneških Slovencih in njihovem jeziku, o ljudskih napevih, sestavil za Italijane slovensko slovnico, z Musonijem delo o Jugoslaviji itd.

Pesnil pa je samo v slovenskem jeziku. Trinkova pesem, s katero je nastopil 1885 v Ljubljanskem Zvonu, je bila spčetka bolj jezikovna vaja, kot je za vajo napisal prvi članek o beneških Slovencih, ki ga je prinesel Ljudski Glas 1883, in prve beneškoslovenske pripovedke, ki jih je priobčil v Ljubljanskem Zvonu 1884. Pozneje mu je bila pesem pripravna oblika za izpoved narodne zavesti, za bolečino odrezanosti, za spodbudo in za osebni boj s svetožaljem. Vsebina dobršnega dela Trinkovih pesmi je domoljubje z okoliščinami človeka, ki se je prebudil sredi velike tuje kulture, začutil tujo sovražnost in se zavedel nevarne osamljenosti, v kateri se je znašlo ob velikih narodnostnih trenjih majhno narodno občestvo beneških Slovencev: zato išče rešitve pri bratih na vzhodu, hrepeni po skupnosti s slovenskimi in slovanskimi brati, se ogreva za bratstvo med narodi in, ker ne sme obupati, napoveduje rešitev v vstajenju slovenstva in slovanstva. V tem domoljubju sta tudi kritična misel in ironija; toda razodevata podobno izolirano naivnost in konservativnost kot pesnikovo razmerje do tedanjega socialnega vrenja. — Druga lirika je reflektivne narave in obravnava pesnikovo nežno, dostikrat kar bolestno svetožalno čustvovanje ob dotiku s svetom in naravo in boj za osvoboditev od svetožalja. Posebnost je nagnjenje k vizionarnosti s pesniško retoriko.

Cikličnost z isto kitico in skrb za nekatere posebne kitične oblike sta med najočitnejšimi znamenji pesniškega formalizma; nekateri tradicionalni koseskizmi, pogoste slovanske izposojenke, posebno iz srbohrvaščine, in časnikarske besede pa govore tudi o posebnih težavah.

Jenko mu je bil učitelj v poglobljanju v naravo in za človekovo razmerje do nje; pri njem je dobil tudi slog in obliko za drobno refleksivno in pesimistično liriko venca 58 trokitičnih pesmi Razpršeno listje. Pri Stritarju in Leopardiju je našel estetsko utemeljenost za svoj svetožalni pesimizem. Gregorčič pa mu je bil osebni prijatelj, ocenjevalec in jezikovni svetovalec. Dal mu je tudi spodbudo, da je izdal svoje pesmi v posebni zbirki *Poezije* 1897 v Gabrščkovi Slovanski knjižnici v Gorici, in mu je tudi pomagal urediti. Nanj ga niso vezale le poklicna usmerjenost, vzgojna poučnost in buditeljstvo, ampak tudi osnovno čustveno razpoloženje, zanosna pesniška retorika, nagnjenje k prisposodbi, tvorbi sestavljenih pridevnikov itd. Veljavni slovenski pesniški zgledi starejše smeri, za katerimi je hodil in katerih duha je spčetka težko razumel, boj z jezikom in deloma zgledovanje po italijanskih pesnikih, med katerimi je imel najraje Leopardija, so povzročili, da njegove pesmi ob izidu zbirke niso bile niti dobro slovenske niti dobro italijanske, kakor je kasneje pesnik sam sodil. Zaradi neugodnih ocen ob zbirki, ki je bila tudi z upoštevanjem njenih posebnih pogojev sprejeta kot zapoznena in epigonska, je Trinko v osrednjem slovenskem pesništvu utihnil, med beneškimi Slovenci pa je še nastopal kot pesnik prigradničar.

V slovenskem tisku, v Domu in svetu, Koledarju Mohorjeve družbe, v Jadranskem almanahu in Mladiki, je vse do 1939 objavljajl še vedno znanstvene članke, *potopise* folklornega značaja in *eseje*: o Petru Podreki, Beneški Sloveniji, beneških Slovencih, o Reziji, Jakobu Štelinu, da bi

Slovence seznanil z beneškimi Slovenci. Za Goriško Mohorjevo družbo je napisal iz svojih mladostnih spominov tudi edino knjigo *leposlovne proze*, ki jo je Beneška Slovenija prispevala slovenskemu leposlovju: preprosto zbirko črtic in slik iz življenja otrok beneškoslovenskega pogorja *Naši paglavci* (1929). S prozo je sodeloval 1929 tudi v Družini.

Za osrednje slovensko pesništvo je Trinko res epigon, toda s posebno vrednostjo: kot pesnik žive narodne zavesti tistega dela slovenske zemlje, ki je bil v zgodovini najrahljeje zvezan z narodno celoto in je prvi prišel pod Italijo. Za beneške Slovence, med katerimi je deloval kot pesnik, slikar, glasbenik, znanstvenik in politik in užival ugled v znanstvenih krogih tudi zunaj meja svoje ožje domovine, pa je bil Trinko največji Slovenec. Z delom in ugledom je kot profesor teologije in filozofije na videmskem bogoslovju v beneškoslovenskih bogoslovcih in duhovnikih budil in vzdrževal dolga desetletja slovenskega duha. Toda med učenci ni dobil enakovrednega naslednika. S Trinkom je v slovenskem slovstvu utihnila tudi Beneška Slovenija.

Njegova učenca *Josip Gorenščak* in *Škur* sta kot videmska bogoslovca na njegovo prigovarjanje zbrala nekaj beneškoslovenskih ljudskih pesmi in mu izročila rokopise. S Trinkovim dovoljenjem je njune zapise objavil A. Budal v zborniku Luč VIII (Beneškoslovenske narodne pesmi). Gorenščak je v italijanskem jeziku sestavil tudi precej beležk O navadah in posebnostih prebivalcev Črnega vrha; objavil jih je prav tako A. Budal v Luči VIII. Sodeloval je tudi pri novi izdaji katekizma.

Zaradi posebnih razmer je delež Beneške Slovenije v skupni slovenski književnosti skromen po obsegu in po obliki. Razen ponesrečenega poskusa v dramatik in epu je iz leposlovja tu še epigonska domoljubna in svetožalna lirika v tradicionalni obliki, v prozi pa slika in črtica; dalje so znanstveni in poljudnoznanstveni članek, esej, potopis etnografskega značaja, etnografski zapis in versko-nabožni tekst. Pokrajinski je samo katekizem. Vse druge slovstvene zasnove in izvedbe se vključujejo v literarno prizadevanje slovenske celote. Kljub skromnosti je ta donesek pomemben: skromnost odtehta njegova nacionalna vrednost. Beneški Slovenci z vsem delom izpričujejo svoje slovenstvo v popolnoma tujem svetu in dokazujejo, da je v Beneški Sloveniji, vključeni v Italijo, še vedno živa narodna zavest in bolečina zaradi odtrganosti tega ozemlja od slovenske celote.

Josip Šašel

KOROŠKI IMENOSLOVNI PROBLEMI

Pretresljiva je tragika našega Korotana. Sprva poklican k prvenstvu — državnemu, kulturnemu, jezikovnemu (Brižinski spomeniki), je pred dobrimi tisoč leti prišel v mreže tujega eksperimentiranja, fevdalnega in verskega, kar ga je toliko razkrojilo, da se ni mogel več rešiti v svobodno Slovenijo, ko so odpadle srednjeveške spone. Pa še ob »pomladi« pred sto leti je prišel iz tega središča najbolj plamenec poziv za združeno

Slovenijo! Tragika je tem večja, ker niso eksperimentirali samo nasprotniki; tudi poskusi iz lastnih vrst so pripomogli k pridevku »tužni« Korotan.

Iz središča Slovenije so premnogi zviška gledali na ta svet »onstran« Karavank. Komaj se je knjižni jezik izvil iz porodnih krčev, so novi »slovníčarji« stalno čutili potrebo, na Korošcih in njih jeziku kaj popravljati. To prizadevanje je med drugim zapustilo vidne posledice v geografskih imenih; mnoga so prišla v naše pismstvo v popravljeni, neljudski obliki. Le po večjem ali manjšem odporu so prodrli pristni nazivi, kakor Peca (vsiljevala se je Peč), Gure (Zadnjica, Satnica!), Svatne (Šlatane, Slatine, Zlatne!) idr.; mnoga domača imena pa še čakajo v senci.

To so imena, ki nam donijo iz najstarejše zgodovine ter jih znanstvene razprave (zgodovinske, geografske idr.) ponavljajo. Znanstvu pa ni v čast, ako jih odeva v popačene oblike.

Po državni pogodbi je Avstrija dolžna pripustiti v uradno rabo tudi slovenska krajevna imena in poskrbeti za javne napise. Tako bodo koroški Slovenci prvič v zgodovini prišli v položaj, da bodo morali ugotoviti ta imena za uradne potrebe.

Zato naj v naslednjem opozorim samo na najbolj kričeče neskladnosti sedanje nomenklature.

1. *Sred Korotana je Lankrat in Glana*... Te iz literature znane vrstice stare korotanske pesmi jasno pričajo za ljudsko ime Glana, ki teče po vsej dolžini Gosposvetskega polja. Romantiki so dali imenu »našo« obliko Glina, ki se še danes ponavlja, čeprav znanstvo ugotavlja, da to ni slovensko ime, temveč je prevzeto od predslovenskih prebivalcev, ki so potok imenovali Glana. Tudi domačini poznajo ime *Huána* ali *Huanà*. Menda je čas, da tudi v tisku priznamo staro kontinuiteto in vzpostavimo ljudsko ime Glana.

2. *Gosposvete, Žihpolje*. Že leta 1815 je Urban Jarnik poročal v pismu Val. Vodniku: Maria Saal heisst: v Gosposvetah (Kres 1883, str. 475). Isto ljudsko obliko imena ugotavlja prof. Scheinigg v svoji znameniti razpravi o rožanskem narečju, objavljeni tričetrstoletja pozneje v Kresu; potrjuje jo tudi avtoriteta za koroško nomenklaturó, univ. prof. Lessiak (Stationsnamen). In vendar je Kozler 1853 vpeljal pisavo Gospa sveta, ki posej pri nas izključno gospoduje.

Kako izgovarjajo to ime Korošci? V kraju samem: Svéte, v Svétah, prebivalci so Svéčani. Ostali Rožani, vsi Ziljani in večinoma tudi Podjunčani pa poznajo samo: Gosposvéte, v Gosposvétah, Gosposvéčani; le v okolici Pliberka je slišati tudi: Gosposvéta, v Gosposvétí.

Oblika Gospa sveta torej med koroškim ljudstvom ni domača; vpejljala sta jo kvečjemu tisk in šola. Ta oblika je v primeri z ljudsko okorna, piše se nedosledno (Gospa sveta in Gospa Sveta), še bolj omahujoča je sklanjatev, pridevnik »gosposvetski« pa kar kliče po ljudski enotnosti imena. Ljudstvo sklanja »Gosposvete« samo v množini. Želeti bi bilo, da vzpostavimo tudi v pisavi ljudsko ime in s tem izkažemo primerno spoštovanje temu starinskemu kraju.

Slavisti sicer preganjajo oblike kakor Blatograd in podobno. Vendar je Dravograd postal pravo ljudsko ime, saj so na Koroškem običajna osebna imena: Krivograd, Drvodelj, Tresoglav, Malovodnik. Še več podobno sestavljenih imen pa izkazujejo stare listine.

Tudi ime Žihpolje je bilo menda prvotno sestavljeno z apel. »gospoja«. Domačini prav izjemoma za ta kraj nimajo enotnega naziva; govorijo: *Žəxpòle*, *Žəšpòle*, *Həšpòle*; prebivalci so *Žəxpòlanə*, *Žəšpòlanə*, *Həšpòlanə*, *Hošpóvčəčə*. To kaže, da je prvotno ime v razkroju. O njem je Urban Jarnik leta 1815 poročal v istem pismu Vodniku: Maria Rain heisst *Hošpole*, v *Hošpolah*, auch *Hožpole*; die Entfernteren pflegen es so auszusprechen, was mir als Frauenfeld richtiger erscheint.

Jarnik je torej obliko Hošpole razlagal kot »Frauenfeld«, kar je prav verjetno. Vse današnje oblike so nastale iz prvotnega stanovniškega imena, ki se je izvirno moglo glasiti: Gospoje Poljane, na Gospoje Poljah, kar se je skrčilo: na Gospoljah, od tod imenovalnik Gospolje.

Pismena oblika Žihpolje je danes nesporna in upravičena, ker tudi v narečju odločno prevladuje izreka *Žəxpòle*, na *Žəxpòlax*. Zato je napačno, da nekateri postavljajo ime v ednino.

3. *Žrebiče*. Koroška narečja so za nevajeno uho težko razumljiva, zato so nastale pri zapisovanju imen precejšnje pomote. Tako ime je *Žriəpče* (pri jasni izreki tudi *Žriəbačə* (za nemško Stuttern ob Gosposvet-skem polju. Zapisovali so ga na razne načine: uradni »Specialni repertorij krajev« je pri objavi rezultatov ljudskih štetij od leta 1880 dalje tiskal: Sterpiče; Ante Beg je leta 1908 slišal Šrijepeče in iz tega napravil Srepeče; tiskalo se je tudi Srebeče, Srepiče, končno še Šribiče. Dunajski univ. prof. Kranzmayer, ki se mnogo ukvarja s koroškimi krajevnimi imeni, išče etimologijo v ukraj. svirepica in pol. sverzepa »kobila«.

Pa vsi navedeni zapisi so pogrešni in ne podajajo narečnega izgovora verno. Pravilna pismena oblika je *Žrebiče*, v *Žrebičah*. Tudi za razlago ni treba hoditi v Ukrajino ali na Poljsko; domačini sami pojasnjujejo, da je kraj slovel po »*žriəbačəx qobiləx*«, to je plemenskih kobilah. Zato je nemško ime dobro prevedeno. Prvi listinski zapis »ad Stutarn« je zelo star (Kos, Gradivo IV 446).

Omeniti je treba, da leži to naselje ravno na periferiji nekdanjega Virunuma, kjer so častili tudi konjsko boginjo Epono, kakor pričajo izkopanine. Zato ni izključeno, da so rejo plemenskih kobil tu vzdrževali prav od rimskih časov. Tudi Nemci dokazujejo, da se je ime Maraunberg (nekoliko severneje) razvilo iz imena Virunum, za to pa je treba predpostavljati kontinuiteto prebivalstva.

4. *Klobasnica*. Gosposvete so v območju antičnega Virunuma, Klobasnica pa na mestu nekdanje rimske poštno postaje Juenna ob cesti na tedanjo Celeio. Tudi Klobasnica je zgodovinsko važno ime; zanimivo je, da je imela leta 1296 naziv Chlobasniz superior: Zgornja Klobasnica. Iz tega moramo sklepati, da so tedaj današnji Šteben (pol ure severneje) imenovali Spodnjo Klobasnico. Med tema naseljema pa se je razprostirala rimska Juenna.

Pisna oblika Klobasnica je bila nekako do zadnje četrtine prejšnjega stoletja stalna; pri Nemcih pa je prevladala pisava Globasnitz (prej tudi Klobasnitz), nato so tudi neki Slovenci začeli pisati Globasnica. Prof. Scheinigg je nato ugotovil v Kresu (I 525), da ljudstvo govori samo *Kvobósnica*, ter s tem spet vzpostavil pravilno pisavo, pa samo za nekaj let. Sedaj prevladuje Globasnica. Poudariti je treba, da cerkev ostaja pri stari obliki Klobasnica in tako tiska ime župnije v šematizmu.

Za naš pravopis more biti odločilna samo ljudska izgovarjava. V narečju govorijo s podjunskim okanjem (izgovarjajo a kot o): *Kvobósница* — *Qvabósəncia*, v *Kvobósnici* — *Qvabosənci*, prebivalci so: *Kvobəšóni* — *Qvabəšóni*, pridevnik *kvobóški qvabošqə*. Domačini torej jasno izgovarjajo začetni k; pisava z začetnim g je nemška.

Tisti, ki pišejo Globasnica, opravičujejo to s svojo etimologijo, češ da je treba besedo izvajati iz osnove »globoko« in s tega stališča ljudsko govorico popraviti! Nočejo sprevideti, da je ta etimologija za lase prilečena, tudi lega »globoko« je umišljena.

5. *Stanovniška imena*. Menda so vsa krajevna imena z obrazilom -e, ki se sklanjajo po ženski sklanjatvi množine, nastala iz nekdanjih stanovniških imen s končnico -ane. To so imena, ki so se sklanjala v staroslovenščini po posebnem zgledu, katerega značilnost je bila, da je končnica -ane v nekih sklonih odpadla, vselej pa v mestniku; ta v vsakdanji rabi najpogostejši sklon je potem vplival na imenovalnik in druge sklone, da so tudi odvrgli polno končnico.

V Sloveniji obstajajo še taka imena: Goričane, Poljčane, Trojane idr. Vendar je naš čut za staro sklanjatev odmrli; govorimo: v Poljčanah, nekda pa: v Poljčah, kakor priča nemško ime Pöltschach.

Pač pa živijo stanovniška imena v pristni staroslovenski podobi še na Koroškem v ustih Rožanov in Ziljanov. O njih je še v prejšnjem stoletju razpravljaj prof. Scheinigg in v Kresu (II 429) podrobno obrazložil njih sklanjatev. Le žal, da se nobeno teh imen ni prevzelo v pismenosti. To je tudi vzrok, da se naravni proces sproščanja starih oblik še bolj pospešuje; razkroj prodira od vzhoda gor in od severa dol.

Ime Drabúnaže (obč. Galicija v Podjuni) n. pr. je mogoče razložiti samo kot staro stanovniško ime, v katerega končnici sta poslednja soglasnika zamenjala svoje mesto; nekda se je glasilo Drabúžane, kajti prebivalci se nazivajo še danes *Drabəžánə* in *Drabužənárijə*. To spoznanje omogoča nadaljnjo etimologijo: ime je verjetno nastalo iz Drago-Búžane. Kraj leži namreč ob stranski »dragi« spodnjega toka Bele. V zvezi z imeni iz bližnje okolice: Mohličje (prebivalci Mòhleji), Banja ves (Bojáni) idr., dobimo globok pogled v prvotno naselitev teh krajev. Smemo postaviti tudi trditev, da so stanovniška imena najstarejša plast krajevnih nazivov, da segajo nazaj v dobo prvotne naselitve, ko prebivalci še niso imeli stalnih bivališč ali so si jih pravkar šele ustvarili, nazivali pa so se po rodovnih zvezah; pri sklanjanju teh nazivov je šele v mestniku stopilo trenutno mesto njih »stana« v ospredje, iz tega pa se je v poznejšem razvoju izcimilo *krajevno* ime.

Zahodno od Drabúnaž v občini Šmarjeta v Rožu imamo podobno skaženo ime Triblinje, ki se sklanja v ednini, vendar pa poznajo domačini za mestnik samo obliko: v Tribljah. Verjetno še ni dolgo, ko je ime Tribljane začelo zgubljati svojo stanovniško izrazitost.

Še zahodneje so za kraje Ždóvljane, Glínjane, Dóljane in Boróvljane v rabi tudi že skrajšane oblike Ždovlje, Glinje, Dole, Borovlje; pa tudi pri teh se v rodilniku drži končnica -an.

Od Borovljan na zahodu živijo po Dravi in Zilji gori stanovniška imena v ljudskih ustih še polnoglasno. To so po vrsti: Goričane, Lípljane, Třnjane, Svěčane, Máčane, Krájane, Podgorjáne, Srějane, Brójane, Dráv-

ljane, Dóljane, zopet Boróvljane, Lóčane, Hráščane, Pogorjáne, Zagoričane, severno od Drave še Kléčane, Podravljáne; ob Zilji pa: Bláčane, Bórljane, Gorjáne, Potóčane, Goričane, Lóčane, Méljane, Napóljane, Béljane, Móšane. Mnogo pa je še drugih imen, pri katerih se polnoglasna končnica vzdržuje vsaj še v drugem sklonu množine.

Res čudno je, da nobena, prav nobena teh polnih oblik ni prevzeta v pismeno rabo. Vzrok temu je pač manija popravljanja! To je tembolj obžalovati, ker se neka teh imen na raznih krajih ponavljajo (n. pr. Borovlje, Dole, Goriče, Sreje, Loče, Gorje, Potoče) in bi se razlikovanje omogočilo s polnimi ali krajšimi končnicami. Posebno v rodilniku se neka imena laže izrekajo z -an (n. pr. iz Lípljan, Krájan, Bórljan), pri krajših imenih pa je polna končnica tudi blagoglasnejša (n. pr. Třnjane, Svécane, Máčane, Krájane, Lóčane, Bórljane).

6. *Golbranch*. Ime je vzeto iz listine od srede XII. stoletja (Kos, Gradivo IV 188), po kateri je humberški gospod daroval vetrinjskemu samostanu štiri kmetije s pritiklinami v kraju, Golbranch imenovanem. Lokalizacija doslej ni trdna; vsekakor blizu Humberka ali Vetrinja.

Ne glede na zgodovinsko važnost bi bilo že iz imenoslovnih razlogov zanimivo določiti, kateri kraj je to. Ime »Goli Branik« je že po svoji tvorbi zanimivo. Do lokalizacije bi mogla dovesti edino ugotovitev, kako se ta kraj danes imenuje.

V vseh naših in nemških seznamih krajev ni niti najmanjše opore za tako iskanje. To pa samo po krivdi zapisovalcev, ki so ljudska imena do nespoznanja popačili; kajti iskano ime, ki vzpostavlja zvezo, je skoraj natančno na sredi med Humberkom in Vetrinjem. Tu je zaselek, obstoječ še danes iz štirih kmetij, v ustih domačinov imenovan *Hóvč*, na *Hóvč*, kar je pismeno Golič. V »Specialnih repertorijih krajev«, izdanih od leta 1880 dalje, pa je dobil ta zaselek ime Honec, nemško Aich. Od kod ime »Honec«, je uganka; nihče ne govori tako, nihče ga ne razume. Verjetno je kak »nemško misleč« števni komisar pri prvem ljudskem štetju namenoma zapisal tako spačenko! Odtlej pa ta »Honec« figurira v vseh seznamih in tako onemogoča vsako pametno etimologijo in (kakor vidimo) zgodovinsko raziskavo.

Da se je iz imena Goli Branik razvil današnji Golič, je po jezikovnem čutu domačinov naravno. Kajti pri nazivih, sestavljenih iz pridevnika in samostalnika, čuti ljudstvo glavni poudarek na pridevniku in od tega dela nadaljnje besede; prebivalci iz Golega Branika so bili gotovo »goliški«, podobno, kakor so danes prebivalci iz Kotmare vesi »Kotmirski« ali »Kotmirčiči«. Ljudstvo rado krajša dolga imena; tako je nastal iz Golega Branika tudi naš Golič.

Ta kraj je zbudil pozornost koroškega zgodovinarja Jantscha v delu »Die spätantiken und langobardischen Burgen in Kärnten«, kjer ga opisuje takole: »Ob stari humberški cesti je griček, na katerem leži selo ‚Aich‘, ki zbuja pozornost po svoji osamljeni legi ter po strmih, namenoma odkopanih pobočjih, kot se to večkrat opaža pri poznoantičnih kastelih. Kraj je pomemben, ker se pretržje tu deli v obliki pahljače: proti zahodu gre pot na Kotmaro ves, proti jugu je dohod na Humberk, vzhodni dol pa dovede preko Žihpolj in Goljšovega k brodu čez Dravo pri Humčah — Glinjah.«

NAŠI VIŠJEŠOLCI IN LEPOSLOVJE

Nadaljevanje in konec

Knjiga kot estetska vrednota

Temu delu razmišljanja sem v omenjeni anketi skušal priti do jedra z drugim vprašanjem, ki se je glasilo: Katera umetnost mi največ pomeni in katera umetnina (knjiga, film itd.) mi je bila doslej najbolj všeč?

Od 5541 anketiranih je na vprašanje odgovorilo 4286 višjegimnazijcev. Pri tem je literarna umetnost dobila drugo mesto (1139) in je to mesto obdržala v vseh razredih od V. do VIII. šole. Pred njo se je uvrstila na seznamu estetskih vrednot glasba (1436), za njo pa gledališče (608), film (566), slikarstvo (382), kiparstvo (62), balet (60), arhitektura (32).

Tudi tu so zanimivi motivi, ki jih dijaki včasih zanimivo vpletajo med vsebino svojih tovrstnih odgovorov. Najneposredneje se nam bodo odkrili, če preberemo nekaj dijaških odgovorov.

Velika večina ljudi ima knjige zgolj za to, da jih bere in si krajša z njimi čas. Nasprotno pa je malo takih, ki se zanimajo za nastanek in ozadje umetnine. Kačdar imam priložnost, sedem h knjigi in študiram ne samo nje vsebino, temveč tudi idejno lepoto, ki jo knjiga podaja (V, m, Idrija).

Knjige ljubim že iz mladih let, ker sem vedno našel v njih tisto, kar me je zanimalo. Besede, ki jih je pisatelj nizal, so me od nekdanj zgrabile... Ko sem odrasel, mi knjige niso več nudile le dogodkov, temveč tudi važnejše stvari, o katerih razpravljajo. Berem celó na škodo učenja, a zdi se mi, da nič ne izgubim, kajti knjige mi dajo skoraj več kot šola (VI, m, Ajdovščina).

Z branjem pridobim tudi mnogo znanja jezika in lepega izražanja. Rada segam tudi po pesnikih... Mlajših slovenskih pesnikov ne berem, ker jih ne razumem. Po mojem mišljenju so precej prazni... (VII, ž, Celje).

Najraje berem knjige, ker si lahko v domišljiji predstavljam njih vsebino ravno tako, kot če bi gledala tridimenzionalni film... Seveda, če je pisatelj res pravi umetnik (V, ž, Ljubljana).

Najljubša mi je knjiga, kajti zdi se mi, da črпам iz nje vse lepo in da sem vse, kar imam lepega v sebi, dobila iz knjig (V, ž, Postojna).

V socialistični družbi igra pač najpomembnejšo vlogo človek sam. Ena izmed glavnih nalog naše ljudske oblasti je, da usposablja posameznika, da dela tudi na drugih področjih izven svoje ozke stroke in da vnaša v življenje lepoto. Eno izmed najvažnejših sredstev za to je knjiga... (VI, m, Maribor).

Branje zame ni zabava, prej pouk. Po vsaki prebrani knjigi se mi zdi, da postanem bogatejša, da si pridobim zaklad, ki ga ne bo moč uničiti. Čudno, kolikor več preberem, toliko bolj čutim, kako malo sem še prebrala in koliko je še pred mano neznanih stvari, ki jih moram in hočem odkriti (VII, ž, Maribor).

Po enoličnem ozračju v šoli mi je zelo všeč branje knjig, ki me povede v nov svet, drugačen od mojega. Berem predvsem knjige dobrih, realističnih piscev, ker danes ni več doba sanjarjenja (VI, m, Celje).

V umetnosti mi največ pomeni literatura in knjige, ker so ideje v njih najjasneje in najprecizneje izražene. Literatura najmočneje vpliva na moj razum, medtem ko glasba na čustva. Verjetno mi je literatura zato ljubša, ker vse ideje, ki si jih od nje pridobim, lahko sam reproduciram, medtem ko je o glasbi prav težko govoriti (običajno so to le fraze težkega kalibra!). Ko preberem glasbeno kritiko, še malo ne začutim diha mojstrovine, pri dobri slovenski kritiki pa zaživi pred mano pisatelj s svojo knjigo (VIII, m, Maribor).

Vrhunec umetnosti predstavlja zame literarni zaklad, s katerim se postavlja kak narod z zavestjo, da ne bo preminil... (VIII, m, Postojna).

Najbolj zanimiva se mi zdi književnost. To pa zato, ker človek najde v knjigah vse, kar je v zvezi z njegovim življenjem (VII, m, Ljubljana).

Literarna umetnost mi je najbolj všeč. Zdi se mi, da se prav s to umetnostjo da povedati največ, kar čutiš, in tudi najjasneje... (V, ž, Brežice).

Ko so bili dijaki v anketi vprašani, katera knjiga jim je bila doslej najbolj všeč, je prav zanimivo opozoriti na to, da je na to vprašanje od 1336 anketiranih petošolcev lahko odgovorilo samo 887. Drugi so ob tej priložnosti napisali kar: Ne vem! Ali pa: Doslej zame ni bila še nobena knjiga lepa itd. Od 1405 šestošolcev je na to vprašanje odgovorilo 712, od 1172 sedmošolcev 699 in od 992 osmošolcev samo 659.

Poglejmo na kratko, kako se vrste raznovrstne knjige iz domače in svetovne literature po kriteriju največje priljubljenosti! Brez dvoma je to le približna slika o tem, katere knjige so bolj in katere manj priljubljene med našo višjegimnazijsko mladino. Čeprav so rezultati ankete v tem pogledu dokaj majavi zaradi pomanjkljivosti v anketni metodologiji, so kljub temu lahko opozorilni ali »signalni«, saj si upamo trditi, da bi se najbrž slika tega vprašanja, dobljena na metodološko bolj neoporečen način anketiranja, kaj bistveno ne spremenila.

Če vzamemo celotno višjegimnazijsko anketirano populacijo, potem je lestvica glede na najbolj priljubljeno knjigo takšna: Pod svobodnim soncem (365), V vrtincu (162), Cankarjeve knjige (155), Vojna in mir (151), Winnetou (103), Ana Karenina (100), Oliver Twist (84), Jurčičeva dela (83), Komu zvoní (82), Zolajeva dela (78), Z ognjem in mečem (76), Via mala (76), Petnajstletni kapitan (73), Balzacova dela (69), Saga o Forsytih (68), Kruto morje (68), Zločin in kazen (52), Potop (46), Ameriška tragedija (45), Ivanhoe (42), Martin Eden (38), Slavolok zmage (35), Cvetje v jeseni (32), Rdeče in črno (31), Demon (31), Dobra zemlja (30), Madame Bovary (30), Quo vadis (26), Kmetje (23), Mirna pota (23), Notredamska cerkev (22), Madame Curie (21), Skrivnostni otok (20).

Nadaljnja vrstitev knjig, ki so dobile manj kot 20, a več kot 10 glasov, je naslednja: Kristina, Lavransova hči, Čista žena, Agitator, Roža sveta, Dolina meseca, Obad, Požganica, Mati, Grof Monte Christo, Jezusovi apostoli, Skozi pustinje in puščave, Bobri, Don Kihot, Povest o dobrih ljudeh, Njeno življenje, Arrowsmith, Otroka kapitana Granta, Roman o Prešernu, San Michele, Sorell in njegov sin, Sirota Stina, Kraljevski Kingsblood, Deževje prihaja, Lovčevi zapiski.

Mogoče je zanimiva tudi panorama drugih knjig, ki so dobile manj kot 10 glasov, da vidimo, v kakšne smeri gre literarni okus mladine in kaj vse jemlje v roke: Zlatarjevo zlato, Hrast, Jean Christoph, Beli dvor, Jenny, Sejem ničevosti, Dama s kamelijami, Pot desetega brata, Lukarji, November, Trije mušketerirji, Sončni Tiki, Taras Buljba, Leonardo da Vinci, Koča strica Toma, In večno šume gozdovi, Katarina II., Izum, Obdobja ljubezni, Jutro življenja, Faraon, El Hakim, Rolf gozdovnik, Dobri tovariši, Odiseja, Štefana, Moulin Rouge, Potepuhi, Robin Hood, Almut, Kraljevi vitez, Alahov vrt, Sla po življenju, Sveta zemlja, Dinastija smrti, Leto 1794, Kapitanova hči, Bele zvezde, Človek proti človeku, V registraturi, Mala Fadette, Daleč je sonce, Svetloba v avgustu, Peter Veliki, Miklavž Breugnon, Candid, Noč v Bombayu, Miklova Zala, Klic divjih gosi, Oči in svetloba, Mlada garda itd.

Če bi izbrali samo nekaj najpriljubljenejših avtorjev, potem bi bili naslednji: Finžgar, Tolstoj, M. Mitchell, Sienkiewicz, Cankar, Karl May, J. Verne, Dickens, Jurčič, Hemingway, J. Knittel, Zola, Balzac, Monsarrat, Galsworthy, J. London, Dostojevski itd.

Ker nam peta in šesta šola po svoji literarni mentaliteti kažeta dokaj skupnih potez, si pogledjmo njuno listo najbolj priljubljenih pisateljev: Finžgar, Sienkiewicz, Karl May, J. Verne, M. Mitchell, Dickens, Jurčič, Tolstoj, Scott, Cankar, Knittel, Hemingway, Galsworthy itd.

Seznam sedmo- in osmošolskih najbolj priljubljenih avtorjev pa je takle: Tolstoj, Cankar, M. Mitchell, Finžgar, Balzac, Zola, Dostojevski, J. Knittel, Galsworthy, Dickens, Dreiser, Stendhal, Reymont, Jurčič itd.

Knjiga kot življenjska vrednota

In še enkrat srečamo knjigo v naši anketi. To je v dijaških odgovorih na vprašanje, kaj jim je v življenju največ vredno.

Tovrstni dijaški odgovori so za nas gotovo najbolj razveseljivi, saj nam zagotavljajo, da si je nekaj naše gimnazijske mladine že postavilo knjigo tja, kjer sodimo, da je najvišja stopnja vrednotenja knjige, to je v vrsto pomembnih življenjskih vrednot.

Da si je pridobila knjiga na seznamu dijaških življenjskih vrednot šele trinajsto mesto, nas ne sme razočarati, saj so se pred njo zvrstile samo res upravičljive in razumljive vrednote, n. pr. starši, poklic, zdravje, izobrazba, svoboda, domači kraj, prijateljstvo, poštenost, ljubezen, srečno življenje, delo in tudi — denar. Za njo pa: sočlovek, zadovoljnost, glasba, šport, mir, popotovanje, znanost, dober človek, resnica, značaj itd.

V čem vidijo dijaki tolikšno življenjsko vrednost knjige, da jo v odgovorih na tretje anketno vprašanje postavljajo na tako častno mesto, nam najlepše odkrivajo njihove besede:

Najljubša mi je knjiga; z njo razvozlam marsikatero čudno stvar v življenju, spoznam dušo sočloveka, ga skušam razumeti in vidim, da nisem samo jaz nesrečna... (VIII, ž, Brežice).

Najljubše mi je branje knjig, kjer se mi prikazuje najgloblje človeško zlo, boj med slabim in dobrim v človeku (VIII, m, Brežice).

V knjigah najdem to, kar si želim kot mlad človek. Z branjem knjig sem si pridobil že mnogo izkušenj, v knjigah sem spoznal tudi napake, katerih potem sam v življenju nisem posnel (VI, m, Ljubljana).

V marsikateri leposlovni knjigi spozna človek lastne napake in jih skuša opustiti. V knjigi je n. pr. junak z jekleno voljo in človek ga skuša posnemati... Koliko truda je moral vložiti v kako delo! In vse za napredek in izobrazbo človeštva (VII, m, Novo mesto).

V knjigah dobrih pisateljev najdem čudovito oblikovane človeške značaje, seznanim se z raznimi problemi drugih narodov, občudujem njihovo vztrajnost v boju z življenjem (VII, ž, Ljubljana).

Že v nižjih razredih sem začel brati knjige... Ko sem bral, sem za nekaj časa pozabil na vse, kar se mi je kdaj zgodilo. Obenem pa sem študiral, kaj je hotel pisatelj s knjigo povedati. Kmalu sem začel požirati knjige. Kjer sem kakšno staknil, sem jo prebral, zvečer pa premišljal, kaj je bilo dobrega in slabega v njej. Primerjal sem opisano življenje s svojim (VI, m, Brežice).

V knjigah naletim na toliko lepih misli, ki so mi potrebne ravno sedaj, ko prehajam počasi iz otroške dobe v dekleštvo in sem tako potrebna opore. Saj imam doma tudi starše, ki mi pomagajo, vendar bi se od knjig nikakor ne hotela ločiti (V, ž, Idrija).

Prvič silno rad berem zato, ker si želim v svet. Sam ne vem, kaj je prišlo prej, ali želja po potovanju ali želja po branju... Če berem, berem tudi zato, da vidim, kako gleda na življenje in svet pisatelj. O tem nato razglabljam in primerjam te nazore s svojimi (V, m, Maribor).

Knjigo vzamem v roke, kadar mi je hudo, kadar same sebe več ne razumem in sem v stiski. Knjiga me ni še nikoli varala (VI, ž, Maribor).

Dobra knjiga je zaklad... Iz nje spoznam, koliko trdne volje je potrebno, da dosežеш cilj (V, m, Trbovlje).

Iz knjig ugotavljam značaje posameznih ljudi in ob njih razmišljam. Včasih, ko odložim knjigo, spoznam, kako bi si lahko prenekatera oseba zboljšala značaj. Zgodi se tudi, da je v knjigi oseba, ki ima nekaj mojega značaja. Zato njen značaj bolj razmislim in skušam popraviti svoje napake (VII, ž, Celje).

Lepa knjiga mi vliva veselje do življenja (VI, ž, Maribor).

Knjiga mi je najdražji prijatelj, ki mi je na voljo, kadar si ga zaželim. Če človek že čisto obupa nad življenjem in nad seboj, ga lahko dobra knjiga reši pogubne misli in mu prepreči samomor. Koliko je vendar dobrih knjig, ki ti v najhujših urah dado upanje, da bo spet bolje (VIII, m, Ravne).

Moj zaklad, moja mladost in moje življenje so in bodo knjige; ne vem, kako bi bilo, če bi mi jih vzeli. V knjigah najdem tisto, česar ne najdem v šoli, česar ne najdem v življenju. To je čudovit svet — svet knjig... Literatura je gibalno vsega mojega življenja in mišljenja (VII, m, Maribor).

Le knjige so mi prinesle tolažbo, kajti brala sem, da je bilo že mnogo gorja na svetu in da ga bo še mnogo, vendar bo nekoč le napočil lepši čas. Zato mi je še sedaj, kadar se mi pripeti kaj neprijetnega, najljubše, če vzamem v roko knjigo, se poglobim vanjo in vidim, da so tudi drugi ljudje, ki so bili boljši in plemenitejši od mene, morali trpeti in se boriti, boriti za življenje... Le škoda, da sedaj dijakom knjige niso več tako dostopne zaradi visokih cen, kar pomeni veliko oviro za nas, ki bi radi imeli marsikatero knjigo tudi doma, da bi lahko večkrat segli po njej, kadar bi se česa spomnili iz nje... (VIII, ž, Maribor).

Sploh pa sem mnenja, da je knjiga tista, ki mi najbolj oblikuje značaj. Berem knjigo in se učim ob dejanjih oseb, ki jih opisuje. Seveda je velik razloček med dobro in slabo knjigo. Včasih sem brala vse zapovrstjo, a mi ni žal. Tako sem se naučila razločevati dobro od slabega (VI, ž, Ljubljana).

Najraje berem knjige, ker se mi zdi, da imam od tega največjo korist. Knjiga je po mojem nekakšen »ekstrakt« življenja, iz katerega dobiš več, kot če bi imel sto let (VII, m, Jesenice).

Zdi se mi, da bi morali biti ljudje po vsaki dobri knjigi nekako boljši. Nekaj slabega bi moralo izginiti iz njih. Ne vem, zakaj niso (VIII, ž, Maribor). Zatekam se h knjigi, ker v njej najdem sočloveka (VII, m, Ljubljana). Knjiga mi odkriva spoznanja o življenju, glavne silnice, ki ga gibljejo, in mi pomaga, da gradim v sebi pravega človeka... (VII, ž, Ajdovščina).

V človeku je večni boj med mislijo in nagonom, ki ga vklepa v živalske okove. Misel mora zmagati, kajti tako veleva stvar svetovnega napredka: materija se pretvarja v živo snov, živa materija v brezsnovno misel. Človek je eno izmed sredstev tega pretvarjanja. To sem tudi jaz. Moje največje delo torej je poglobljanje v smisel življenja. Umetnost pa je višek človekovega dela. Meni največ pomeni književnost, ker se v njej lahko človek poglobi do najbolj skritih resnic življenja in se lahko hkrati preda največjim fantazijam, to se pa pravi pretvarjati čimveč življenja v smisel (VII, m, Celje).

Zamišljam si svet, v katerem bi bili vsi enaki. Tedaj bi ne bilo knjig, ki jih ustvarjajo najboljši člani človeške družbe, in človek ne bi niti v knjigah mogel najti idealov. To bi bilo res dolgočasno življenje. Resnica je, kar pravi Oscar Wilde: »Ko bereš knjige, se pogovarjaš z najboljšimi ljudmi vseh časov. Najlepše na svetu je pisati knjige, pisati o tem, kar te teži, pisati iz potrebe, da človeku, svojemu prijatelju, poveš vse, kar si doživel, in mu daš pravi smisel ter smer za življenje« (VII, ž, Maribor).

Največ mi pomeni literatūra, in sicer zaradi praktičnosti: dostopna je vsem ob vsakem času (VIII, m, Stična).

Od umetnosti mi je knjiga največ vredna; kakor hitro kakšno preberem, mi v mislih nastane nov roman o ljudeh, ki jih poznam (VIII, ž, Ljubljana).

Za tem analitskim kramljanjem bi moral nujno slediti podrobnejši pomenek o nekaterih nujnih terapevtskih ukrepih glede tega, kako bi v mladini okrepili zanimanje in privzgojili pravo vrednotenje knjige.

Če bi hoteli sanacijski problem odnosa mladine do knjige res koristno razčleniti, bi morali pregledati tudi nasprotno stran medalje. Če smo namreč doslej razčlenjevali odnos mladine do knjige, bi v nadaljnjem morali razčleniti z isto prizadetostjo odnos knjige, to je odnos vseh tistih, ki imajo s knjigo opravka, do mladine.

Upamo si trditi, da bi ta analiza ne bila nič bolj razveseljiva kot prva. Saj vedno govorimo samo o tem, kako izgublja moderna mladina stik s knjigo, a skoraj nikoli se ne vprašamo, kako knjigo približujemo mladini. In prav v tej drugi analizi je verjetno jedro našega problema. Morala bi docela iskreno osvetliti splet cele vrste faktorjev, ki pozitivno ali negativno vplivajo na odnos mladine do knjige.

Te analize avtor tega članka ne bi želel podati, ker se ne bi rad izneveril induktivni osnovi svojega razmišljanja. Zato lahko samo našteje nekaj činiteljev in tu ali tam sumarično omeni nekatere izmed pripomb, ki jih je našel razmetane v dijaških odgovorih.

Prvi činitelj je vsekakor ustvarjalec knjige, to je pisatelj. O odnosu literarnih ustvarjalcev do mladine imajo pravico govoriti drugi. Naj nam bo tu dovoljeno samo omeniti, da dijaki v svojih odgovorih to in ono pripominjajo tudi na njihov račun. Odkrito priznavajo, da naših sodobnih pisateljev ne marajo. Očitajo jim pomanjkanje ustvarjalne elementarnosti, vsiljivo tendencioznost in podobno. Zato so pa tudi njihova dela bolj malo iskana.

Drugi pomembni činitelj so založbe in knjigarne. Največ pripomb na njihov račun gre zaradi visokih cen knjig. Vsekakor bi bilo prav, če bi našle naše založbe toliko dobre volje in skušale vsaj nekoliko zadostiti kulturni žeji naše študirajoče mladine po skromni lastni knjižnici. Ali se še spominjamo, kako je kupovala prav dijaška mladina knjige v prvih letih po osvoboditvi? A danes! Le kako bi mogel dati dijak recimo 500 dinarjev za knjigo, ki bi jo rad imel v svoji knjižnici, ker že iz izkušnje ve, da se marsikatera knjiga ne da prebrati samo enkrat, ampak da jo človek prebira tako rekoč vse življenje? Ali imamo potem pravico, da obsojamo dijake, če denar, ki bi ga sicer prenekaterikrat zanesli v knjigarno, prostodušno porabijo za filmsko predstavo?

Tretji faktor je dom. Kakor je moderni, stehnezirani način življenja prevrednotil kulturne dobrine, tako je prevrednotil tudi stvari, za katere je nekoč vsaka količkaj kulturna družina skrbela z vso ljubeznijo in požrtvovalnostjo. In najpomembnejša med temi je bila že od nekdaj v vsaki slovenski družini lepa in dobra knjiga, ki je marsikje veljala za nekakšno družinsko svetinjo. Kako pa je danes? Vemo, da ne preveč razveseljivo! Zanimivo bi bilo prav s tem namenom obiskati več naših družin vseh plasti in ugotoviti, kakšno mesto imajo knjige v njihovem življenju. Seveda se tudi problematika družinskih knjižnic tesno veže na vse, kar smo ravnokar omenili v zvezi z založbami in knjigarnami.

Ne smemo pozabiti, da je to tudi globlji, celó v narodno usodo se razpredajoči problem, ki mu bo vsekakor treba posvetiti vso skrb. Vzporedno je to tudi pomemben pedagoško-psihološki problem. Znano je

namreč, da je dom vedno bil in ostane s svojo atmosfero najučinkovitejši oblikovalec otrokovega kulturnega in duhovnega habitusa ter vrednotenja. Zato se otrok, ki se ni že v najzgodnejši mladosti doma navadil na intimno bližino knjige, ki mu knjiga ni že z mladega postala vrednota, tudi kasneje ne bo lahko navezal nanjo, jo cenil, jo iskal, žrtvoval kaj zanjo in jo ljubil.

Za domom je najbolj odločujoč faktor, ki lahko negativno ali pozitivno vpliva na stik mladine s knjigo, šola. Saj je vzbujanje ljubezni in spoštovanja do knjige ena od imanentnih njenih nalog. A žal, da šola v tej smeri ne dela vedno najbolj spodbudno in pohvalno. To tudi dijaki v svojih odgovorih na ves glas poudarjajo. Gotovo pretiravajo, a neke na dnu govore vendar z grenko upravičenostjo. Tako trdijo, da jih knjige brati in razumevati v šoli skoraj nihče ne uči, češ da dobivajo samo sezname knjig za čtivo, pri tem pa prepisujejo že pet ali šest rodov stare zapiske o čtivu. Nekaj dijakov celo trdi, da te zvezke za čtivo le redki profesorji pregledajo, pravzaprav le bežno vidirajo v odmorih v konferenčnih sobah; ocene iz čtiva pa so dijaki našli v redovalnicah že prej, preden je profesor njihove zvezke sploh pobral. Se moremo potem čuditi malo čudni trditvi dijakov, da jih niti šola ne uči brati z ljubeznijo in zavzetostjo? Dijaki se takole pritožujejo:

V šoli samo rohnijo proti kinu, športu in plesu. Križajo se nad nami, da tako malo beremo. A da bi nam znali vzbuditi zanimanje za lepo knjigo, tega ne. Še za prav obratno se nemalokrat skoraj trudijo. Naši profesorji res pozabljajo, da smo mi mladina današnjega, begotnega, tehničnega časa, ki se ne more več s takšno ginljivostjo navduševati nad domačijskimi povestmi Jurčiča in njegovih posnemovalcev. To so za nas že precej stvari, ki jih je prekrila zgodovina in nas zato tudi ne morejo več tako pri koreninah ogreti, kot so lahko še naše profesorje v njihovi mladosti. Nam, danes mladim, sredi hitrega tempa življenja čisto preprosto zmanjkuje časa za dolgotrajno branje knjig. Kratko in malo ne utegnemo brati vsega tistega, kar so naši profesorji še utegnili. A zraven si v šoli, pri slovenščini, včasih še prav prizadevajo, da nam uničijo veselje do branja. Namesto da bi nas naučili pametno brati, odkrivati miselne in stilne dragocenosti v knjigah, ki so jih napisali naši veliki pisatelji, nas morijo z vsemi podrobnostmi iz biografije in bibliografije raznih pisateljev. Tako postajamo pravi »literarni znanstveniki«, čeprav ostajamo nevedneži v branju knjig. Nihče nas tudi sproti ne opozarja, katero novo knjigo bi bilo dobro prebrati; zdi se nam, da so tudi profesorji s svojo diplomonehali brati. Pozabljajo, da je življenjski čas sodobni mladini še bolj skopo odmerjen, kot je bil generacijam pred nami, in da bi jim bili zelo hvaležni, če bi nas s spretno roko vodili skozi grmade danes potiskanega papirja ter nas opozarjali na resnične vrednote besedne umetnosti, nepoznanje katerih se bo občutno poznalo v vsebini naše izobrazbe.

In še enega činitelja ne smemo pozabiti, ki tudi vpliva na odnos mladine do knjige, to so knjižnice. Ker pa v dijaških odgovorih ni rečena na njihov račun nobena ne bela ne črna in ker hoče ostati ta članek dosledno na induktivnem temelju, ga moramo tu končati in prepustiti besedo o knjižnicah tistim, ki so bolj opravičeni govoriti o njih in o njihovih prizadevanjih za pritegnitev mladine h knjigi.

Ocene in poročila

ZUPANČIČEV TARTUFFE

Kot osmi zvezek Kondorja je izšel Župančičev prevod Molièrovega Tartuffa. Spodobilo bi se, da bi poudaril zlasti Kreftove spremne besede, vendar bi rad vnovič opozoril le na nekaj značilnosti Župančičevega prevoda.

Pri Tartuffu imaš tako rekoč ob vsakem verzu posebej občutek, da je delo nastajalo iz nekakšne notranje potrebe in prizadevnosti. Verzi so sicer ujeti v disciplinirano zunanjo obliko pravilnih alexandrincev z vrstečimi se pari (moških in ženskih) rim, vendar je čustveni odnos do snovi izredno živ in močan. Pri Župančičevem prevodu se vsiljuje še nov (ali bolje rečeno: nekoliko drugačen) občutek: to ni več zgolj zavest osebne prizadetosti, temveč še prej objesten užitek spričo prešernosti, s kakršno more slovenski prevajalec nabrenkati nekaj prikritih domačim ozkosrčnežem in se pri tem suvereno kosati z enim od najbolj razgibanih, klasičnih jezikov. Od tod v prevodu celi ognjemeti besed in fraz za (dostikrat) precej mirnejše ali preprostejše izvirne stihe. Od tod nekaj shakespeareško bohotnih in neobzrdanih potez, ki so prej rokokojsko nabrekle kakor molièrovske klasicistične. Od tod pri Župančiču toliko več poudarka na besedi. Zlasti pri zaporedju rim si je vzel vso svobodo. Namesto 490 moških in 491 ženskih parov zapovrstnih rim v 1962 verzih izvirnika ima Župančičev prevod v 1961 verzih 585 parov ženskih in le 365 parov moških prosto in neurejeno razvrščenih rim. Seveda se tudi v slovenščini (kaj šele v francoščini!) nekatere lažje rime po večkrat ponovijo. Tako je zlasti pogostna odprta moška rima na -i; ponovi se 40-krat; pa tudi rime na -á (20) in na -ó (15) niso redke. V celoti je v Župančičevem prevodu Tartuffa 393 različnih rim; od tega 102 ájevski (12 moških, 82 ženskih in 8 trizložnih), ki se ponovijo 290-krat (105-krat moške, 175-krat ženske in 10-krat trizložne), 9 ájevskih moških, ki se ponovijo 46-krat, 9 éjevskih (12 moških, 73 ženskih in 7 trizložnih), ki se ponovijo 205-krat (53-krat moške, 143-krat ženske in 9-krat trizložne), 9 éjevskih (8 moških in 1 ženska), ki se ponovijo 23-krat (20-krat moške in 3-krat ženska), 12 éjevskih ženskih, ki se ponovijo 18-krat, 68 íjevskih (10 moških, 51 ženskih in 7 trizložnih), ki se ponovijo 215-krat (73-krat moške, 135-krat ženske in 7-krat trizložne), 2 íjevski moški, ki se ponovita 5-krat, 47 ójevskih (12 moških, 34 ženskih in 1 štirizložna), ki se ponovijo 100-krat (46-krat moške, 53-krat ženske in 1-krat štirizložna), 4 ójevske moške, ki se 6-krat ponovijo, 9 ójevskih ženskih, ki se 13-krat ponovijo, 10 fovskih (2 moški in 8 ženskih), ki se 11-krat ponovijo (2-krat moški in 9-krat ženske), in 29 újevskih rim (4 moške, 24 ženskih in 1 trizložna), ki se 46-krat ponovijo, (9-krat moške, 36-krat ženske in 1-krat trizložna). Torej skupaj 393 rim (75 moških, 294 ženskih, 23 trizložnih in 1 štirizložna), ki se 978-krat ponovijo (365-krat moške, 585-krat ženske, 27-krat trizložne in 1-krat štirizložna). Za raziskovalca slovenskih rim naj navržem še pregled, kakšne besedne vrste je postavil Župančič v rimo: 798 glagolov (od tega 476 osebnih in 312 neosebnih oblik), 703 samostalnice, 179 pridevnikov, 173 prislovov, 100 zaimkov, 11 števnikov. Na vse to Župančič pri prevajanju seveda ni mislil; mogoče se je nagnosko zavedal le nečesa: da mora čimmanjkrat uporabljati obrabljene rime in vrstiti iste rime v čimvečjih presledkih. Vendar nam med drugim tudi taka zgolj mehanična razčlenitev rim po svoje pomaga odgovoriti na vprašanje, od kod tolikšna sočnost slovenskega Tartuffa.

Razen živih in zvočnih rim in gladkega, tu in tam namenoma neskanidirajočega ritma ima Župančičev prevod še polno slogovnih, leksikonskih in drugih notranjih vrednot, tako da bi prehudo streljal mimo, kdor bi se mudil samo pri njegovih oblikovnih posebnostih. Omenil sem že nekakšen prešerno uživaški osnovni ton Župančičevega Tartuffa, s katerim dober govorec mora bleščati. Pa ne le ob deklamaciji, tudi v živem govoru, čeprav je Župančič dostikrat vzvišenejši od Molièra, ki se rad realistično prilagaja vsakdanjemu življenju in v izrazu ni pesniško preveč izbirčen, Župančič je pa privzdignjen, vendar ne v smislu francoske precioznosti, temveč prej v smislu domače

knjižne, žlahtne duhovitosti, ki je tudi po Župančičevi zaslugi dobila pri nas trdna tla in ni več golo cvetličenje in literarna moda, temveč stvaren jezik nekakšne plemenite gospoščine.

Kdor bo hotel zajeti odlike Župančičevega prevajanja, ki kot zvrst med nami nima tekmeča, bo moral nadrobno razčleniti prvine, iz katerih je zrastle. Pri tem bo za nekatera dela mogoče ugotoviti, da se Župančičeva metoda ni zmeraj najprimerneje prilagala slogu in snovi vseh izvirkov, a da se je zmeraj čudovito prilagala Župančičevemu pojmovanju besednih umetnin, pri čemer bi še posebej rad poudaril vse zvočno bogastvo, ki se je zanj skrivalo v pojmu *besedna* umetnina. Če so se prevajani avtorji s svojimi deli ujemali z Župančičevimi nazori o besedni umetnosti, je iz takega soustvarjanja nastala nova adekvatna umetnina, ki bo še dolgo neponovljena in neponovljiva. Pri nekaterih avtorjih je pa Župančič mogoče le preveč občutil zgolj njihovo besedno živost in vibracijo zvokov. Tako je na primer pri Shakespearu mogoče preveč poudarjal elegantno besedo, premalo pa podajal elementarno vsebino, ki s svojo barbarskostjo in odrezavostjo priča o nekoliko drugačnem, manj župančičevskem svetu. Posebej ustvarjalen pa je bil Župančič pri nekaterih prevodih, ki so prav zaradi njegovega zavzetega sodelovanja pridobili novih, v izvirkov neizpričanih kvalitet. Kot najzgovornejši primer te vrste prevajanja slovi Rostandov *Cyrano de Bergerac*, a sodim, da tudi Molièrov *Tartuffe* ni daleč stran. Župančičeva osebna prizadelost je dala Molièrovemu *Tartuffu* posebno barvo, sočnost in domačnost, ki kljub zvenečim frazam sloni na stvarnih tleh in biča resnične napake, kar je gotovo velika zasluga, saj bi ob drugačnem prevodu lahko vse skupaj ostalo pri hladni, teoretično pogojeni, a praktično ne skeleči zabavljici.

Težko je duhovne vrednote konkretizirati. Analiza je lahko črv umetnosti. Pesniška beseda je orel, ki mu z lokom matematike in statistike zlepa ne prideš do živega. Strelca se požene v izračunani smeri, a rada prekmalu omaga in omahne, medtem ko je orel kje više že in kakor nalašč kje drugje že! Ali naj mladega bralca opozorim na bogastvo Župančičevega izraza z golim naštevanjem, kako različne besede je znal najti za — recimo — izražanje premikanja (le stran, hitite, vas veter goni, ne spremljajte me, se je vrinil, je pricepedrinil, hodi, se potikajo, se je odgugal) ali govorjenja (gode, pridigate, se obreza, klepetate, obirata, se repenči, trobiti). To bi ne bilo nič. Orel leti više. Mogoče bi vsaj nekoliko opozoril na Župančičevega duha, če bi ob dobesedni prevod iz francoščine postavil sproščeni Župančičev prevod, prežet z vsem njegovim ustvarjalnim zanosom in močno osebnostjo. Recimo: *Potrudimo se živeti v vsej nedolžnosti in pustimo jezikom vso svobodo*. Župančič: *Živi pošteno, kakor veš in znaš, a čeblje naj klepajo laž na laž*. Mogoče bi nekaj prispeval tudi z opozorilom na posrečene stavke, ki združujejo našo kmečko slikovitost in naravno plastiko z žlahtno, privzdignjeno metaforiko in gosposko govorico. Mogoče je v prepričljivi združitvi teh dveh navideznih skrajnosti ena od skrivnosti Župančičevega uspeha. Kar poglejmo: *ta mucka spréda j liže, zadaj praska; saj se šopiriš že kakor princesa; tako imam na piki tercijala, da bova kdaj pošteno zaorala; ta plaščar, ki je bos pricepedrinil, razcapan kot strašilo za v proso; jezikov zlobnih nikdar ne zavežeš; kedor ima največ masla na glavi; ljubezni senčico je kje ujel; ta gospodična se ves dan repenči; ki učenost kar iz rokava stresa; da ženska vrača šilo za ognjilo*. Vsač drugi verz torej stavek, ki še kar diši po zemlji, ali krepka primera iz ljudstva. To je skrivnostni živi govor, ki ves čas žubori iz *Tartuffa* in prepleta in poživlja umetno gospoščino. Včasih so taka (pristna in nepristna) rekla po svoji zarobljenosti že kar na nevarnem robu (*on cacka svojega pozna do črev; in vse do jutra ležal ko zaklan*). Še malo pa bi bila pretiravanja rodila kodrovščino. Čut za mero in mejo in za primeren trenutek je močno orožje dobrega prevajalca. Tudi Župančič nam je zgovoren dokaz za to.

K *Tartuffu* se bomo še in še vračali, a ne le zaradi Molièra, čeprav je Voltaire rekel, da bo *Tartuffe* živel, dokler bo živ francoski jezik, temveč pri nas še posebej zaradi Župančičevega prevoda, ki je prava pesem in eden od trdnih mejnikov našega prevajalstva. Zato gre pohvala in zahvala tudi uredniku Kondorja, prof. Urošu Kraigherju, da je uvrstil v prepotrebno zbirko tudi to žlahtno delo.

Janko Moder

Že nekaj let pošilja oživljena Slovenska matica knjige med nas; dela, ki jih tako dobivamo, nam zgovorno izpričujejo, kako pomembno vlogo ima v slovenskem založništvu in kako zelo bi nam manjkala, ko bi je ne bilo. Založnice z dolgoletnim izročilom si ustvarijo svoj posebni značaj in tudi Slovenska matica ga ima: njena poglobitna poteza je ostalo izdajanje tehntnih, pomembnih del, ki terjajo dolgoleten trud tako od pisatelja kot od založnice, tako da je treba ob njih misliti veliko bolj na njihov kulturni kot na njihov denarni uspeh. Tako Slovenska matica med našimi založnicami najresneje opravlja svoje kulturno poslanstvo in to prizadevanje daje njenemu založniškemu delu neko prikupno resnobo, ki se kaže prav v vsem od izbire del do tehnične podobe in zunanje opreme knjig. V tej svoji resnobi je Slovenska matica močno sorodna Hrvatski, žal pa se v enem loči od nje: po številu izdaj močno zaostaja za njo. To nesorazmerje se zdi že kar preveliko in za eno prvih nalog slovenske kulturne politike pač lahko štejemo dolžnost, okrepiti Slovensko matico in ji omogočiti obsežnejše založniško delovanje, kakor ga s svojim prinosom slovenski kulturi tudi zasluži.

Tako tehtnega značaja so tudi knjige,* o katerih mislimo spregovoriti tukaj. Med njimi gre kajpada prednost Melikovi »Štajerski« kot izvirnemu delu in hkrati knjigi, katere pomena za Slovence ni mogoče dovolj poudariti. Knjiga je drugi zvezek druge knjige geografskega opisa Slovenije, ki se je začel s prvo knjigo pred vojsko in se zdaj nadaljuje z drugo, opisom slovenskih pokrajin (prvi zvezek, Slovenski alpski svet, je izšel 1953, napovedan pa je še tretji in zadnji zvezek, Posavska in Primorska Slovenija). Tako značaj kot obseg dela pričata, da gre za eno najpomembnejših znanstvenih del, kar jih bomo Slovenci kdaj imeli o svoji zemlji, za delo, kakršna so redka tudi pri velikih kulturnih narodih. Za nas Slovence kot majhen, vedno ogrožen narod je vrednost takega osnovnega dela seveda še neprimerno večja. Ta pomen je očiten tudi laiku, celo že tedaj, če prelista spoštovanje zbujajoči pregled »poglavitnih književnih virov« na koncu knjige, dosti bolj pa seveda ob branju dela samega. Knjiga je sad pač redke združitve bogatega znanja zgodovine in sorodnih znanosti z zemljepisno in ni mogla nastati drugače kot življenjsko delo nadvse prizadevnega znanstvenika. Strokovno oceno moramo tukaj seveda prepustiti bolj poklicanim.

Velike hvale, ki pač gre delu v drugih pogledih, žal ne moremo povsem ponoviti glede na jezik. Pri tako obsežnem tekstu so napake neogibne in manjših pisatelju nihče ne more in ne sme zamerjati. Žal pa »Štajerska« ni brez večjih, posebno v slogovnem pogledu. Glede na to, da bo delo ohranilo veljavo dolga desetletja, je toliko bolj obžalovati, da založnica dela ni dala jezikovno pregledati. Z majhnim trudom bi bilo mogoče odpraviti vse pomanjkljivosti, ki zdaj kazijo to tako dragoceno knjigo.

Človek bi še prenesel razne izraze, ki so sicer že močno izginili iz našega pisanja: »je zavisela« in podobno blago. Hudo pa me je motil »predel«, ki bi ga bilo nešteto krat mogoče povedati po domače, in prav tako sem se čudil, kako da se avtorju prav nobenkoli ni zapisala »narava« namesto izposojene »prirode«. Vendar, kot rečeno, poglobitne hibe kaže Melikovo pisanje v stavku. Kot njegovo posebnost naj navedem nenavadno in po mojem občutku napačno zvezo »bodisi — kot«, ki se ponavlja v knjigi nešteto krat (n. pr. »bodisi v gospodarstvu kot v upravi,« str. 10). Premnoge primere napačnega ali ohlapnega izražanja naj ponazori nekaj nesistematično izbranih: »S pripravljalnimi deli... so pričeli,« (32), »do pod vznožja najvišjega dela« (50), »Nekdaj je bila tu gor glažuta« (71), »V teku druge svetovne vojne se je... kapital lotil vključevanja« (81), »Toda v razliko od hribovja« (86), »ki so ga pozneje z razliko od Bavarskega Gradca... začeli imenovati« (128), »Vasi v spodnjem delu doline so udeležene še močno na zaposlenosti v Mariboru« (90), »ker pač ne razpolagamo z boljšim« (8), »po narodnih borbah, ki so se odigravale tu« (334), »ob priliki proslave« (335), »Jakost... prometa na mariborski

* Anton Melik, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. V Ljubljani 1957. 596 str. Z 229 ilustracijami. Jean Jacques Rousseau: Izpovedi I—III. (I. zvezek 1955, 528 strani; II. zvezek 1956, 388 strani; III. zvezek 1956, 252 strani.) Ilustriral Maurice Leloir. Poslovenil Silvester Skerl.

postaji je zelo velika« (387). Nekaj je še hujših primerov, ne vem, kako so se ukradli avtorju s peresa: »Da damo pri tem poudarka na visokogorskem značaju pokrajine« (7), »ki je nudil tako krepkega odpora gubanju« (20). Zdi se mi tudi, da bi bil jezikovni pregled pripomogel, da bi se bilo delo ponekod še zgostilo, ker so nekatere reči povedane po večkrat.

Kot domačinu naj mi bo dovoljena pripomba, da se sklanja »Legen, Legna« in ne »Legena« (127, 129), in »Kidričevo« sklanjamo menda »Kidričevega«, ne »Kidričeva« (334). Tiskovne napake so v knjigi zelo redke, zato je toliko bolj neljuba tista, ki je skazila naslov kazala.

Rousseauja v slovenščino menda sploh še nismo prevajali, razen morda kakih odlomkov. Z izdajo »Izpovedi« zatorej plačujemo dolg, ki je že tako zastaran, da se ga bo komu komaj še zdelo vredno plačevati. Vendar ni dvoma, da so tudi »Izpovedi« tekst, ki mora biti vsaj enkrat preveden v slovenščino, saj to zasluži že tako zanimiva postava, pa tudi kot prednik dolge vrste lastnih življenjepisov in kot eden prvih znanilcev romantike. Mož, ki se je pridružil enciklopedistom, pa prinesel toliko novega v njihov duhovni svet — in vmes marsikaj, kar je bilo njihovim pogledom ravno nasprotno — je v zgodovini evropskih idej tako zanimiva postava, da se je vredno prebijati tudi skozi nekaj sto strani malo pomembnih členč, tožb in popisov, s katerimi je Rousseau obtežil svoj življenjepis. Za prvih šest knjig, ki popisujejo Rousseaujevo mladost, beg od doma in klatenje po svetu do odhoda v Pariz 1740, ta očitek sicer ne drži, saj so še danes mikavno branje in vsebujejo veliko prizorov, ki so po pravici slavni. Manj je seveda užitnih drugih šest knjig, ki jih je pisatelj pisal v zmotnem prepričanju, da se je ves svet zarotil proti njemu, tako da marsikoga po krivici črni in marsikje sebe neuspelo zagovarja; vendar je tudi v tem delu najti strani, ki imajo nekaj povedati še današnjemu bralcu. (Verjetno so tehnični razlogi terjali, da smo dobili slovenski prevod v treh zvezkih namesto v dveh knjigah, kakor je delo sicer razdeljeno.)

Prevod gotovo ni bil lahka naloga in je terjal dobro poznanje francoščine in veliko potrpljenja. V splošnem lahko rečemo o njem, da je lepo uspel, vendar pa mu manjka tiste zadnje uglajenosti, ki bi nam dovolila reči, da je res dober. Kakor da je prevajalcu včasih manjkalo skrbnosti, da bi bil kako reč dognal do kraja, in kakor da se mu je tako mudilo, da prevoda ni utegnil v miru prebrati, preden ga je oddal. Kako bi si bilo sicer mogoče razlagati, da so ob zelo težavnih in lepo poslovenjenih mestih dostikrat raztresene napake, kakršnih bi ne smel delati niti začetnik v prevajanju? Kako more izkušen prevajalec pisati udinjan (17), brez vsake druge besedice (35), na griču, na čigar vrhu (62), ta načrt, čigar (300), na tisto, ki bi me bilo čakalo (63), Držali so nam kratek opomin (90), se nisem dal ugnati od njegovega videza (96), brez vsakega oklevanja (124), vsak drugi (nam. vsak drug, 132), Šla sva v Belley, kjer sva (= da bi) preživela praznike (183), Če je bilo temu res tako (191, dvakrat), Obe sta se nežno ljubili (kako pa, če ne obe? 200), kdajkoli (205), ta dogodek se je odigral (261) — vse to v prvem zvezku. Ali v tretjem: naj dam prste proč od tega (100), njena vnema za ali proti vsem stvarim (104), je prenehal s to pozornostjo (110), slovarja, na katerem sem zmerom delal (110), visoko cenil (129), da bi v primeru, če bi me zaprli (135), zagotavljam vas (57), je polagal v način... neskončno prijaznost (84), v breznu gorja, v katerega (153), dva ali tri pisma (216), težko pregrehno (217), končno-veljaven (246). Začuden beremo celó »nič me ni toliko čudilo« (297/I). V vseh treh delih ljudje zmerom »prejemajo«, nikoli ničesar ne dobijo, kakor je navada na Slovenskem. Glavnike smo doslej lomili, tukaj je bil »razbit« in tako tudi zobje glavnika (28, 29/I). Francosko poudarjanje z oziralnikom je nekajkrat upravičeno ostalo tudi v slovenščini, gotovo pa ne v primerih, kakršni je tale: »Prvo, kar sva storila...«, je bil obisk pri francoskem poslaniku« (227/I). Čeprav o nikalnem roditelju včasih dvomimo, ni nobenega dvoma, da so napačni primeri, kakršnih bi lahko našli še več: tisto, kar nisem vedel (85/III), dasi to niti ni nameraval (99/III), nikakor ne bi bil užival pravo naravno čustvo (108), da zápórno povelje niso izdali (144/III). Menda po zgledu »doživotne robije« smo namesto dosmrtné rente dobili »doživljenjsko« (111, 201/III).

Glede vejice, pastorka slovenskega pisanja, lahko rečemo, da jo marsikdaj pogrešamo tudi v ponašenih Rousseaujevih Izpovedih. Če že ne drugod, pa redno manjka v primerih, kakor so takile: je trdil, da to ni udnica ter je začel... (97), pogostoma mi je rekel, da dolguje meni svoje premoženje in je ponujal... (112) — ta dva sta iz tretjega zvezka, a najti jih je vsepovsod, recimo: da bi bil presodil, kako me videz obsoja in da bi se bil postavil na njihovo mesto (30/I).

Z izvirnikom sem primerjal posebno prvi zvezek in se marsikje čudil prevodu, tako svoja pota ubira. Menda nisem imel kake druge izdaje? *Dès à présent je suis sûr de moi* — to menda ne bo »Zdaj sem sam o sebi na jasnem« (27/I), temveč »zdaj sem si sebe gotov« in to je nekaj močno drugega. Okorno pa še narobe je povedano »Ujec... se ni dal kakor on zamotiti od svojih dolžnosti« (37) — se captiver par ses devoirs. »Izkušnjam« na str. 48 bo tiskovna pomota namesto »izkušnjavam«, dovolj nedolžna v primeri s tisto na str. 63, kjer je namesto »najprikladnejši« natisnjeno »neprikladnejši« in je s tem skazen ves pomen odstavka. Na isti strani bi bila potrebna razlaga izraza »do prvega španskega gradu«, saj ni mišljen dobesedno. »Moril« (64) je pač prehudo za occuperai, in dogledati (67) težko da bi pomenilo envisager. Spet tiskovna na str. 69: *Ta* bi se bil zmotil namesto *Pa* bi se bil... Na str. 70 beremo: da si je delila s kanaljo, ki je prodala vero... — ko gre za »sodrgo, ki je prihajala prodajat svojo vero«. Nihče me ne bo preveril, da je treba *La difficulté restait tout entière* prevesti s »težave so bile neizbežne« (79). *Ce qu'il était* devenu ne pomeni »kaj je postal« (82), temveč »kaj se je zgodilo z njim«. Str. 207: da so videle v njem navado — kaj res ni bilo mogoče bolje prevesti stavka *il s'était mis à la mode parmi elles?* »Pribeževališče« (327) je, upajmo, tiskovna pomota. Str. 309: »preverite ta sum« — treba bo najti kak primernejši izraz za »pregledati«, »ugotoviti« ipd., vendar »preveriti« najbrž ne bomo rekli. Precej manjših reči sem izpustil, da ne utrudim bralcev.

Tista premajhna skrbnost, o kateri sem ugibal spočetka, se kaže tudi v besednem redu, ki je velikokrat nezadovoljiv, ali v ohlapnih stavkih, kakršen je tale: »Toda poleg *Emila*, za katerega se je izvolila zavzeti, mi je ob istem času pokazala še drugje svoje zanimanje« (106/III) = »razen za *Emila*«.

V veliko pomanjkljivost delu je naposled šteti tudi to, da je izšlo povsem brez spremne besede ali vsaj kratkega informativnega uvoda o pisatelju in delu; to bi se nikakor ne bilo smelo zgoditi. Tudi glede opomb, ki spremljajo Izpovedi zraven Rousseaujevih lastnin, ni nikjer povedano, čigave so. Stare francoske ilustracije, ki spremljajo besedilo, so tako zelo otroci svojega časa, da se lepo ujemajo z delom, čeprav človeku večših izboljšavjajo nasmešek. Zunanja oprema knjig (Jakica Accetto) je preprosto elegantna. *Janez Gradišnik*

RUSKA AKADEMIJSKA GRAMATIKA

Ruska akademija znanosti v Moskvi je v letih po javni razglasitvi marizma za »vedeževanje iz usedline črne kave« izdala tri obsežne knjige opisno-normativne gramatike sodobnega ruskega knjižnega jezika (na blizu dva tisoč straneh). Prva knjiga, ki obravnava fonetiko in morfologijo, kjer je obseženo tudi besedotvorje, je izšla prvič leta 1952, v dodatni nakladi in z malenkostnimi spremembami še leta 1953, druga in tretja, posvečeni sintaksi, pa leta 1954. Delo je veliko let pripravljala številni kolektiv rusistov; glavni uredniki za prvo knjigo so V. V. Vinogradov, E. S. Istrina in S. G. Barhudarov, za sintakso samo prva dva.

Kljub tako mnogoličnemu sestavu sodelavcev je sistematika dovolj homogena in bi bilo v posameznih poglavjih težko pretehtati osebni delež tega ali onega avtorja; le Fonetika nosi še dovolj jasen pečat leta 1944 umrlega znamenitega lingvистa L. V. Ščerbe, ki pa obravnava ni dal zadnje oblike. Ni mogoče natančno ugotoviti, koliko svojega je v poglavje vnesel M. J. Matusevič, sodelavec za ta odsek gramatike. Kakor je treba seveda pozdraviti osebno noto in poglede pri obravnavanju določenih jezikovnih vprašanj, po množini ilustrativnega materiala ta del slovnice ne dosega drugih. Ostal je v marsičem torzo, marsikatero sem spadajoče vprašanje ni obravnavano ali

pa je le nakazano. Posebno v sintaksi je nakopičenega toliko gradiva ruske književnosti 19. in 20. stoletja, da so nekateri paragrafi z njim že kar preobloženi. Vse gradivo je do najmanjših podrobnosti klasificirano v rubrike in opisano; kjer primeri skačejo čez okvir gramatičnih norm, so dane tudi stilistične vrednosti in je ocenjen njihov pomen. Vendar je nujno, da je v tako širokem časovnem razmiku in ob tolikanj bogati literaturi kočljivega gradiva veliko in da je moment sodobnosti prav težko opredeliti. Verjetno je zasluga velikega poznavalca stilistike, V. V. Vinogradova, da je vzporednica med gramatiko in stilistiko potegnjena od začetka do konca vseh treh knjig. Togosti klasifikacije in statiki v obravnavanju se pri taki množici sodelavcev seveda ni bilo mogoče ogniti in knjigi Sahmatova in Peškovskega o sintaksi sta še zmeraj nenadomeščeni, čeprav v mnogočem dopolnjeni.

Poglavje o fonetiki, v tem pa še posebej vprašanje pravorečnih norm v sodobni literarni ruščini, je zaradi specifičnosti življenja ruskega knjižnega jezika zadnjih desetletij in dinamike v njem, pa spričo težko ulovljivih in nestalnih momentov v primerjavi z drugimi sektorji gramatike, še posebno zanimivo. Nekateri avtorji so si v presoji norm velikokrat nasprotovali, toda v AG so pomembni premiki v sodobni izgovarjavi, ki jih ni mogoče vrednotiti kot slučajna osebna mnenja tega ali onega avtorja.

Norme iz Ruskega jezika prof. Nahtigala, iz Isačenkove Fonetike spisovnej ruštiny (Bratislava 1947) in iz Unbegaunove Grammaire russe iz leta 1951 se v primerjavi z normami v AG in med seboj v marsičem razhajajo. Prof. Nahtigal je v glavnem sledil Sahmatovu — normam, kakor jih je le-ta skrajno nadrobno razložil v svoji knjigi Očerki — jih močno prečistil in poenostavil. Izgovor pa nosi v preneki potezi še barvo moskovskega govora, ki ima danes deloma že značaj lokalne govorice. Te norme so veljale na prelomu stoletja. Isačenko se zaveda vsega ogromnega premika v nosilcih ruske knjižne izgovarjave, vendar se le še drži starega moskovskega izgovora in vidi opravičilo tudi v tem, da ima v novejšem času Moskva, ko je spet važno upravno, gospodarsko in kulturno središče, odločilno vlogo pri določanju splošno veljavnega ruskega izgovora. Dotok novih nosilcev kulturnega govora iz delavskih in kmečkih plasti med rusko izobraženstvo je povzročil, da je ostal moskovski element v mnogem na robu, objektivnih možnosti pa tudi ni bilo, da bi vsa nova množica pridobila tesno zvezo z moskovsko izgovarjavo. Knjiga je bila važna vodnica pri formiranju izgovora. Po reformi pisave leta 1917 je bilo to še olajšano. Z druge strani pa je morala tudi moskovska kulturna plast, poprej edino odločujoča za lep knjižni izgovor, svojo lokalno podprto izgovarjavo prilagoditi širšim splošno ruskim tendencam. Leningrad je bil v preteklosti in je danes v knjižnem izgovoru bližje pisani besedi; zdi se, da je prav leningrajski izgovor v marsičem botroval normam, ki jih predstavlja AG. Koliko so se že danes izoblikovale in utrdile nove smeri v enotnem ruskem izgovoru, je težko dognati, saj prav s tega področja ni skoraj nobenih specialnih študij.

Nekaj zmede vnaša v primerjavi s starejšimi slovniciami razdelitev knjižnega izgovora na dva stila, na polni in pogovorni stil, ki ju najbrž ne smemo vzporejati z našo zborno izreko in pogovornim jezikom (za primer polnega stila navaja AG frazo: Zdra(v)stvujte, Aleksandr Aleksandrovič!, za razgovorni stil pa kar dve varianti: Zdraste, Albsan Albsanč! in Zdrasč, San sanč!). Vendar je avtorju uvedba teh dveh stilov pomagala iz zagate, pri obravnavi nenaglašanih vokalov, pri vplivu mehkega soglasnika na izgovor pred njim stoječega itd.

Za grafične zveze šč in sč ter zč ima prof. Nahtigal izgovor z dolgim, mehčanim š, AG pa pravi, da se tak izgovor sicer še trdno drži na odru, da pa drugače v kulturnem govoru že prevladuje izgovor šč, vendar z mehkim š, medtem ko drugod nastopa le kot trd glas. Paralelno, morda nekoliko manj dosledno, je tudi v zvezah žž in zž, kjer je bil po stari normi predpisan dolgi mehki ž, že izgovor s trdim dolgim ž.

Obravnava nenaglašanih vokalov je ostala precej brezbarvna. Medtem ko so si doslej vse gramatike zelo prizadevale, da bi v tem vprašanju izdelale čim natančnejšo in objektivno čimbolj pravemu literarnemu izgovoru ustrezajočo podobo, v AG take zavzetosti ni. Spet je prišla na pomoč razdelitev

izgovora v okviru polnega in pogovornega stila; za prvega je predpisano samo akanje, za razgovorni stil, torej za hitrejši tempo, pa je obvezna tudi redukcija do polglasnika, glede na oddaljenost od naglašene zloga. Za *ja* in *e* v nenaglašenem zlogu, za mehki konzonanti dopušča redukcijo v kratek s prehodom v *i*, a nikakor ne *ï*, čeprav opozarja, da se v hitrem tempu ijevski element močnejše uveljavlja. Isačenko in Unbegaun sta odločna zagovornika ikanja, tako da v nenaglašenih zlogih ni razlike med izgovorom *ja*, (*a*), *e* in *i* za mehki konzonanti. Praktična raba pesnikov kaže na to, da je ikanje res zelo razširjeno, saj je rim, kjer se nenaglašena *e* in *i* vrstita, zlasti v otroški poeziji dovolj. Torej more ikanje veljati za literarno normo. Grupiranje vokalov v nenaglašeni poziciji nam kaže, da so se v vokalnem trikotu vsi visoki vokali (*i*, *y*, *u*) pomaknili navzdol in proti sredini, *o* in *e* proti sredini, *a* pa navzgor. S tem je tudi razložena neizrazita artikulacija, torej zmanjšano sodelovanje nekaterih govornih organov, včasih tako zelo, da nastane le polglasnik. V tej zvezi bi mogli obravnavati tudi izgovor končnice *-ij* pri pridevnikih, katerih osnova se končuje na *k*, *g* ali *h*. Prof. Nahtigal, naslanjajoč se na zgodovino in na moskovski govor, pozna samo izgovor s trdim velarom in trdim polglasnikom, Isačenko, Unbegaun in AG pa stavijo na prvo mesto izgovor po pisavi, namreč z mehčanim velarom in reduciranim *i*. Vzporedno s tem je omeniti, da se tudi sicer pridevniški nenaglašeni končaji na *-yj* že izgovarjajo s skrajšanim jeryjem, a ne s trdim polglasnikom (iz starega *o*), kakor uči Sahmatov. Pravilu v AG, da alternira v nenaglašeni poziciji *o* z *a*, v celoti ne moremo pritruditi, kajti to velja le za pozicijo na začetku besede in v zlogu pred naglasom, drugod se oba reducirata v polglasnik, razen morda še na koncu besede v odprtem zlogu.

Zvezo *kk*, ki nastopa v stiku predloga z začetkom besede, se po prof. Nahtigalu olajša v *hk*, danes navadno izgovarjajo kot dolgi *k*. Zveza *kt* se izgovarja po AG kot *kt*, izgovor, kakršnega predpisujejo starejši gramatiki — *ht* — označuje AG za zastarel ali prostorečen. Nekoliko trdneje se drži izgovor *ht* iz *gt*, vendar *nohti* zveni starinsko, danes *nogti*. Tudi za grafične zveze *gd*, *kd* ni več v premoči izgovor z zvenečim *h*, temveč *gd*, *kd*, kot je napisano. Ravno tako je opaziti premik *k* izgovoru po pisavi v zvezi *čn*; število besed z moskovskim izgovorom *šn* se krči, vse bolj pogosto govore *čn*. Pri povratnih glagolih sta v refleksivu *sb*, sja odvoljeni obe izgovarjavi, s trdim in mehkim *s*, razen v oblikah s predhodnim *t*.

Tudi v besedah s cerkvenega področja, kjer se je doslej po južnoruskem izgovoru držal za *g* izgovor z zvenečim *h* (*boga*, *blago*, *blagodarju*, *blagoslovit'*), izgovarjajo danes *g*, na koncu pa *k* namesto nezvenečega *h* (*bog*). Edinole v besedi *gospodi*, kot vzklik, je tak zveneči *h* še navaden. F. Jakopin

Slovniske in pravopisne drobtine

DEBIČE

Na Laškem ob Savinji in v okolici (moj primer je iz zaselka Mulenca pod Smohorjem) je ljudem znana beseda *debiče*. Uporabljajo jo tudi v okolici Krškega, ne vem pa, ali je v rabi v sklenjenem pasu med omenjenima krajema. Pleteršnik je v svojem besednjaku ni zapisal.

Debiče pomeni mlado dekle vse tja do let, ko je godna za možitev. Steti jo moramo v vrsto izpeljank na *-e*, kot so *človeče*, *hlapče*, *kuže*, *otročje* ipd. (glej Bajec: Besedotvorje I, § 116), vendar s pripombo, da nima pejorativnega prizvoka, marveč ljubkovalen.

Od kod ta beseda? Izvajati jo moramo iz samostalnika *devica* (*virgo*), ki je prevzel obrazilo po manjšalnih samostalnikih na *-če*, izpeljanih iz moških samostalnikov na *-ьсь* ali *-ькъ* (glej Bajec, l. c.): *bravče*, *jelenče*,

kmetče, kumče, mače ipd. Nova beseda debiče je bila seveda srednjega spola s podaljšano osnovo -et- v odvisnih sklonih.

Deviče je kasneje prešlo v *debiče*. Pojav prehajanja v > b razlaga Fran Ramovš v Hist. gram. slov. jezika II, Konzontanizem, 158. Omejen je na nekatera primorska in ziljsko narečje, sicer pa je sporadičen in zelo redek, zato je naš primer še posebej zanimiv.

Beseda je zanimiva tudi zato, ker nima dvojnice v slovanskih jezikih in so slovenske izvedenke na -če iz samostalnikov na -ica zelo redke (n. pr. punče, deklinče, kolikor ne gre za sufiks -ьca).

V slovanskih jezikih so pomensko podobne izpeljanke na -če iz samostalnika deva: češ. děvče, polj. dziewczę, bolg. in srb. (hrv.) pa iz samostalnika devojka > devojče.

Razlagati slov. debiče, češ da je ljudska izposojenka iz hrvaščine ali srbščine, ni mogoče, ker bi bila nerazložljiva prehod v > b pred o in pa glasovna sprememba -oj > i pod poudarkom.

V Mulenci je samostalnik na poti v maskulinizacijo. N. pr.: tot debiče je fejst, toda debiče je rjekl (končni -l je znak, da je moderna vokalna redukcija zajela obliko srednjega spola), debiče je blu vesel. V množini je maskulinizacija že izvedena: tot debičeti so mlat. Bruno Hartman

PREVAJALSKI POMENKI

Pravzaprav ni lepo, da naš list tako malo streže prevajalcem, saj so ga tudi ti pomagali priklicati v življenje. Morda bi bilo za vse koristno, če bi ena, dve strani v listu veljali prav takim pomenkom. Kakšni naj bi bili? Lahko zelo raznovrstni. Radoveden sem, kaj bi rekli k takile obliki.

V Flaubertu beremo: Et alors, sur la grande route qui étendait son long ruban de poussière, par les chemins creux où les arbres se courbaient en berceaux, dans les sentiers dont les blés montaient jusqu'aux genoux, avec le soleil sur ses épaules et l'air du matin à ses narines, le coeur plein des félicités de la nuit, l'esprit tranquille, la chair contente, il s'en allait ruminant son bonheur, comme ceux qui mâchent encore, après dîner, le goût des truffes qu'ils digèrent.

Podajamo vam tri prevode tega stavka treh različnih prevajalcev:

1. Tedaj je po veliki cesti, ki se je vlekla brez konca kakor dolg, prašen trak, po soteskah, kjer so se sklanjala drevesa kakor senčnice..., rame obsijane s soncem, z jutranjim zrakom v nosnicah, s srcem polnim blažene noči, z mirno dušo, z zadovoljnim telesom premišljeval svojo srečo...

2. Vso pot po veliki cesti, vlekoči se brez konca kakor dolg, prašen trak, po klancih, kjer so se sklanjala drevesa kakor hladnice, po stezah, kjer mu je kimalo visoko žitno klasje do kolen, z rameni obsijanimi od sonca, z jutranjim zrakom v nosnicah in s srcem polnim blažene noči, z mirno dušo in zadovoljnim telesom, je premišljal svojo srečo, podoben ljudem, ki še po večerji žvečijo okus zaužitih gomoljik.

3. Odhajal je po veliki cesti, ki je brez konca razvijala svoj dolgi trak prahu, skozi globeli, nad katerimi so se sklanjala drevesa kakor nad senčnicami (utami), po stezah, koder mu je segalo žito do kolen; v pleča ga je grelo sonce, nosnice so plale v jutranjem zraku, srce pa je bilo polno nočne blaženosti; tako je vso pot mirne duše in v udobnem telesnem počutju premeval svojo srečo kakor ljudje, ki po obedu še žvečijo okus zaužitih gomoljik.

Treba bi bilo določiti marsikaj: 1. Kaj je v posameznih prevodih dobro, kaj slabo in zakaj? 2. Ali si prevajalec sme dovoljevati spremembo podobe, kakor jo imata prva dva prevoda pri veliki cesti, ali ne? 3. Ali si prevajalec sme dovoljevati razkosavanje periode in vstavljanje povedkov, kakor jih ima tretji prevod? Ali s takim vstavljanjem greši zoper smisel in bistveno okrni obliko izvirnika? 4. Prevajalci naj poskusijo najti še drugačnih oblik, kako bi pri kar se da natančnem prevodu mogli dobiti kolikor moč domač in nazoren izraz za francoska absolutna prislovna določila (tri krajevna in pet načinovnih).

Naloga je na videz preprosta in kratka, toda takole oblikovanje ene same periode nas lahko nauči marsičesa. Prvega prevoda bi bil vesel Fran Levstik, če bi iskal zgled za oddaljenost pomožnika je od ustreznega deležnika *premišljeval*; samo 41 besed je vmes, če pa dodamo še tisto določilo, ki je tam izpuščeno, pridemo na 50 in čez! Levstik jih je našel samo 30! Prevajalci gotovo tudi sami naletijo pri svojem delu na podobna vprašanja. Naj postavijo še sami naloge in vprašanja, da se bomo tako skupaj učili in iskali za posamezne tuje zveze dobrih domačih načinov izražanja.

V eni prihodnjih številčk bomo povzeli rezultat došlih odgovorov. Kdor hoče biti z imenom omenjen, naj to izrecno pove ali sporoči značko. Povedali bomo tudi, od kod imamo podane prevode.

S. J.

ŠE ENKRAT PLATI IN OBRAVNAVATI

To sta živa ljudska izraza za dvojce različnih opravil, ki ju je knjižna slovenščina sprejela kot strokovna izraza iz kmetijstva in sta razvila oba tudi prenesene pomene.

Izraz *plati* je iz praslovanske osnove *pol-*; v nedoločniku se pred *-ti* (*polti*) zlog popolnoma pravilno spremeni v *plati*, kakor *golva* v *glava* itd. V podvojeni obliki imamo ta koren v izrazu *polpolati*, kar je dalo po tem pravilu premeta čisto pravilno *plapolati*. Kaj pomeni ta izraz? Pomeni premikanje zaradi vetra, sape ali drugačnega toka, ki giblje predmet (zastavo, plamen, dim, vodo itd.) v nekakih valovih, utripih ipd. Zato uporabljajo za isto opravilo drugod *vėjati žito*, kar je v zvezi z *veti vejem* — *veter*. Z nečkami so torej žito premetavali tako, da je sapa v valovih odnašala prah, pleve in rese, ki so lahke in jih je ob premetavanju nastali veter odnesel toliko dlje, kolikor lažje so. Ponekod žito z velnico (od *veti vejem*, *vel-nica*) mečejo na podu iz kota v kot tako, da se v loku lepo razpusti in se useda najprej najdrobnejši, potem debelejši prah, nato najlažje pleve in rese, potem zmeraj težje, prav v kot pa prileti samo klenc zrnje. Tudi to je nekako planje, podobno kakor če kdo z velnico vodo iz čolna polje.

Cisto drugačno pa je opravilo *obravnavanja*. Tam že preplano žito na rešetu suče — ni to lahko in preprosto delo, je treba posebno spretnke roke — tako, da se vse žito enakomerno suče v krogu na rešetu, da vsako zrno popolnoma prosto poišče svojo lego, ko roka obrne rešeto. Čemu tako delo? Zato da gre vse, kar je predrobno za povprečno zrno tistega žita — zato imajo za vsako žito posebno rešeto z določeno gostoto mrežo — pod rešeto; to je *podrešétina* (plevel, drobna zrna itd.). Z druge strani pa se vse, kar je težje in zlasti večje od povprečnega zrna, skroži na sredo rešeta in se imenuje *skrožki*. Te poberejo z rešeta. Vse zrnje pa se lepo uravna v krožne črte podolgoma, tako da je res obravnano po legi in velikosti, ker sta obe skrajnosti odstranjeni, vse neuravnovešenosti so izločene. Zato ponekod tudi pravijo *žito ravnati*, poleg *obravnavati*. Kaj je lepšega za prenos na področja duhovnega zrnja!

J. Roš

OB ENIH

Zakaj dopušča Slovenski pravopis poleg »ob eni« še obliko »ob enih«? Ali ni to nelogično in zato napačno? Tako me je spraševal prijatelj, ko sva govorila o jezikovnih stvareh.

Res je to nelogično, ker je izraz nastal iz »ob eni uri«, kar da skrajšano »ob eni«. Iz tega pa nikakor ne sledi, da je ob enih napačno. V jeziku je marsikaj nelogičnega, v njem igrajo psihološki momenti pomembno vlogo. Velik izpreminjevalni činitelj v jeziku, večji, kot se splošno zavedamo, je analogija ali nalika, po kateri se spreminjajo oblike po kakem tujem vzorcu.

V našem primeru je delovala analogija nekako takole. Poleg »ob eni« iz »ob eni uri« govorimo: »ob dveh«, »ob treh«, »ob štirih« itd. Po teh množinskih oblikah je nastala na videz nepravilna oblika »ob enih«. Ta zveza je poleg »ob eni« živa v ljudskem govoru, to pa je vzrok, da jo dopušča tudi Slovenski pravopis. Ima jo tudi Pleteršnik.

Ivan Tominec

USPETI

Kljub temu da je že Pleteršnik jasno označil rabo glagola *uspeti* z nedoločnikom za rusko, se je prav v zadnjem času nenavadno razširila po naših časnikih. Tako sem pred kratkim bral: Ko bomo uspeli reformirati pedagoško-psihološko izobrazbo... bomo šele s tem tudi uspeli uresničevati v vsem šolskem življenju resnično socialistični pedagoški humanizem... Pravih velikostnih mer pa le niso uspeli prikazati. Domača raba je namreč taka, da glagol *uspeti* stopi v srednji spol pri deležniku, osebek pa v dajalnik, torej: uspelo mi je. Tako sem tudi bral v istem časniku nekaj strani naprej od gornjih neslovenskih primerov: Uspelo jim je pridobiti za knjižničarje učitelje in sploh prosvetne delavce... Obenem je pes ena najstarejših živali, ki jo je človeku uspelo udomačiti.

Fr. Jesenovec

ODMERITI

Slovinci odmerimo na primer žito, sukno, hlače, kazen, zemljo in še kaj podobnega. Nedavno tega pa sem bral o takile odmeri: Šolska reforma bo morala odmeriti pedagoškemu in psihološkemu izobraževanju že za časa študija in enako tudi kasnejšemu pedagoško-psihološkemu razsvetljevanju šolskih delavcev večji *poudarek*. Poudarka nikakor ne odmerjamo, marveč ga damo. Očitno je pisec članka pozabil na povedek in njegovo zvezo.

Fr. Jesenovec

Zapiski

O STANOVSKEM GLEDALIŠČU V LJUBLJANI

Kolarjev članek »Literarni sprehod po Ljubljani« ni strogo znanstven, kljub temu pa moram opozoriti na nekaj bistvenih napak, ki so se piscu pripetile pri podatkih o stanovskem gledališču v Ljubljani (JIS III, 32 s).

V gledališču naj bi bilo prostora za 850 ljudi. Notranji prostor se je s prezidavo, dozidavo, pregrupiranjem sedežev in lož precej spreminjal. Poročilo iz 1837 pravi, da je v gledališču prostora za 650 ljudi, poročilo iz 1846 pa, da gledališče lahko sprejme, če je močno natrpano, okrog 850 obiskovalcev (povečanje gre na račun stojišč in tistih mest, kjer so nameščene klopi), po prezidavi okrog 1846 pa naj bi bilo v njem prostora celo za 1000 oseb. Gledališče naj bi imelo »lože v dveh vrstah in stopnišče« (Kolar), res pa je premoglo tri vrste lož in še galerijo v tretjem nadstropju.

Redne predstave nemških poklicnih igralcev se niso pričele šele »v sezoni 1790/1791« (Kolar), temveč vsaj že v drugi polovici 17. stoletja. Kljub pomanjkljivosti virov lahko dokažemo vrsto nemških predstav za 1729—1731, 1735—1738, 1740—1743 in potem z majhnimi presledki vse od 1768 dalje. Sorazmerje med nemškimi in laškimi igralskimi družinami, ki so od 1652 do 1790 nastopale v Ljubljani, je približno 60 : 30 v korist nemških družin.

Shakespearevega Kralja Leara, Hamleta in Macbetha niso uprizorjali šele v letu 1792 (Kolar), temveč že v času Schikanedrovih entrepriz 1779/1780 in 1781/1782, in sicer: Hamleta vsaj že 1779/1780, verjetno pa še 1781/1782, kar velja tudi za Macbetha, Riharda III. ter Romea in Julijo; Kralja Leara so uprizorili 29. XII. 1781, verjetno pa tudi že 1779/1780, saj so vse te igre spadale v Schikanedrov »železni repertoar« in sta on ter njegova žena v njih nastopala — v naslovnih vlogah. Tudi Lessingovo Emilijo Galotti moramo supponirati že za igralsko sezono 1779/1780, ker jo je Schikaneder uprizoril 1779 in 1780 v južnonemških mestih in Solnogradu, torej tik pred prihodom v Ljub-

ljano in po prvi ljubljanski entreprizi. Sicer pa je bila žaloigra na sporedih vseh takratnih potujočih igralskih družin in je skoraj gotovo, da so jo do 1792 v Ljubljani igrali že večkrat. Schillerjevi Razbojniki so bili že leta 1784 na sporedu otroške in mladinske igralske družine Felixa Bernerja, ki je poleti 1784 igrala v Celju, nato pa v Ljubljani.

Med francosko okupacijo niso uprizarjali le italijanskih predstav (Kolar). Direktor nemške igralske družine, Lorenz Gindl, je dobil stanovsko gledališče v najem od septembra 1808 do pepelnice srede 1812, vendar so politični dogodki pogodbo sami po sebi ovrgli. Gindl je igral vsaj do konca zimske sezone 1809/1810 in imel na sporedu vse takratne dramske zvrsti, spevoigro in veliko opero. Prva italijanska družina je dobila dovoljenje šele 1. maja 1810, in sicer za deset predstav. V začetku novembra 1811 pa je bivši igralec v Goethejevem weimarskem gledališču, kasneje principal v Gradcu, K. F. Domaratus, uprizoril v stanovskem gledališču vsaj eno (če ne več, kar je verjetno) nemško spevoigro. Praktično je Ljubljana med francosko okupacijo ostala skoraj štiri leta brez nemške igralske družine, se pravi od pusta 1810 do konca 1813. Vzroki so bili prej interno gledališki kot politični, saj so Francozi n. pr. v Gradcu zelo radi obiskovali nemške predstave. Tako se dajo v Ljubljani v času francoske okupacije dokazati redne nemške predstave 1809/1810, prehodne 1811 in po dvojje laških gostovanj 1810 in 1812.

Po francoski okupaciji ni bilo mešano nemških in italijanskih predstav (Kolar), ker so bile vse samo nemške, naslednje laško gostovanje v Ljubljani je bilo šele leta 1821, potem pa 1841, 1842, 1844, 1850, 1853, 1858, 1860.

Omeniti je, da je v času ljubljanskega kongresa igrala v Ljubljani regularna nemška igralska družina in da so šele kasneje tujim gostom na ljubo povabili tudi laško operno družino. Izvajanje laških oper je prevzela direktorisa takratne nemške družine Katarina Anton (oziroma njen družabnik Karl Waidinger). Rossinijevega Seviljskega brivca je Katarina Anton uprizorila vsaj že 21. XII. 1820 v nemški zasedbi, torej že pred Italijani. Gašpar Mašek ni bil direktor italijanskih operistov ali gledališča, kakor bi se dalo sklepati iz konteksta (Kolar), temveč le kapelnik ali vodja orkestra pri Katarini Anton. V Ljubljano je prišel na začetku sezone 1820/1821 iz graškega gledališča; njegova žena Amalija je bila prva pevka.

Gledališče ni bilo »last kranjske dežele«, torej tudi ne »last slovenskega ljudstva« (Kolar), temveč kranjskih stanov. Leta 1765 ni imel domestikalni sklad zadosti sredstev, zato so zidanje gledališča pričeli z razpisom akcij, akcionarje pa zadovoljili z dodelitvijo lož, ki so jih izžrebali. Tako so lože postale *prava in popolna last zasebnikov*, stanovi so razpolagali le s šestimi ložami, ki so jih dajali na voljo vsakokratnemu principalu ali pa so jih dali na licitacijo, tudi 60 zaprtih sedežev so (vsaj pred 1848) na začetku vsake sezone izlicitirali. Abonmaja na lože in glavne sedeže torej niso imeli Nemci v zakupu (Kolar), ložo je n. pr. imel Crobath, Primčeva idr., dr. Lippich, zakonca Mašek, župan Hradecky idr. pa zaprte sedeže. Podobno stanje je bilo povsod, kjer je bilo gledališče v stanovskih rokah, n. pr. v Bratislavi. Tudi je omeniti, da do 1848 niso bile niti stanovska uprava gledališča niti igralske družine protislovensko orientirane.

Končno pa je gledališče do 1848 obiskovala samo majhna izbrana družba prijateljtev gledališča, zato je le-to bilo večinoma samo do polovice zasedeno; to so bili kranjski fevdalci, nemško govoreče meščanstvo in uradništvo, vojaštvo ter le majhen del slovenske inteligence, medtem ko je večina slovenskih Ljubljančanov obiskovala v glavnem druga zabavišča in so jih v gledališče pritegnile le posebno znamenite predstave in glasbene igre ali taki špektakli, ki so bili preračunani predvsem za oko.

Nihče ne dvomi o nemški nadutosti, treba pa je vsako stvar postaviti na pravo mesto. Nacionalno trenje se je pričelo šele po 1848, takrat pa so Nemci izrabili svoje pozicije, ki so si jih v gledališču ustvarili vsaj že 1765. In ker je bilo vsaj 46 (če ne več) lož zasebna last, uprava in finance gledališča v rokah takrat še vodilnih nemških fevdalcev, je jasno, zakaj za nacionalnih bojov v gledališču, ki so si ga prisvajali in prisvojili kranjski Nemci in nemčurji, ni moglo biti predstav slovenskega Dramatskega društva.

Dušan Ludvik

POČITNIŠKA TEČAJA V PTUJU

Republiški Svet za šolstvo je tudi v letošnjih počitnicah pripravil vrsto tečajev za predavatelje predmetov na naših srednjih šolah. Za slaviste kar dva, prvi teden za predavatelje v višji, drugi teden za predavatelje v nižji gimnaziji. Oba je vodil inšpektor za slovenščino tov. Stane Mihelič.

V dopoldanskih urah se je zvrstila obilica predavanj in referatov, namenjenih strokovnemu izpopolnjevanju udeležencev, težišče pa je bilo v metodični in pedagoški poglobitvi našega dela, saj je ta za vsebinsko reformo našega pouka predvsem potrebna, posebno za tiste, ki so se pripravljali za svoj poklic še pred vojno, ko je bila metodična, pedagoška plat našega dela skoraj povsem zapostavljena; pa tudi za mlajše udeležence, ki so se z vsemi temi vprašanji seznanili že med študijem, ni bilo brez koristi, ko so o njih znova razmišljali in ugotovitve primerjali s praktičnimi izkušnjami pri svojem učnem in vzgojnem delu.

V prvem tečaju (za višjo gimnazijo) je dr. Silva Trdina najprej nakazala celotno vsebino svoje knjige o besedni umetnosti, nato pa iz nje podrobneje obdelala posamezna poglavja: iz stilistike o uglajenosti jezika, metafore in literarne prvine, iz metrike stopice, iz poetike pa basen in otroško pesem. Predavanje je bilo vsebinsko bogato in način podajanja tako živ, nazoren in preprost, da vsi pač težko že pričakujemo izida njenega dela in se obenem čudimo, da rokopis tako potrebne in dobre učne knjige že dve leti čaka na svojo »usodo« v tiskarni.

Sledili sta dve predavanji dr. Lina Legiša. V prvem je obširneje obravnaval razvoj slovenske literature med obema vojnama in dodal še bežen pregled naše partizanske in povojne književnosti, torej najnovejših obdobij, ki povzročajo slehernemu predavatelju v osmi hude težave zaradi časovne stiske, obsežnosti snovi in kopice še ne dovolj razčiščenih vprašanj. Poglobil se je predvsem v razlago teže razumljive poezije ter poudaril, da je treba zlasti novejšo književnost dijakom vsebinsko in oblikovno približati ob tekstih, seveda le za najpomembnejše predstavnike.

V drugem predavanju je govoril o posredovanju svetovne literature našim višješolcem, ki je nikakor ne smemo zanemarjati, čeprav smo v zadregi s časom in ni primernega učbenika; pomagajo naj pri tem tudi predavatelji zgodovine (kulturalna zgodovina!) in tujih jezikov. Nanizal je vrsto zanimivih pripomb in napotkov za obravnavo pomembnih obdobij iz svetovne literature od antike dalje, se ustavil največ pri romantiki, realizmu in zlasti še moderni ter na kraju le še utegnil poudariti, da je treba usmerjati razglede dijakov tudi po novejši in najnovejši literaturi. — V obe predavanji je bilo zajete toliko snovi, toliko problemov, da predavateljeva beseda proti njegovji volji ni mogla biti vedno dovolj jasna in pregledna.

»Nazaj k tekstu!« je poudaril takoj na začetku svojega prav domačega, prijetnega razgovora o knjižni zbirki »Kondor« njen urednik prof. Uroš Kraigher. (Mimogrede: ta zahteva je izzvenela tudi iz vseh drugih predavanj, ki so obravnavala pouk šolstva v višji ali nižji gimnaziji, saj jo sili v ospredje vsa naša dosedanja šolska praksa, ki nas je zapeljala v slepo ulico literarnega historizma!) Kritični analizi prvega letnika zbirke je sledil podroben pregled načrta za prihodnje leto. Tako je bil ta razgovor res koristno praktično in konkretno dopolnilo vseh predavanj o pouku domačega in tujega slovstva.

Prof. dr. Emil Štampar je govoril o pouku srbske in hrvatske literature v višji gimnaziji, kakšen je bil nekdanj in kakšen naj bi bil danes; nanizal je bežno nekaj novih, sodobnih ocen posameznih obdobij in njihovih predstavnikov, razpravljal v zvezi s tem zlasti o njihovi avtohtonosti in tujih vplivih, v čemer je bilo doslej le preveč pretiravanja, se zavzel za vsestransko analizo najboljših del (proti biografskemu in bibliografskemu kopičenju gradiva) in na koncu postregel z najvažnejšo literaturo o najnovejši, povojni srbski in hrvatski književnosti. Ker je bilo marsikaj povedano v hudi naglici, bi si pač vsi želeli dobiti v roke predavateljev univerzitetni program (reperitorij) za študij srbohrvatske literature, za kar naj bi poskrbelo Slavistično društvo, koristni pa bi bili tudi občasni informativni pregledi najnovejše srbohrvatske literature v našem glasilu (podobno velja tudi za ostali slovanski

svet), kjer pogrešam še poročil ali vsaj bežnih zapiskov o prizadevanju Srbov in Hrvatov za učbenike njihovih literatur in jezikov ter o važnejših člankih in priročnikih za metodiko njihovega materinega jezika in književnosti.

Prof. dr. France Tomšič je predaval o pouku jezika v višji gimnaziji. Obdelal je pregledno glasoslovje in oblikoslovje slovenskega jezika na način, kot ga poznamo že iz univerzitetnega študija (primerjalno, historično), seveda v močno skrčenem obsegu, večina udeležencev pa bi si verjetno bolj zalela metodičnih napotkov za praktično obravnavo te snovi in tudi nekaj malega vsaj o sintaksi, na kar vse pa nas je predavatelj utegnil le še opozoriti. Ker imamo v rokah že Jurančičeve Južnoslovanske jezike, ne bi bilo napak, če bi dobili nekaj podobnega tudi za slovenski jezik posebej (morda izpopolnjeno razširjeno Tomšičevo Starocerkvenoslovansko slovnico in čitanko izpred vojne), pa bi potem tako predavanja o jeziku zajela lahko še druga vprašanja, čeprav je tudi obravnavanje že znane snovi, posebno te vrste, koristno.

Tov. Mara Šlajpahova je razpravljala o šolskih knjižnicah, proforsorskih in še posebej o dijaških. Zgodovinskemu uvodu so sledili strokovni napotki za vodstvo teh knjižnic. Ker je bilo tudi to predavanje snovno precej zgoščeno, je prav razveseljiva predavateljčina obljuba, da izide o vsem tem v kratkem poseben priročnik, ki naj bi napravil prepotraben red in jasnost tudi za to področje našega dela. (Isto predavanje je bilo potem na sporedu tudi za predavatelje nižjih gimnazij.)

Zadnji je predaval dr. Joža Mahnič o metodiki pouka slovenskega slovstva v višji gimnaziji. Nakazal je vse potrebne metodične prijeme (kako obravnavajmo posamezna obdobja, kako pisatelje in pesnike v okviru teh obdobj, kako naj razlagamo tekste, kakšno naj bo utrjevanje snovi, spraševanje, šolske naloge ipd.), za posamezne trditve je navajal primere, na koncu pa še posebej opozoril na največje ovire in najznačilnejše napake pri tem delu (v zvezi z učnim načrtom in učbeniki, v sami osnovni metodi pouka, ovire in napake iz nas samih in iz našega okolja itd.). Predavanje je bilo jasno, pregledno, res tudi samo metodično; potrebna pa bi bila seveda čimprej taka metodika v celoti in v knjižni izdaji.

V tečaju za predavatelje nižjih gimnazij sta najprej nekaj dni izmenoma predavala dr. Joža Mahnič in prof. dr. France Tomšič, prvi o estetiki in idejni slovstveni vzgoji, drugi pa je predvsem s praktične plati utrdil nekatera posebno pereča poglavja iz opisne slovnice knjižne slovenščine (iz glasoslovja in oblikoslovja, za sintakso pa smo bili žal spet prikrajšani). Mahničovo predavanje je bilo skoraj v celoti objavljeno že v lanskem letniku JiS, zato bi bilo morda primerneje, če bi ponovil le glavne teze, čeprav je tudi res, da predavateljeva živa beseda več zaleže, bi pa tako ostalo več časa za razgovor. Mahničeva izvajanja o obveznem berilu je v posebnem predavanju res zanimivo, prijetno in nazorno dopolnila še dr. Helena Stupanova.

Pouku srbohrvaščine v nižji sta bila namenjena dva referata: prof. Janko Jurančič je govoril o njem bolj načelno, potem pa tudi o primernih učbenikih, pri čemer se je dotaknil tudi svojega najnovejšega berila, republiški inšpektor za srbohrvatski jezik tov. Scudali pa nam je postregel predvsem z zanimivimi, včasih že kar tragično-komičnimi izkušnjami, ki si jih je nabral pri svojem službenem delu (analiziral je posamezne oblike učnih ur, dobre in slabe).

Resnično doživetje pa je bilo, zlasti za tiste udeležence, ki jim je po krivdi nekdanjega načina univerzitetnega študija ostala ob skoraj izključno znanstvenem delu pedagoška plat njihovega poklicnega dela bolj ali manj španska vas, večdnevno predavanje dr. Ive Šegulove, ki je v uvodu poudarila, da našim šolnikom manjka predvsem pedagoškega in psihološkega znanja, nato pa iz obsežne pedagoške problematike izbrala za podrobnejše razpravljanje vprašanje predpubertete oziroma začetne pubertete, tiste najtežje otrokove razvojne stopnje, ki bi jo morali dodobra poznati ravno predavatelji nižjih gimnazij. Omejila se je zlasti na problem avtoritete in discipline, kot se kaže pri teh otrocih. Nato se je lotila podrobno še ocenjevanja, o katerem je bilo v zvezi z našo šolsko reformo že mnogo povedanega in napisanega, pametnega in neumnega. Trditvam so vedno sledili zanimivi, nazorni primeri iz predavateljčinih osebnih izkušenj. Ob njenih besedah se je moral marsikdo zamisliti in priznati napake, izviraajoče predvsem iz pedagoškega neznanja.

Udeleženci obeh tečajev so si v popoldanskih in večernih urah lahko ogledali tudi zgodovinske znamenitosti starodavnega Ptuja in krajevne lepote njegove okolice, na obeh izletih (ob koncu vsakega tečaja) pa še Ptujsko goro, Statenberg, Rogaško Slatino, Trakoščan in Borl. Tudi za druge osebne potrebe udeležencev je bilo dobro poskrbljeno. Tako sta oba tečaja minila kar lepo, čeprav brez manjših težav in nevšečnosti menda nikjer ne gre. Začetek prvega tečaja je bil vsekakor za dva, tri dni prezgoden. Predvsem pa bi bilo nujno program sestaviti pravočasno in z njim že prej seznaniti vse morebitne udeležence, da se tako lahko na predavanja res tudi pripravijo. Priporočljiva tudi ni prenatrpanost takšnih tečajev s snovjo, saj se pogosto dogaja, da predavatelje lovi čas, poslušalce utrujenost, za debato pa ne ostane nič. Morda bi bile za nekatera vprašanja koristnejše samo teze kot osnova za prepotrebni razgovor. Zlasti udeleženci s podeželja so preveč občutili razglašenost med nakazanimi vzori iz nekaterih predavanj in svojo kaj malo vzorno vsakdanjo stvarnostjo, čeprav seveda te nihče od predavateljev ni neposredno zanikal. Zaželeno bi bila ob koncu tudi enodnevna ali dvodnevna dobro pripravljena ekskurzija, ki naj bi literarnozgodovinsko in jezikovno pa tudi sicer zajela ves širši okoliš kraja, v katerem je počitniški tečaj. Ob teh pripombah pa je seveda res, da vsem in v vsem ustreči nikdar ni mogoče; če upoštevamo to resnico, je treba priznati, da so udeleženci obeh tečajev odšli na počitnice z zavestjo, da so za novo šolsko leto dobili marsikako dragoceno spodbudo.

Ivo Arhar

ZBOROVANJE V NOVEM MESTU

Zborovanje, ki smo ga imeli slovenski slavisti v dneh od 26. do 29. oktobra 1957, je bilo po vrstnem redu drugo; prvo je bilo, kakor znano, od 26. junija do 1. julija 1954 v Mariboru (glej zbornik predavanj Pogovori o jeziku in slovstvu). To pot se je odbor Slavističnega društva odločil za Novo mesto in Dolenjske Toplice in s tem v zvezi izbral tudi teme predavanj, ki naj bi obravnavale predvsem bogati delež Dolenjske pri razvoju našega jezika in slovstva. Zborovanja se je udeležilo okrog 140 naših članov, ki se ukvarjajo z znanostjo ali poučujejo na srednjih šolah; teh drugih je bilo seveda največ in so prihiteli z vseh strani naše domovine.

Zborovanje se je začelo v soboto 26. oktobra v Novem mestu. Tam je v Domu kulture zborovalce in predstavnike oblasti pozdravil predsednik SD prof. Jurančič, nato pa je o slavistiki doma in po svetu temperamentno govoril prof. dr. Slodnjak. Opoldne smo odkrili spominsko ploščo prof. Ivanu Koštiálu; njegovo jezikoslovno delo je označil prof. dr. Tomšič. V popoldanskih urah smo si pod vodstvom tov. Dodiča dodobra ogledali zgodovinske znamenitosti dolenjske prestolnice. Ob šestih zvečer smo se poklonili spomenu svojega tovariša slavista partizana Vinka Paderšiča, nato pa si v prostorih Študijske knjižnice »Mirana Jarca« ogledali skrbno pripravljeno knjižno razstavo.

Naslednja dva dneva, nedeljo 27. okt. in ponedeljek 28. okt., smo preživeli v Dolenjskih Toplicah in sta bila posvečena študiju, predavanjem in diskusiji. Prof. Janez Logar je pred poslušalci razgrnil Trdinovo literarno delo v letih 1870—1880; predavateljeva teza je bila, da je bilo Trdinovo pisanje v tem desetletju, posvečeno proučevanju ljudskega življenja ter nastalo na osnovi realistične dokumentacije, bolj narodopisnega kakor leposlovnega značaja; iz celotnega predavanja je bilo videti, da tov. Logar kot urednik Trdinovega Zbranega čela zajema iz polnega. Prof. dr. Koblar je posegel v novejšo dobo našega slovstva in nam prikazal brez kakršnega koli biografskega balasta človeško, duhovno in umetniško podobo pesnika Dragotina Ketteja; ta prezgodaj umrli poet moderne je po zaslugi predavateljeve tehtne, intimne in sugestivne besede zaživel pred nami s svojim življenjskim zdravjem, igrivim humorjem, duhovno globino in harmonijo ter oblikovno sproščeno soneta. Tov. Dular je v svojem referatu opisal kulturni delež Bele krajine v slovenski literaturi in nas pri tem opozoril na vrsto manj znanih imen, zaslužnih za nacionalno osveščanje te sončne deželice med Gorjanci in Kolpo ter za raziskovanje njene bogate folklore. Panoramo hrvatske književnosti

ob južnovzhodni slovenski meji je sočno in plastično razgrnil pred nami prof. dr. Štampar; označil je nekdanje slovstveno življenje v mestih Samoboru in Karlovcu, zlasti pa simpatični lik naprednega esejista, novelista in pesnika Gorana Kovačiča, ki je bil doma iz Gorskoga Kotarja.

Vzporedno z literarnozgodovinskimi smo poslušali jezikovna predavanja. Prof. dr. Tomšič je govoril o temi dolenjščina in slovenski knjižni jezik; predavatelj je s stališča glasoslovja jasno označil razlike med dolenjščino in gorenjščino kot prvima dvema plastema pri nastajanju našega knjižnega jezika; naši želji, da bi prikazal delež dolenjščine tudi na področju besednega zaklada in stavčne skladnje, seveda ni mogel ustreči, ker za to še niso bila opravljena potrebna raziskovalna dela. Prof. dr. Tomšič je na osnovi poslanega prispevka odsotnega prof. Fr. Pacheinerja tudi referiral o sedanjem govoru Velikih Lašč, ki se v nekaterih stvareh že precej razlikuje od tega govora v Trubarjevem času. Zelo so poslušalce pritegnila izvirna in temeljita znanstvena izvajanja tov. dr. Tineta Logarja, ki je razpravljal o belokranjskih govorih; celotno ozemlje Bele krajine je razdelil na čisto slovenske, mešane slovensko-srbohrvaške in docela srbohrvaške govore; karakteriziral je podrobno in nazorno slovenske govore okrog Semiča, Črnomlja in Metlike, ki kažejo še očitna znamenja doljenjskega narečja, nato pa zelo razgibano jezikovno področje južno od črte Dobljče — Griblje, kjer se slovenski elementi mešajo s hrvaškosrbskimi. Če bi rekli zaključno besedo o študijskem delu novomeškega zborovanja, bi zapisali, da so bila predavanja problemsko zaokrožena in enotna ter da so se med seboj ubrano dopolnjevala; bila so tudi na splošno na visoki, kvalitetni, resnično znanstveni ravni, tako da so mnogi udeleženci izjavljali, da so imeli od slovenskega zborovanja na Dolenjskem več kot pa od jugoslovanskega kongresa v Beogradu.

Drugi študijski dan smo vse popoldne posvetili referatom in diskusiji o učbenikih za pouk slovenskega jezika na srednjih šolah, problemu, ki je za našo pedagoško slavistiko izredno pereč in boleč, saj nam ga od osvoboditve pa vse do danes ni uspelo zadovoljivo rešiti. Vsi referenti, tov. Sterletova in Kocbek, Feguš in Mahnič, so za učbenike, tako za jezikovne vadnice v nižji, zlasti pa za berila v nižji in višji, soglašali v sodbi, da so preobsežni ali pa celó vsebinsko pomanjkljivi in malo rabni (podrobne ocene o njih bomo prinesli v prihodnjih številkah našega lista). Za referati se je razvila precēj živahna diskusija, ki se je zaključila s predlogom, da se v okviru Slavističnega društva sestavi posebna strokovna komisija za učbenike slovenskega jezika in slovstva; ta komisija bi edina smela določati avtorje novim učbenikom, tako da bi bila vsaka samovoljnost posameznikov izven nje izključena. Slavistično društvo naj bi prosvetnim oblastem dostavilo tudi seznam slavistov, ki naj bi ocenjevali jezikovno stran učbenikov za druge, neslavistične predmete.

Zadnji dan zborovanja, torek 29. okt., smo namenili ekskurziji skozi dolino gradov v Kostanjevico. Iz Dolenjskih Toplic smo krenili z avtobusi in kamioni in si spotoma ogledali domačijo Levstikovih staršev v Podgori (Prečni), Trdinovo bivališče v Bršlinu (Virnova gostilna), romantični grad Otočec na Krki (Tavčarjeva povest) in Trdinovo na novo odprto sobo v Rudeževem gradu Gracarjevem turnu. Trdinovi življenjski postaji nam je s svojo razgledanostjo po pisateljevem življenju in delu spet osvetlil tov. Janez Logar. Škoda, da nismo imeli sonca, ker bi na naši ekskurziji dolenska zemlja s Krko, gradovi in gozdovi zažarela v še čudovitejših jesenskih barvah. V Kostanjevici smo bili navzoči pri odkritju plošče mlademu pesniku in slikarju domačinu Jožetu Cvelbarju, ki je padel v prvi vojni; slavnostni govor je imel prof. dr. Slodnjak. Male dolenske Benetke kažejo nenavadno razgibano kulturno življenje, s Smrekarjevo odrsko obdelavo Kloštrskega žolnirja pa žal nismo bili zadovoljni. Škoda, da ni bilo časa za ogled razstave o kmečkih puntih v Brežicah.

Dolenjsko zborovanje je bilo skrbno pripravljeno in bo brez dvoma tudi rodilo sadove v našem znanstvenem in pedagoškem delu. Takšna zborovanja s pretehtanim programom bomo morali še in še prirejati, prihodnjič morda kje na Goriškem ali Koprskem in ne takoj za zveznim kongresom kakor letos. Svoj pomen imajo tudi za utrjevanje stanovske zavesti in oživljanje vezi med nami, predvsem pa seveda za reševanje konkretnih znanstvenih in pedagoških problemov in poglobljanje strokovnega znanja.

J. M.

V decembru bodo izšle v zbirkah založbe

Mladinska knjiga

tele knjige:

ČEBELICA

Mira Alečkovič: Lastovice, broš. 50, kart. 110 din

SINJI GALEB

Alexandre Dumas: Črni tulipan II. del, broš. 90, ppl. 150, pl. 190 din

KONDOR

Juš Kozak: Rodno mesto, broš. 130, ppl. 250 din

IGRA IN DELO

Smiljan Ogorelec: Elektromotorček, 70 din

Opozorili bi vas še na šolske knjige, ki smo jih založili:

Janko Jurančič: Srbohrvatsko berilo za III. in IV. razred gimnazij

Jože Žabkar: Matematika za 5. in 6. šolsko leto obveznih šol

Anton Grad: Francoska vadnica. Prva stopnja (za peti razred gimnazij)

Ferdo Gestrin, Jože Hainz, Metod Mikuž: Zgodovina za 4. razred nižjih gimnazij.

Vse naštete šolske knjige imajo enotno ceno 200 dinarjev.

Obenem opozarjamo na skrbno pripravljene »Novoletne zbirke«, zavite v prozoren celofanski papir, ki so jim cene znižane za okrog 30—40 %.

Na to izredno znižanje cen opozarjamo tudi vse tovariše poverjenike. S tem je založba omogočila, da si po tako izredno nizki ceni lahko tudi učenci nakupijo knjige za svojo knjižnico.

Zahtevajte prospekte za »Novoletne zbirke«!

ZALOŽBA MLADINSKA KNJIGA
Ljubljana, Tomšičeva 2

